

**SVENSK OG NORSK DIPLOMATI OG PROPAGANDAVIRKSOMHET
I STORBRITANNIA I TIDEN RUNDT UNIONSOPPLØSNINGEN I 1905.**

En analyse av svensk og norsk holdningsdannende virksomhet i
Storbritannia, og dennes innvirkning på utfallet av unionskonflikten.

Hovedoppgave i historie av Tanja Hammerstad

Historisk institutt, Universitetet i Oslo

Våren 2002

VIVE LA CONCURRENCE!
ELLER
UPPTÄCKTSRESANDE SÖM HANDELSRESANDE.

Fuck, nr. 14, 06.04.1905

INNHALDSFORTEGNELSE

<u>Innledning</u>	s. 4
Hypotese og problemstilling	s. 4
Utgangspunkt for oppgaven: tidligere forskning og litteratur	s. 5
Kilder	s. 7
Teoretisk bakgrunn for oppgaven: de politiske strømningene i Europa generelt	s. 8
Disposisjon	s. 9
<u>Kapittel 1: Propaganda og informasjonsarbeidet i Storbritannia tar til</u>	s. 11
Propaganda som politisk virkemiddel	s. 11
Kunnskap avler forståelse	s. 11
Nansen-boom i Storbritannia	s. 15
<i>Nansens Røst</i>	s. 16
Propagandaapparatet tar form	s. 24
Hvorfor Storbritannia?	s. 28
Hva med Sverige?	s. 30
<u>Kapittel 2: Polemikken mellom Fridtjof Nansen og Sven Hedin i <i>The Times</i></u>	s. 32
Polemikken innledes	s. 32
”Ørkenvandrer mot isvandrer”	s. 34
Reaksjoner og innspill i <i>The Times</i> i kjølvannet av polemikken	s. 42
Polemikken avrundes	s. 44
Avsluttende bemerkninger	s. 46
<u>Kapittel 3: Den åpne kampen om britisk opinion</u>	s. 49
<u>DEL I: Den norske innsatsen:</u>	s. 49
<i>Oplysningskomitéen</i> tar fatt på arbeidsoppgavene	s. 50
De norske propagandaskriftene	s. 53
<u>DEL II: Den svenske innsatsen:</u>	s. 60
Fremveksten av et organisert svensk propagandaapparat sensommeren 1905	s. 61
De svenske propagandaskriftene	s. 63
Informasjonsarbeidet i London avsluttes	s. 72

Avsluttende bemerkninger	s. 73
<u>Kapittel 4: Den skjulte kampen om britisk opinion</u>	s. 75
<u>DEL I: Den norske diplomatiske virksomheten:</u>	s. 76
Norske diplomatiske fremstøt i Storbritannia i kjølvannet av 7. juni-vedtaket	s. 78
Intrigene i København sommeren 1905	s. 83
Karlstad-forhandlingene:	
Nye fremstøt mot den britiske regjering sensommeren 1905	s. 90
<u>DEL II: Den svenske diplomatiske virksomheten:</u>	s. 96
Svenskene tar opp kampen med nordmennene om britisk støtte	s. 98
Karlstad-forhandlingene og grensefestningsproblematikken	s. 103
<u>Etterspill</u>	s. 107
<u>Kapittel 5: Britenes syn på konflikten</u>	s. 110
<u>DEL I: Britisk presse:</u>	s. 110
Holdningene til den svensk-norske konflikten i tiden før unionsoppløsningen	s. 111
Avisenes reaksjoner på unionsoppløsningen	s. 114
Konflikten går mot slutten: prins Carl og forhandlingene i Karlstad	s. 119
<u>DEL II: Britiske styresmakter</u>	s. 122
Den norske kongesaken	s. 123
Forhandlingene i Karlstad	s. 127
Refleksjoner over britenes holdninger til unionskonflikten	s. 130
<u>Avslutning</u>	s. 136
Hvordan forholder denne analysen seg til tidligere forskning?	s. 138
Konklusjon	s. 140
<u>Kilder og litteratur</u>	s. 142

Forkortelser som forekommer i fotnotene:

n.v.	-	nevnte verk (refererer til et verk som tidligere er blitt nevnt i oppgaven)
sst.	-	samme sted (refererer til samme sted som fotnoten før, og samme side om ikke ny sidetallshenvisning er angitt)
jmf.	-	jamfør
samme vol.	-	samme volum som ved forrige sted et volum ble nevnt i fulltekst
HS	-	Håndskriftsamlingen ved Nasjonalbiblioteket i Oslo
Sv UDs arkiv	-	Utrikesdepartementets arkiv ved Riksarkivet i Stockholm, 1902 års dossiersystem
NB	-	<i>Nansens Brev</i>
NR	-	<i>Nansens Røst</i>

Merknad: enkelte steder i denne oppgaven forekommer det at en fotnote har forskjøvet seg fra den siden den egentlig skal stå på til neste. Dette beklager jeg, men jeg klarte dessverre ikke å gjøre noe med det.

INNLEDNING

Denne hovedoppgaven i historie er skrevet i tilknytning til et svensk-norsk nettverksprosjekt med navn *Prosjekt 1905. Svensk-norske relasjoner i 200 år*, som arbeider med en historiefaglig markering av hundreårsjubileet for unionsoppløsningen mellom Sverige og Norge. Prosjektleder ved Universitetet i Oslo er professor Øystein Sørensen, som også har fungert som veileder for denne oppgaven. Som tittelen forteller vil oppgaven ta for seg den utenrikspolitiske siden av unionsoppløsningen gjennom å se på norsk og svensk diplomatisk og propagerende virksomhet overfor britene i forbindelse med unionsoppløsningen i 1905, og britenes reaksjoner på denne virksomheten spesielt og på unionskonflikten generelt.

Oppgaven er lagt opp som en komparativ analyse på flere plan. For det første ønsker jeg å sammenligne Norges og Sveriges holdningsdannende arbeid i Storbritannia, gjennom å se på landenes ulike fremgangsmåter for å vinne britenes sympati i unionskonflikten. Her vil jeg foreta en sammenligning av den åpne kampen om britisk opinion (med fokus på utspill i britiske medier) med den mer skjulte kampen (den hemmelige diplomatiske virksomheten). For det andre har jeg til hensikt å se på britenes holdning til de stridende partene, og i den sammenheng vil jeg se på de tiltak som faktisk ble gjort fra britisk side for å få en slutt på den svensk-norske konflikten. Her vil en sammenligning av den britiske pressens dekning av konflikten med de britiske styresmakters stillingtagen stå sentralt. Ved å se på britiske uttalelser i unionskonflikten, både innad og utad, vil jeg drøfte virkningene av den norske og svenske holdningsdannende virksomheten, for å finne ut hvorvidt denne virksomheten hadde noe å si for formingen av den britiske opinion i unionskonfliktens siste fase.

Hypotese og problemstilling

Oppgaven tar utgangspunkt i en hypotese om at Storbritannia i 1905 spilte en avgjørende rolle for utfallet av den svensk-norske konflikten. Hypotesen er hentet fra den svenske historikeren Folke Lindberg som skriver at det i flere svenske og norske redegjørelser for unionskonflikten blir hevdet at Storbritannia – selv uten kong Edward VII's personlige engasjement i forbindelse med prins Carls kandidatur til den norske tronen – grep mer aktivt inn i konflikten enn andre stormakter, og førte en politikk som innebar en støtte til norsk selvstendighet.¹ Målet for denne oppgaven er å teste denne hypotesens sannhetsinnhold i forhold til den

¹ Lindberg, Folke *Kunglig utrikespolitik* (1950), s. 213

stemningen som faktisk hersket i Storbritannia overfor den svensk-norske unionskonflikten, og trekke en konklusjon på bakgrunn av både tidligere forskning og egne kildestudier. For å kunne angripe oppgaven jeg har satt meg fore, har jeg utformet følgende problemstilling: Hvordan ble svenske og norske utsendingers diplomatiske og propaganderende virksomhet tatt imot i Storbritannia, og på hvilken måte fikk denne virksomheten innvirkning på utfallet av unionskonflikten? Med en slik problemstilling for øyet ønsker jeg å peke på hvordan den svenske og norske virksomheten virket holdningsdannende på flere plan: For det første bidro den til å forme britenes syn på unionskonflikten, og farget i så måte den politikken som ble ført overfor de stridende partene. For det andre virket den inn på den politikk som ble ført de stridende partene imellom, i form av at britenes holdning, eller antatte holdning, ble aktivt bruk til inntekt for egen argumentasjon i unionsspørsmålet. For det tredje påvirket de norske og de svenske utsendingene hverandres argumentasjon, slik at den norske virksomheten fikk innvirkning på utformingen av den svenske argumentasjonen overfor britene og omvendt.

Utgangspunkt for oppgaven: tidligere forskning og litteratur²

Unionsoppløsningen har naturlig nok hatt en sentral plass i norsk historieskriving det siste hundreåret. For nordmennene markerte 1905 slutten på nesten seks hundre år i forening med de skandinaviske naboene,³ og ved siden av årene 1814 og 1945 fremstår året 1905 som en av de største milepælene i norsk historie – året da Norge gjenoppsto som en fullverdig og suveren stat. Unionstiden med fremveksten av den moderne demokratiske styreform i Norge, og den konstitusjonelle striden med Sverige som til slutt kulminerte med en unionsoppløsning, har derfor vært et yndet objekt for norsk historieforskning.

I Sverige finnes det også en rekke verk og avhandlinger om unionstiden med Norge, men selve unionsoppløsningen har langt fra fått en like sentral plass i den svenske historieforskningen som i den norske. Dette henger naturligvis sammen med at den ikke representerte de samme statlige og politiske omveltningene der som i Norge, men det er også fordi begivenheten i Sverige er negativt ladet. Mens unionsoppløsningen i Norge symboliserer frihet og seier, markerer året 1905 i Sverige det endelige punktum for svensk storhetstid. Svenske og norske fremstillinger av unionsoppløsningen varierer derfor til tider ganske kraftig, noe som vil komme frem også av denne oppgaven.

² Alle omtalte forfattere, bøker og kilder finnes med full henvisning i kilde- og litteraturlisten bakerst

³ Regnet fra kongefelleskap ble inngått først med Sverige og så med Danmark på 1300-tallet

I denne oppgaven er det som sagt den utenrikspolitiske siden ved begivenhetene i 1905 som skal frem i lyset, med fokus på virksomheten rettet mot Storbritannia. Den kanskje mest fremtredende forskeren på svensk utenrikspolitikk ved overgangen til det 20. århundre er den tidligere omtalte historikeren Folke Lindberg. Hans dyptgripende analyser av Sveriges diplomatiske aktivitet i tiden rundt unionsoppløsningen, med særlig vekt på kongehusets virksomhet, er fortsatt like gyldige og anvendelige i dag, femti år etter at de ble skrevet. Særlig verket *Kunglig utrikespolitik* fra 1950 er fremtredende, samt hans bidrag til det mer omfattende verket redigert av Nils Ahnlund, *Den svenska utrikespolitikens historia*, utgitt i 1958. Utformingen av et svensk propagandaapparat under unionskonflikten er behandlet av historikerne Torsten Burgman, i *Svensk opinion och diplomati under rysk-japanske kriget 1904-1905* fra 1965, og Svenbjörn Kilander, i *Censur och propaganda* fra 1981. Når det gjelder de mer generelle svenske synspunktene i unionsspørsmålet er avhandlingen til Evert Vedung om *Unionsdebatten 1905* fra 1971 et godt utgangspunkt.

I senere historieforskning på norsk utenrikspolitikk rundt 1905 er historikeren Roald Berg særlig fremtredende. Han har blant annet skrevet hovedoppgave i historie i 1983 om Norges forhold til Storbritannia i tiden rundt unionsoppløsningen under tittelen "*Det land vi venter hjelp af.*" *Norge og stormaktene 1905-1908*, og han har tatt for seg den norske utenrikspolitikken fra 1905 til 1920 i bokserien *Norsk utenrikspolitikks historie*, utgitt i 1995. I tillegg til dette seksbinds verket foreligger det en del generelle fremstillinger av den norske utenrikspolitikken i større oversiktsverk, men det er begrenset hvor mye plass virksomheten rundt 1905 er blitt tildelt. I og med at Norge ikke hadde et eget utenriksstyre under unionen med Sverige, var den diplomatiske virksomheten i 1905 i stor grad preget av privatpersoners ytelser. Det er derfor mye informasjon å hente om den norske virksomheten i biografiske avhandlinger om sentrale aktører fra denne perioden. Her er særlig den britiske forfatteren Roland Huntfords og den norske forfatteren Tim Greves biografi om Fridtjof Nansen viktige, samt Geir Hestmarks biografi om Waldemar Christopher Brøgger. I tillegg kommer den norske diplomaten Fritz Wedel Jarlsbergs fremstilling av den diplomatiske aktiviteten i forbindelse med unionsoppløsningen i boken *1905 Kongevalget* fra 1946.

Det finnes lite litteratur om briteres oppfatning av den svensk-norske unionsoppløsningen. Men den britiske minister i Sverige-Norge under unionsoppløsningen, Sir James Rennell Rodd, ga i 1925 ut sine memoarer fra tiden som diplomat, og denne boken, *Social and Diplomatic Memoires 1902-1919*, gir et godt bilde av en sentral britisk representants holdning til konflikten på den skandinaviske halvøy. Ellers finnes det også en rekke biografier om Storbritannias konge på den tiden, Edward VII, som blant annet

omhandler hans engasjement i den svensk-norske konflikten. Her er særlig biografiene til den svenske forfatteren Knut Hagberg og den britiske forfatteren Sir Sidney Lee viktige. Skal man grave dypere er man imidlertid nødt til å ta kildene for seg.

Kilder

Dokumenter fra *Foreign Office* ved forrige århundreskifte er blitt samlet i en større bok av de britiske historieforskerne Gooch og Temperley med tittelen *British Documents on the Origin of the War 1898-1914*, og i det svenske utenriksdepartementets arkiv ved Riksarkivet i Stockholm finnes tilgjengelig en del korrespondanse mellom den britiske legasjonen i Stockholm og *Foreign Office* i tiden rundt unionsoppløsningen. En gjennomgang av de ledende britiske avisene på den tiden gir et representativt bilde av formingen av den britiske opinion i unionsspørsmålet. I denne oppgaven har studier av *The Times* og *Morning Post* stått sentralt. Den omtalte svenske historikeren Burgman har også utgitt en kommentert utgave av dagboken til den britiske ministeren Rennell Rodd, som har bidratt til å gi et bilde av britenes holdning til den svensk-norske konflikten.

Når det gjelder kildene man har til rådighet for å studere det svenske og norske holdningsdannende arbeid i Storbritannia, finnes det en del. I forbindelse med denne oppgaven har nedtegnelser fra norske og svenske politikere og andre sentrale aktører i tiden vært viktige. Her er mye materiale vedrørende 1905 blitt samlet i en bok av den svenske historieforskeren Arne Wåhlstrand, *Karlstadkonferencen 1905*, fra 1953. Wåhlstrand står dessuten for utgivelsen av den svenske *civilminister* Johan Widéns dagbok fra 1905, og Harald Hals har gitt ut den norske statråden Harald Bothners dagbok fra 1905. Det finnes også diverse politiske pamfletter og lignende om unionskonflikten skrevet for det britiske markedet i 1905 av blant andre Fridtjof Nansen og de to svenske professorene Nils Edén og Karl Nordlund. Ellers gir det svenske utenriksdepartementets arkiv et godt innblikk i svenske holdninger og utspill overfor utlandet. Når det gjelder den norske holdningsdannende virksomheten, gir arkivmateriale etter flere av de sentrale aktørene i 1905 oss viktig informasjon, og i denne forbindelse er W.C. Brøggers og Hans Lien Brækstads arkiv ved Håndskriftsamlingen i Nasjonalbiblioteket i Oslo blitt benyttet. Nansens brev og en rekke av hans artikler om unionskonflikten finnes lett tilgjengelig i bokformat utgitt av henholdsvis Steinar Kjærheim (*Nansens brev*, 1961) og A.H. Winsnes (*Nansens Røst*, 1942).

Det er med andre ord blitt skrevet ganske mye om unionsoppløsningen og det utenrikske aspektet ved den, og kildene er forholdsvis mange. Det er imidlertid meg bekjent ikke

tidligere blitt fokusert på det *holdningsdannende arbeidet* rettet mot Storbritannia spesielt, med den norske og svenske virksomheten satt opp mot hverandre. Heller ikke er det blitt kartlagt særlig nøye hvordan britisk opinion forholdt seg til den svensk-norske konflikten, og hvordan denne ble formet sett i sammenheng med virksomheten fra svensk og norsk side. Det er det denne oppgaven søker å avdekke, med de ovenfor nevnte bøker og kilder som utgangspunkt. Gjennom å kombinere nyere og eldre forskning, sammenligne svenske og norske fremstillinger av unionsoppløsningen og angripe kildene fra en ny vinkel, ønsker jeg å bringe nytt lys over den utenrikspolitiske aktiviteten i 1905.

Teoretisk bakgrunn for oppgaven: de politiske strømmingene i Europa generelt

”Statssystemet i det 19. århundre var basert på det som er blitt kalt en *konstitutiv teori* om statsdannelse”, skriver professor i internasjonale konfliktstudier, Øyvind Østerud, i en statsvitenskapelig studie om nasjonalisme.⁴ Dette innebar at status som suveren og uavhengig stat var utledet av sedvane og tosidig diplomatisk praksis gjennom traktater og diplomatisk utveksling. Radikale endringer av statlige grenser, med mulig innvirkning på den bestående orden og maktbalanse på det europeiske kartet, var ikke noe som gikk upåaktet hen. Å få gjennomslag for slike radikale endringer krevde strategiske diplomatiske tilnærminger overfor stormaktene, og unionsoppløsningen mellom Sverige og Norge utgjorde ikke noe unntak i så måte. For Norge, som ønsket å konsolidere sin nye nasjonalstat, var det avgjørende å oppnå anerkjennelse av landets suverenitet så raskt som mulig, slik at man slapp å være avhengig av Sveriges bifall til unionsoppløsningen. For Sverige, som i utgangspunktet ønsket å opprettholde unionen, var det et mål å få stormaktene med seg i synet på at unionsoppløsningen var ugyldig, og at nordmennenes atferd var revolusjonær.

Fremveksten av det moderne demokrati er et viktig stikkord for den politiske prosessen Europa gjennomgikk ved forrige århundreskifte. Krav om innføring av konstitusjonelle og parlamentariske styreformer og utvidet stemmerett kom som følge av en demokratiseringsbølge som skyldtes over Europa fra 1870-årene frem mot første verdenskrig. Den svensk-norske konflikten hadde sitt utgangspunkt i en konstitusjonell debatt mellom partene, og den stemningen som hersket i Europa generelt overfor slike spørsmål utgjorde et viktig fundament for den politiske linjen som ble ført i Norge. Den økte fokusering på folkerett i Europa på denne tiden sto også sentralt i forhold til den svensk-norske konflikten. En etablering av et system av rettsregler som regulerte forholdet mellom stater, og en

⁴ Østerud, Øyvind *Hva er nasjonalisme?*, s. 117

opprettelse av en internasjonal voldgiftsdomstol til å dømme i konflikter på tvers av landegrensene, skulle bidra til å gjøre væpnet konflikt mellom land unødvendig. Denne forestillingen var forankret i en generell fredsoptimisme og tro på at man i fremtiden kunne unngå krig ved å etablere traktater og tosidig diplomatisk korrespondanse mellom statene.

Disposisjon

I det første kapittelet i oppgaven tar jeg for meg fremveksten av et organisert norsk propagandaapparat og den gryende norske informasjonsvirksomheten rettet mot utlandet i forbindelse med unionskonflikten, fra slutten av 1800-tallet frem mot våren 1905. Her vil de ulike aktørene som var involvert, bli presentert, med fokus spesielt på Fridtjof Nansens engasjement i den svensk-norske unionsdebatten. Jeg vil diskutere mulige årsaker til at Storbritannia ble valgt som satsingsområde, og hvorfor svenskene ikke frontet den norske propagandaoffensiven på et tidlig stadium av konflikten.

I det andre kapittelet tar jeg for meg polemikken mellom Fridtjof Nansen og Sven Hedin i den britiske avisen *The Times* våren 1905. Debatten mellom de to vitenskapsmennene og oppdagelsesreisende markerte starten på det som skulle vise seg å bli en åpen kamp mellom Sverige og Norge om britisk opinion i unionsspørsmålet. Kapittelet tar for seg den svenske og norske argumentasjonen i unionsspørsmålet, samt hvordan den ble oppfattet i Storbritannia. I kapittel tre går jeg dypere inn i den åpne kampen mellom Sverige og Norge om britenes gunst sommeren 1905. Dette kapittelet tar for seg den holdningsdannende virksomheten i Storbritannia, med fokus på svenske og norske propagandaskrifter utgitt for det britiske markedet og utspill i britisk presse. Denne typen aktivitet blir deretter satt opp mot den mer skjulte politiske virksomheten i kapittel fire. I dette kapittelet vil partenes diplomatiske fremstøt mot britiske styresmakter bli presentert, samtidig som jeg vil foreta en sammenligning av nordmennenes uoffisielle og improviserte utenrikspolitiske aktivitet med virksomheten til det svenske offisielle og profesjonelle diplomatiske apparat.

I det femte og siste kapittelet ønsker jeg å se på hvordan britene oppfattet den svenske og norske propaganderende og diplomatiske virksomheten spesielt, og hvordan de forholdt seg til den svensk-norske unionskonflikten generelt. Holdninger i britisk presse, representert ved de to ledende avisene *The Times* og *Morning Post*, blir satt opp mot holdninger i det politiske miljø representert ved sentrale aktører i den britiske regjering, diplomati og kongehus. Til slutt i dette kapittelet vil jeg diskutere hvilke virkninger den svenske og norske holdningsdannende virksomheten faktisk hadde på formingen av den britiske opinion i unionsspørsmålet, og hvilke direkte konsekvenser dette fikk for utfallet av den svensk-norske

konflikten. Det vil bli foretatt en sammenligning av svenske og norske historieforskeres fremstillinger av den utenrikspolitiske aktiviteten i forbindelse med unionsoppløsningen i 1905, i tillegg til at disse fremstillingene vil bli prøvet i forhold til den politikken som faktisk ble ført fra britisk side i den svensk-norske unionskonflikten. I avslutningen utbroderer jeg nærmere forskjellene mellom de mest sentrale norske og svenske historieforskerne jeg har tatt for meg i denne oppgaven, samt tar stilling til deres fremstilling av unionskonflikten i 1905 sett i lys av min egen analyse av det holdningsdannende arbeidet overfor Storbritannia og de frukter dette arbeidet ga.

KAPITTEL 1

PROPAGANDA- OG INFORMASJONSARBEIDET I STORBRITANNIA TAR TIL

Propaganda som politisk virkemiddel

Retorikk og propaganda har vært viktige verktøy i struktureringen og utformingen av politisk virksomhet gjennom hele *homo politicus*' historie. Ved hjelp av velformede, kalkulerende og logiske resonnementer søker man å overbevise, omvende og vinne politiske og sosiale grupperinger over til sitt meningsunivers. Bruken av propaganda har både en ideologisk, en lingvistisk og en historiografisk dimensjon. Først og fremst innebærer den et arbeid for å utbre en mening, idé, lære eller lignende som kommer til uttrykk ved hjelp av politisk språkbruk og symbolikk. Til grunn for et slikt system av meninger og sannheter ligger en historisk oppfatning og forståelse av både fortiden og fremtiden, ofte i følge med nostalgi og sentimentalitet. Propagandabegrepet inneholder imidlertid også paradoksale og tvetydige undertoner, og opptrer sjelden uten selskap av diskusjon og motpropaganda. Den er eksklusiv på samme tid som den er inklusiv, og kan ofte oppfattes som manipulerende reklame beregnet på bestemte grupper. Sist, men ikke minst, innebærer propaganda en gjensidig idékommunikasjon som er avhengig av å møte konsens for å kunne få gjennomslag, og er i så måte nødt til å fremstå som sannferdig og overbevisende for å være levedyktig. Personene som bidrar til å gi propagandamaterialet et ansikt, og ressursene de har til rådighet i dette arbeidet, vil derfor være avgjørende for utfallet av virksomheten.

Dette kapittelet har til hensikt å belyse aspekter ved propagandavirksomheten overfor Storbritannia i tiden frem mot unionsoppløsningen. Fordi denne typen virksomhet ikke kom skikkelig i gang i Sverige før etter polemikken i *The Times* mellom Nansen og Hedin våren 1905, vil jeg i dette kapittelet først og fremst konsentrere meg om fremveksten av det norske propagandaarbeidet rettet mot det britiske publikum.

Kunnskap avler forståelse

Nødvendigheten av å spre informasjon og opplysninger om Norge og Norges sak som et ledd i unionskampen ble tidlig innsett. Det var ikke bare et svakt norsk forsvar som gang på gang førte til at nordmennene mismodig måtte gjøre retrett og utsette viktige politiske spørsmål under konfrontasjoner med svenskene på 1880- og 1890-tallet. Nordmennene møtte generelt lite sympati og forståelse for sin sak, ikke bare i den svenske leiren, men også i utlandet, og dette svekket den politiske argumentasjonens tyngde og slagkraft. Regjeringen Steens harde offensive linje i konsulatsspørsmålet i 1891, som etter nervepirrende forhandlinger ebbet ut i et

forlik, er et eksempel på dette. På det tidspunkt ble det ikke bare klart at man sto overfor et militært overlegent Sverige, men at Sverige også hadde stormaktenes støtte i sin sak. Det hersket liten tvil om tyskernes standpunkt etter at keiser Wilhelm demonstrativt besøkte norske fjorder med sin flåte av krigsskip sommeren 1891.⁵ Storbritannia, på sin side, argumenterte for den stabiliserende effekten den svensk-norske unionen hadde på maktbalansen i Østersjøområdet, for å holde russerne unna norskekysten og svenskene unna tysk innflytelse. De norske kravene ble derfor sett på som unødvendig og urovekkende småkrangling.

Utenlandske diplomaters mangel på forståelse overfor den norske sak hadde først og fremst sitt opphav i utilstrekkelig kunnskap om landets historie og anliggender, ble det hevdet. Dette var årsaken til at en gruppe fremtredende nordmenn på 1890-tallet tok initiativ til det som skulle bli starten på en omfattende holdningsdannende kampanje overfor utlandet. Fordi utenriksstyret, ondets rot, var svenskdominert, var det vanskelig å markedsføre Norge utenfor landets grenser ved hjelp av den offisielle diplomatiske linje. Det ble derfor nødvendig å ty til andre midler for å formidle det nasjonale budskapet. Ved siden av diplomatiet eksisterte det særlig én annen viktig kanal for samarbeid og utveksling av informasjon mellom nasjoner, der representantene beveget seg mer eller mindre fritt over landegrensene og nøt stor respekt. *Vitenskapen* skulle vise seg å bli et ypperlig dekke for den norske holdningsdannende virksomheten i utlandet i tiden frem mot unionsoppløsningen.

Norge i det nittende Aarhundrede

Det pågikk en kulturell, så vel som militær opprustning mellom unionspartene, ifølge vitenskapshistorikeren Geir Hestmark. ”Militært var vi kanskje alltid dømt til å være underlegne”, skriver han. ”Norge måtte derfor søke sin ære og selvstendighet i den kulturelle kappestrid mellom nasjonene” og her utgjorde Fridtjof Nansens ekspedisjoner et viktig ledd i opprustningen.⁶ Med sine dristige teorier og tokt til det ukjente og mystiske isødet i nord, og som pioner og orakel innen polarforskningen, oppnådde Nansen tidlig status som respektert og anerkjent vitenskapsmann og eventyrer, innenlands så vel som utenlands. I Norge ble han erklært nasjonalhelt etter sin ferd langs Grønlandskysten i 1888, og med sin tilknytning til den stadig voksende venstrebevegelsen i norsk politikk ble han et naturlig midtpunkt i gruppen av

⁵ Hestmark, Geir *Vitenskap og nasjon*, s. 623

⁶ sst., s. 273-274

nasjonale strateger, vitenskapsmenn og kunstnere som rundt århundreskiftet fikk sitt samlingssted ved polarheltens nyetablerte hjem på Lysaker.⁷

Det var medlemmer av den såkalte *Lysaker-kretsen* som i midten av 1890-årene tok initiativet til det som skulle bli et omfattende opplysningsverk om Norge. Med kjente navn som Nordahl Rolfsen, Waldemar Christopher Brøgger, Moltke Moe, Gerhard Munthe, Hans Henrik Reusch og Erik Werenskiold i spissen, søkte en foreløpig redaksjonskomite Stortinget i april 1894 om støtte til å realisere ideen. Argumentasjonen bak søknaden var behovet for å øke utlandets ”begreber om Norge som selvstendig stat” ettersom redaksjonskomiteen fant dem ”i høi grad svevende og uklare”.⁸ Grunnet år med økonomisk tautrekking kom imidlertid ikke prosjektet ordentlig i gang før våren 1897. Da var redaksjonen supplert med flere fremtredende personligheter som Fridtjof Nansen, Ernst Sars og Bredo Morgenstierne. Verket skulle omfatte et bredt spekter av norske anliggender, fra historie og geografi til kunst, litteratur, vitenskap og statsrett, og hadde til hensikt å løfte det norske folk frem fra unionspartnerens skygge og gi de nasjonale kravene innhold og legitimitet. Inspirasjonen kom fra et lignende initiativ i Finland i 1893, hvor man mente at utgivelsen av et opplysningsverk om det finske folk ville bidra til å oppdra den mektige unionspartneren Russland, og på den måten forhindre en nasjonalfiendtlig assimileringsspolitikk.

Tanken bak var altså å skape et *politisk* verk, med opplysningsideen som drivkraft. Innenriks skulle det virke samlende på det norske folk, mens utenriks var det ”ment å synliggjøre en liten nasjon i anstrengt union med en større”, som Hestmark uttrykker det.⁹ Resultatet ble *Norge i det nittende Aarhundrede*, som utkom i heftede utgaver i perioden 1898 til 1902, før materialet til slutt ble samlet i to innholdsrike bind. Umiddelbart begynte arbeidet med å få laget en engelsk utgave. Men da den kortfattede utgaven ble forelagt det britiske publikum på nyåret i 1903, hadde verket allerede fått selskap av en rekke andre initiativ og innspill med det mål for øye å påvirke den britiske opinion i unionsspørsmålet.

Nansen-biografi

Mens løsningen på de finansielle problemene knyttet til utgivelsen av *Norge i det nittende Aarhundrede* fremdeles var under diskusjon, dukket det opp nok en idé til et nasjonallitterært prosjekt med forankring i *Lysaker-kretsen*. Nansen satte i 1893 av gårde mot Nordpolen i en ekspedisjon det ble knyttet store forventninger til. I den spente ventetiden som oppsto,

⁷ Nansen flyttet til Lysaker i 1891. I 1902 sto den herskapelige bygningen ”Polhøiden” klar.

⁸ Stenseth, Bodil *En norsk elite. Nasjonsbyggerne på Lysaker 1890-1940*, sitat fra Nordahl Rolfsen, s. 106

⁹ n.v. av Hestmark, s. 510

besluttet de to hovedmennene bak redaksjonskomiteen, Brøgger og Rolfsen, å skrive en biografi om polarhelten og hans bragder. ”Tanken på Nansen og *Fram* må ha vært en del av komiteens ’kollektive underbevissthet’. Det er derfor ikke urimelig å tenke seg at ideen om et separat verk om Nansen tok form nærmest kollektivt i denne kretsen”, kommenterer Hestmark.¹⁰

Resultatet ble et kamuflert politisk dokument med brodd mot unionen, på lik linje med *Norge i det nittende Aarhundrede*. Innledningsvis ble Nansens stamtavle presentert, med beretninger om farfaren Hans Nansens helteinnsats i kampen for norsk selvstendighet i unionens tidligste fase. Deretter fulgte kapitler med idealiserte barndomsår, dragningen til vitenskapen og naturen, den heroiske Grønlandsferden og den påfølgende nasjonale og internasjonale anerkjennelse, og til slutt forberedelsene til *Fram*ferden. Hovedintensjonen var å bygge videre på Nansens ry som vitenskapsmann og bruke hans heltedåder og berømmelse til inntekt for de norske standpunkter i den pågående unionsstriden. Bjørnstjerne Bjørnsons åpningsdikt til boken, *Fridtjof Nansen*, avslørte den unionsfiendtlige tonen:

Som fra vor tvedragt ud han brød,
De onde aander at besværges:
Thi smeltet i en stordaads glød
Vi herdes sammen til étt værges.¹¹

Det var tydelig at det ikke bare var Nansens kamp mot naturkreftene i nord den kjente dikteren siktet til. Hans ”stordaad” skulle bidra til å forene det norske folk til en felles front mot ”de onde aander” – unionspartneren Sverige.

Nansens etterlengtede tilbakekomst i 1896 resulterte i en folkefest uten sidestykke i norsk nasjonalhistorie. Det faktum at han ikke hadde lyktes i å nå sitt mål, var det få som brydde seg om da *Fram* la ut på sin flere uker lange triumfferd langs norskekysten. Ingen hadde tidligere klart å komme så langt nord for så å vende helskinnet hjem igjen. Samme året som ”Nansen-feberen”¹² herjet, ble biografien sluppet på markedet. Tidspunktet kunne selvfølgelig ikke vært mer passende, og boken ble raskt oversatt til både engelsk, tysk og russisk. Nansens suksess som vitenskapsmann ble med ett forvandlet til et nasjonalt produkt som kunne eksporteres til utlandet, og navnet hans ble Norges mestselgende merkevare.

¹⁰ sst., s. 292

¹¹ sst., gjengivelse av Bjørnstjerne Bjørnsons dikt i *Fridtjof Nansen 1861-1893*, s. 302

¹² Huntford, Roland, *Fridtjof Nansen. Mennesket bak myten* (no. utg.) s. 139

Nansen-boom i Storbritannia

Et knapt halvår etter gjensynet med Kristiania dro Nansen til Storbritannia på landsdekkende foredragsturné i forbindelse med utgivelsen av sin nye bestselger om *Framekspedisjonen, Farthest North*. I løpet av det 42 dager lange oppholdet rakk den populære vitenskapsmannen å holde 41 fengslende foredrag om sine opplevelser i isødet. Etter åpningsforelesningen i en fullsatt Albert Hall den 8. februar 1897 ble Nansen hyllet med en gullmedalje presentert til ham av prinsen av Wales, senere kong Edward VII, foran det som kunne krype og gå av fremtredende briter. Overalt møtte han enorm interesse og fulle hus. En av de mest prominente journalistene i Storbritannia på den tiden, *The Times*' W.T. Stead, forklarte det han kalte "The secret of the Nansen Boom" med Nansens oppnåelse av det umulige. Han hadde hatt tilstrekkelig tro på seg selv til å klare å vende hjem i live fra det de fleste hadde fryktet skulle bli hans grav. "Nansen is for the moment our popular gladiator", oppsummerte Stead etter den britiske pressens forherligelse av bragden.¹³

At Nansens berømmelse tok såpass av i Storbritannia, var langt fra noen tilfeldighet. Helt siden planleggingen av Grønlandsferden på 1880-tallet hadde Nansen bedrevet ivrig promoteringsarbeid for sin virksomhet nettopp der. Han hadde lyktes i å etablere et rikt nettverk av venner og allierte, ikke minst gjennom sitt medlemskap i ærverdige *Royal Geographical Society (RGS)* ved St. James' park i London. Her møtte han bl.a. John Scott Keltie og Sir Clements Robert Markham, som begge skulle få mye å si for utviklingen av Nansens karriere. Førstnevnte var geografisk korrespondent i *The Times* og fungerte som bibliotekar i *RGS*, men det var først og fremst hans gode rykte som publiseringsagent som fikk Nansen til å oppsøke ham i forbindelse med Grønlandsferden. "Keltie, with his access to the rolling vistas of the Anglo-Saxon Press, offered a path to fame and fortune in the wider world outside", kommenterer den britiske Nansen-biografen Roland Huntford.¹⁴ Keltie fungerte som Nansens litterære agent i flere år, og ble en nær venn og medhjelper av nordmannen i hans virksomhet i Storbritannia.

Mens Keltie hjalp Nansen med innpass i britiske publisistkretser, bidro Markham, i kraft av sine høye verv i *RGS*, med faglig og økonomisk støtte til den norske vitenskapsmannen. Han var selv admiral og en av frontmennene i britisk polarforskning, og så sitt snitt til å bruke Nansens suksess i arbeidet med å fremme og fornye denne vitenskapen i hjemlandet. Markham var president i *RGS* i perioden 1893-1905, og det var han som sto bak det storslåtte åpningsarrangementet i forbindelse med Nansens foredragsturné, hvor "anyone

¹³ Huntford, Roland *Nansen* (eng. utg.) s. 361-362

¹⁴ sst., s. 78

who was somebody was there”,¹⁵ inkludert medlemmer av kongehuset, regjeringen og parlamentet. Det var denne æresbevisningen som for alvor markerte starten på Nansens omgang med den britiske øvrigheten. Han hadde endelig lyktes i å skaffe seg et navn med omfang og tyngde som strakk seg langt ut over det vitenskapelige miljø.

Nansens Røst¹⁶

I forbindelse med foredragsturneen i 1897 ble Nansen invitert til flere middager og selskaper, hvor han gjentatte ganger fant seg selv i diskusjon med fremstående britiske politikere som viste svært liten forståelse for de norske kravene i unionsstriden med Sverige. Nansen så tidlig sammenhengen mellom mangelen på forståelse og mangelen på kunnskap, og ergret seg over at det var de svenske synspunktene som stadig kom til uttrykk i britiske politikeres holdninger til konflikten. ”Det foruroliget ham, og han la vekt på at norske myndigheter måtte gi bedre informasjon”, skriver den norske historikeren, redaktøren og forfatteren Tim Greve i sin bok om Nansen.¹⁷ Den norske selvstendighetstanken savnet imidlertid en røst i utlandet, ettersom utenriksministeren og stort sett alle hans sendemenn var svenske, påpeker politikeren og diplomaten Jan Egeland i en bok om Nansen. ”Nansen var en slik røst, og hans posisjon, spesielt i den angelsaksiske verden, gjorde også at han hadde et publikum.”¹⁸ I kraft av sin stilling og sitt personlige engasjement i den norske sak fremsto derfor Nansen som den perfekte sendemann for Norge i utlandet.

”Artikkel i ”Times” om forholdet mellom Norge og Sverige”

Nansens første utspill utenriks i forbindelse med den svensk-norske konflikten kom allerede før ekspedisjonen til Nordpolen. Den 2. januar 1893, bare noen måneder før *Fram* forlot Vardø for ishavet, dukket det opp et ganske iltert brev i *The Times* under Nansens navn, foranlediget av en artikkel om forholdet mellom Norge og Sverige skrevet av avisens Berlin-korrespondent noen uker tidligere. Nansen utrykte glede over at avisen interesserte seg for den stadig mer tilspissede unionskonflikten, men mente journalisten hadde misforstått konfliktens karakter:

Man får uvilkårlig et inntrykk av, at Deres korrespondent har sammenblandet forholdet mellom Norge og Sverige med det irske Home Rule-spørsmål. Men dette er

¹⁵ sst., sitat av Markham s. 365

¹⁶ Tittelen på Winsnes, A.H. red. samling av artikler og taler av Fridtjof Nansen, ref. til som NR

¹⁷ Greve, Tim *Fridtjof Nansen 1905-1930*, s. 8

¹⁸ Egeland, Jan ”Nansen og norsk utenrikspolitikk”, i *Fridtjof Nansen: mannen og myten*, Øystein Sørensen (red.) s.146

fullstendig vill-ledende; det er ingensomhelst likhet mellem disse to ting, hverken historisk, nasjonalt eller konstitusjonelt.¹⁹

Parallellen til den irske problematikken i Storbritannia var ingen nyhet i britisk presse. Den daværende britiske statsminister, liberaleren William Ewert Gladstone, hadde flere ganger hevdet at det fantes en likhet mellom de to tilfellene, og ønsket å benytte den svensk-norske unionen som modell for gjennomføringen av irsk selvstyre. Gladstones syn hadde imidlertid blitt gjenstand for heftig debatt i britiske medier, og møtte stor misnøye hos nordmennene. Det fantes overhodet ikke belegg for å sammenligne det svensk-norske forholdet med det irsk-engelske, ifølge Nansen:

Irland og England har gjennom generasjoner hatt meget til felles med hensyn til nasjonalitet, språk og historie [...] Men dengang nordmennene og svenskene ble forenet i 1814, hadde de intet til felles med hensyn til historie eller nasjonalitet, - likeså lite til felles, som nordmenn har med engelskmenn eller hollendere eller tyskere for ikke å nevne de danske; jeg kan gjerne si mindre; vi har i historisk henseende hatt mer til felles med disse nasjoner enn med svenskene, med hvem vi intet annet har hatt å gjøre enn nu og da å føre krig.²⁰

Nansens innlegg i *The Times* kom i kjølvannet av Stortingets vedtak om eget norsk konsulatvesen i 1892 og den tiltagende krisen mellom unionspartene. Artikkelen hadde klare unionsfiendtlige undertoner og bar preg av bitterhet overfor stormaktenes rolle i utformingen av unionen. Nansen betegnet Kieltraktaten ”ikke alene som en urettferdighet, men simpelt hen som en voldshandling” mot det norske folk:

Og når de store européiske makter, England innbefattet, garanterte Kieltraktaten, når de lovte prins Bernadotte sin hjelp til å gjennomføre den med eller imot nordmennenes vilje, og når til sist England endog aktivt søkte å hjelpe Bernadotte til å tvinge nordmennene til å underkaste seg Kieltraktaten, var dette en politisk forbrytelse, da samtidens politikere og i særdeleshet Englands mest fremstående statsmenn av begge partier erkjente det å være en politisk forbrytelse, det kunde sammenlignes med Polens deling.²¹

”Diplomaten Nansen var ennå ikke født”, bemerker Hestmark om Nansens første formelle utspill i *The Times* i 1893.²² Beskyldningene som haglet over Storbritannia i forbindelse med deres rolle under unionsopprettelsen, vitnet om liten taktfullhet fra Nansens side. Påstanden om at ”unionen i sin nuværende skikkelse er virkelig en kilde til svakhet for Europa og ikke til styrke”²³ ble møtt i *The Times* med utsagn om at nordmennene var

¹⁹ NR, ”Artikkel i ”Times” om forholdet mellem Norge og Sverige”, s. 222

²⁰ sst.

²¹ sst., s. 223-24

²² n.v. av Hestmark, s. 627

²³ NR. s. 225

sentimentale og kranglete. "Norway [...] hardly pretends that she suffers any material wrong. Her dissatisfaction springs from incompatibility of temper", var avisens kommentar til nordmennenes besværinger.²⁴ Da Nansen nesten seks år senere igjen henvendte seg til den britiske avisen, hadde han forstått at den anklagende og følelsesladde argumentasjonen ikke førte frem, og anla en langt mildere og mer måteholden tone. Igjen var det imidlertid det han oppfattet som en partisk og misvisende fremstilling av unionskonflikten som påkalte hans oppmerksomhet.

"Home Rule in Norway"

Denne gangen var det en situasjonsrapport fra avisens korrespondent i Stockholm, etterfulgt av en leder samme dag, som tiltrakk seg oppmerksomhet i den norske leiren. Artiklene, som sto på trykk den 25. oktober 1898, tok for seg den tilspissede unionskonflikten på den skandinaviske halvøy, og spekulerte i dens underliggende årsaker på en måte som satte Norge i et lite fordelaktig lys.

Stockholm-korrespondenten presenterte en nesten tre kolonner lang redegjørelse om den politiske utviklingen i Norge, og hvordan denne hadde skapt stadig økende problemer for unionen. Korrespondenten betegnet den norske statsform som "ultra-democratic in substance" og uttrykte nesten forundring over hvordan Bernadottes første etterkommere, kongene Oscar I og Carl XV, hadde klart å leve i tilnærmet fred med nordmennene "and its terrible Diet."²⁵ I løpet av Oscar IIs regjeringstid, hadde imidlertid nordmennene satt i verk en rekke politiske tiltak som gjorde det umulig for unionspartneren ikke å reagere. Det vokste frem en stadig mer ekstrem venstrebevegelse, "republican in tendency and hostile or indifferent to the Church",²⁶ som presset frem en radikal politikk med allmenn stemmerett og et eget norsk konsulatvesen på programmet. "The irreconcilable attitude of the Norwegian Left naturally provoked a counter agitation in Sweden",²⁷ kommenterte artikkelforfatteren.

Avisartikkelen ga uttrykk for stor bekymring over den politiske utviklingen i Norge og de snubletråder den la i veien for unionen. Svenskenes forsøk på å finne frem til et *modus vivendi* for begge parter gjennom en revisjon av riksakten, ble bare avvist av nordmennene som unødvendig, ettersom grunnloven angivelig satte Stortinget i posisjon til å gjennomføre et eget norsk konsulatvesen uten svensk innblanding. Konsulatsaken var imidlertid ikke det som bekymret korrespondenten mest:

²⁴ n.v av Huntford, (eng. utg.), sitat hentet fra leder i *The Times*, s. 394

²⁵ *The Times* 25.10.1898 "The Constitutional Conflict between Sweden and Norway", art. fra en korr., s. 7

²⁶ sst.

The gravest feature is the refusal of the Norwegian Commissioners to introduce either into the present Act of Union or into an eventual new Act, any undertaking to maintain the liberty and independence of the Scandinavian Peninsula by force of arms.²⁸

Svenskene hadde lenge argumentert for at en likestilling i utenrikske anliggender måtte følges opp av en likestilling på det militære plan, og krevde at Norge skulle bidra like mye til landenes felles forsvar som Sverige. Stortinget hadde imidlertid tatt et steg i motsatt retning da det ble besluttet å slå sammen militsen med landvernet, som ifølge grunnloven ikke kunne benyttes utenfor Norges grenser. Ved å styrke denne gruppen hadde Stortinget i realiteten frarøvet kongen kontrollen over store deler av det norske militæret, hevdet korrespondenten, ettersom styrken var bundet til et forsvar av Norge alene og ikke kunne benyttes der kongen selv ønsket det. "Towards this vital question of national defence the attitude of Norwegians is incomprehensible, except on the assumption that they aim at complete separation from Sweden",²⁹ konkluderte artikkelforfatteren.

Den etterfølgende lederen utbroderte ikke bare korrespondentens artikkel fra samme dag, men tok også opp tråden fra *Home Rule*-problematikken som hadde blitt heftig debattert i avisen under Gladstones regjeringsdager,³⁰ og som hadde provosert frem Nansens artikkel den 2. januar 1893. Lederen så med uro på utviklingen i Norge og kom med krass kritikk av den tidligere statsminister Gladstones forherligelse av den svensk-norske union og bruk av denne som prakteksempel på at *Home Rule* kunne fungere da han introduserte loven i Storbritannia på 1880-tallet:

He pitched upon the relations between Sweden and Norway as meeting his oratorical requirements, and in his great speech on the introduction of the Bill of 1886 he drew a picture of those relations as they existed in his imagination, and as they never existed anywhere else.³¹

Gladstone hadde i denne talen kommet med utsagn som at "the Norwegians and the Swedes are more and more feeling themselves to be the children of a common country, united by a tie which never is to be broken", et bilde som overhodet ikke samsvarte med de velkjente fakta, ifølge den britiske avisen.³² Tolv år hadde gått siden Gladstones tale, og det hadde vært år fylt med økende strid og bitre følelser mellom de skandinaviske broderfolkene. "The attitude of

²⁷ sst.

²⁸ sst.

²⁹ sst.

³⁰ Gladstone var statsminister i periodene 1868-74, 1880-85, 1886 og 1892-94, og er kjent for sitt arbeide for irsk selvstyre. *Home Rule*-problematikken vekket imidlertid politisk strid som sprenget det liberale parti og førte til Gladstones fall. Aschehoug og Gyldendals Ettbindsleksikon, s. 430

³¹ *The Times* 25.10.1898 "Home Rule in Norway", leder, s. 9

³² sst.

these 'children of a common country' is that a friendly settlement of the long run conflict between them seems to be further than ever from realization", hevdet lederen.

Lederen støttet seg på korrespondentens uttalelser om at det var den ultrademokratiske og radikale politiske kursen i Norge som hadde skylden for at unionsforholdet stadig ble vanskeligere, og forsøkte å gjøre rede for årsakene til denne politiske utviklingen. Det sterkt demokratiske Norge hadde tidligere bestått av likesinnede og økonomisk likestilte bønder med respekt for konge og kirke, noe som gjorde at de ikke misbrukte sin makt. Dette hadde, ifølge den britiske avisen, endret seg radikalt de senere årene:

The economic changes which have taken place in Norway since the middle of the century have impoverished and embittered the peasants, while they have raised up a new and more formidable democracy – the democracy of labour in the towns.³³

Samtidig som bøndenes levekår forverret seg, vokste det frem en ny klasse ambisiøse unge menn i byene som var ute av stand til å skaffe seg jobb i de hardt pressede handels- og industrinæringene.

They turn naturally to politics and provide the discontented, both of the urban and of the rural democracy, with active and not too scrupulous leaders. The agitators find in the Home Rule Constitution an instrument fashioned to their hands.³⁴

"The Swedes, to do them justice, appear to have gone a long way to meet the views of their neighbours", mente lederforfatteren. Men flere av de seneste beslutningene tatt i Stortinget hadde gjort det vanskelig for den svenske unionspartneren, og her siktet lederen særlig til Stortingets økte kontroll over de norske militærstyrkene. "Decidedly the action of the Norwegian Commissioners is not of a nature to strengthen confidence in the 'tie that is never to be broken'", konkluderte artikkelen.³⁵

"Den konstitusjonelle strid mellom Norge og Sverige"

Stockholm-korrespondentens artikkel i *The Times* den 25. oktober 1898 var, ifølge den britiske forfatteren Roland Huntford, inspirert av kong Oscar og det offisielle svenske synspunktet på unionskonflikten.³⁶ Denne partiske redegjørelsen om unionsproblematikken, etterfulgt av en leder i samme ånd, skapte stor misnøye i den norske leiren og fremprovoserte motinnlegget av Nansen i avisen noen uker senere. Denne artikkelen, som sto på trykk den 18. november samme året, inneholdt en rekke ankepunkter mot avisens fremstilling av den

³³ sst.

³⁴ sst.

³⁵ sst.

³⁶ n.v av Huntford, (eng. utg.), s. 395

svensk-norske konflikten. Selv om Nansen innledningsvis erkjente at korrespondenten viste seg ”meget vel underrettet i mange henseender”, påpekte han imidlertid at ”enkelte punkter er skikket til i Storbritannia å fremkalle en uriktig opfatning av Norge og vår sanne stilling i saken.” Han fant det derfor nødvendig ”å gjøre noen bemerkninger for å forklare noe fullstendigere det virkelige forhold.”³⁷

Nansen benyttet igjen anledningen til å tilbakevise enhver hentydning til *Home Rule*-spørsmålet i forbindelse med Norge, og han reagerte kraftig på den britiske avisens fremstilling av det norske folk som kranglefanter og unnasluntrerere:

Det synes å være en ikke lite utbredt opfatning, at den nuværende strid mellem de forenede kongeriker Norge og Sverige skriver sig fra et norsk proletariat av misfornøide, forarmede agitatorer, der benytter Home Rule som brekkstang. Man synes også å tro, at Norge er uvillig til å yde sitt bidrag til det felles forsvar av unionen. Dette er imidlertid meget langt fra å være tilfelle, hvad jeg skal søke å påvise.³⁸

For det første kunne det ikke snakkes om noe *Home Rule* i Norge, fordi landet var et fritt og selvstendig kongerike, hevdet Nansen, noe både grunnloven og riksakten tydelig ga uttrykk for. Myter om at fattigdom og misnøye i befolkningen skulle ha bidratt til å presse frem en radikal politisk utvikling, ble også tilbakevist på det sterkeste. Det eksisterte ikke noen voksende gruppe av forarmede bønder i Norge grunnet økonomisk press utenfra, slik *The Times*' leder hadde antydnet. Den internasjonale konkurransen hadde snarere vist seg fordelaktig for de norske bøndene, ved at de kunne kjøpe billig fra utlandet det de selv ikke hadde klimatiske forutsetninger for å dyrke, og heller konsentrere seg om mer formålstjenlig produksjon. Den norske økonomien blomstret som aldri før, bedyret Nansen, og hevdet at den økonomiske situasjonen i landet, kjennetegnet av bred spredning av velstand til alle lag av befolkningen, var et produkt av den norske demokratiske tenkemåten.

Det var utelukkende spørsmålet om utenriksstyret som var opphavet til problemene, og årsaken til dette var at spørsmålet aldri var blitt tilfredsstillende løst, mente Nansen. Nordmennene hadde til å begynne med gått med på å anvende det svenske utenriksapparatet av praktiske årsaker, men etter som landene med tiden hadde valgt ulike handelspolitiske retninger, hadde behovet meldt seg for en egen representasjon i utlandet. Den svenske grunnlovsendringen i 1885, som førte til at bestyrelsen av de utenrikske anliggender ble underkastet konstitusjonelt ansvar i Sverige, gjorde behovet akutt. ”Dette og kun dette er den sanne grunn til den nuværende strid mellem de to land”, fastholdt Nansen. ”Og man kan

³⁷ NR, ”Den konstitusjonelle strid mellem Norge og Sverige, brev til ’Times’”, s. 252

³⁸ sst., s. 253

således se, at det ikke er fra norsk side at dette spørsmål fra først er tvunget inn på oss og nu er blitt aktuelt og brennende.”³⁹

Korrespondentens hentydninger til at Norge nektet å bidra til landenes felles forsvar, ble av Nansen betraktet som en alvorlig beskyldning mot det norske folk. Det skulle bare mangle om Norge som selvstendig stat ikke hadde en egen tropp som kunne beskytte landets grenser. Kongen hadde fullmakt til å beordre de regulære linjetropper hvor hen han ønsket, mens landvernet skulle sikre Norge ”mot å bli fullstendig blottet for brukbare tropper i tilfelle av en krigspanikk i Sverige, hvor kongen især opholder sig.”⁴⁰ Korrespondentens bekymring vedrørende Stortingets makt over landvernet, og dermed dets makt til å berøve Sverige hjelp i en nødsituasjon, ble av Nansen betegnet som ”en beskyldning for troløshet, som jeg er sikker på enhver sann nordmann vil føle i høi grad urettferdig.”⁴¹ Nordmennene hadde slett ikke forsømt sitt militære ansvar, slik det ble antydnet. Gjennom stadig økte bevilgninger til forsvaret, til linjetroppene så vel som landvernet, hadde de snarere gjort det motsatte, slo Nansen fast.

”Jeg har ikke til hensikt å pledere Norges sak for det britiske publikum, men kun å gi en absolutt korrekt fremstilling av forholdet”, forklarte Nansen avslutningsvis, og presiserte samtidig at man også i Norge fant den pågående strid både alvorlig og beklagelig. Han benyttet dessuten anledningen til å understreke at nordmennene ikke hadde som mål å torpedere unionen, men kun å finne frem til en overenskomst mellom partene ”som vil stemme med Norges ære og interesser som selvstendig stat.”⁴²

I kulissene

Nansens artikkel vakte stor oppsikt, og fikk redaktør Ola Thommesen i *Verdens Gang* til å utbryte at det ikke hadde vært noe viktigere bidrag om Norges sak i utenlandsk presse siden statsminister Ole Richter la frem Norges syn i *The Times*.⁴³ Nansens skriverier hadde satt de norske argumentene på dagsordenen og bidratt til å gi det britiske publikum et mer nyansert bilde av unionskonflikten, og hans gode navn og rykte hadde gitt innholdet den rammen av troverdighet som trengtes for å få folks oppmerksomhet. Verken i 1893 eller i 1898 hadde imidlertid Nansen stått alene.

³⁹ sst., s. 255

⁴⁰ sst., s. 259

⁴¹ sst.

⁴² sst., s. 261

⁴³ n.v. av Greve, s. 8 (Richter var norsk statsminister i Stockholm under regjeringen Sverdrup i 1884, da parlamentarismen ble innført i Norge.)

Den første artikkelen i *The Times* var, ifølge Nansen-biografen Huntford, sterkt farget av historieforståelsen til Nansens svoger, Ernst Sars. Historikerens separatistiske tankegang og tro på gjenskapning av fortiden som ledd i utviklingen av den nasjonale bevissthet kom tydelig til uttrykk i teksten.⁴⁴ Nansens andre innspill bar også preg av påvirkning utenfra. Polfareren hadde i økende grad blitt invitert av den norske regjeringen til å drive konfidensiell diplomatisk virksomhet og sondering utenlands i forbindelse med sine reiser i vitenskapens ærend. Det var tydelig at dette bidro til å prege Nansens formulering og presentasjon av de norske argumentene. Den dempede og taktfulle tonen i artikkelen den 18. november 1898 var uttrykk for at hans diplomatiske evner hadde vokst mye siden han presenterte sin første artikkel nesten seks år tidligere. Huntford bemerker imidlertid at de to utspillene hadde én viktig ting felles: "Either way, Nansen had lent himself to propagating views abroad that would not otherwise have commended attention."⁴⁵

Nansen gjorde imidlertid langt mer enn bare å låne sitt gode navn til propagandaformål. I forbindelse med utarbeidelsen av motartikkelen i november 1898 tok nordmannen kontakt med sin gode venn og allierte John Scott Keltie i Storbritannia. Han skrev til Keltie at han akkurat hadde blitt ferdig med et brev til *The Times* som hadde til hensikt å rette opp en del grove feil og misforståelser han hadde oppdaget i avisens skriverier om den svensk-norske unionskonflikten den 25. oktober. Brevet skulle sendes til journalisten Charles Fredrick Moberley Bell, som også fungerte som redaktør for avisens utenriksavdeling fra 1890-årene. Nansen håpet i den anledning at Keltie kunne bruke sin innflytelse for å få brevet trykket så raskt som mulig, slik at man fikk demmet opp for den partiske fremstillingen avisen hadde presentert noen uker før:

I can see very well that Times's correspondent has either been a Swede or has been inspired by Swedes. He was in many respects very well informed. My article states nothing which is not the absolute truth beyond dispute. If you could use your influence to make the Times publish the letter as soon as possible, you would do me & I may say the Norwegians a great favour.⁴⁶

Mye tyder faktisk på at britten gjorde sin norske venn denne tjenesten, for bare en drøy uke etter at Nansen sendte Keltie oppfordringen, var nordmannens artikkel å finne i den britiske avisen.

Nansen fulgte opp artikkelen sin i et brev til redaktøren i *The Times* den 14. januar 1899, hvor han igjen understreket nødvendigheten av å opprette et eget norsk konsulatvesen

⁴⁴ n.v. av Huntford, (eng. utg.), s. 395-96

⁴⁵ sst.

⁴⁶ NB, brev nr. 258 til J.S.Keltie datert 09.11.1898, s. 46

for å få en slutt på den opprivende konflikten.⁴⁷ Her presenterte han også for første gang ideen om å erstatte det eksisterende unionsforhold med et løsere sikkerhetspolitisk fellesskap om ikke partene snart kom til enighet i konsulatsaken. Dette var en ganske dristig uttalelse fra Nansens side, ettersom britene tydelig hadde gitt uttrykk for at de fant den svensk-norske unionen fordelaktig både for unionspartene selv og for opprettholdelsen av maktbalansen i Nord-Europa. Det er mulig at Nansen innså at tiden ennå ikke var moden for slike uttalelser, for etter dette lot han pennen hvile i seks nye år.

Propagandaapparatet tar form

Selv om Nansen tok en pause fra unionspolemiseringen i britiske medier, forble han den viktigste frontfiguren for det norske propagandaarbeidet i Storbritannia i tiden frem mot unionsoppløsningen. Han benyttet seg aktivt av sitt personlige nettverk, og gjorde Keltie til en av sine nærmeste støttespillere. Briten hadde tidligere hjulpet Nansen med utgivelse av flere fagrelaterte artikler og bøker på engelsk, deriblant bestselgeren *Farthest North*, som hadde skaffet nordmannen så stor popularitet hos det britiske publikum. Tidlig på året i 1903 henvendte Nansen seg derfor til Keltie i forbindelse med et nytt bokprosjekt.

Nansen sendte Keltie et eksemplar av det norske opplysningsverket *Norge i det nittende Aarhundrede* med en gang det var ferdig utarbeidet. "We are now anxious to arrange an English edition of the work in order to spread more knowledge of our country abroad", skrev Nansen i sitt brev til briter den 16. januar 1903.⁴⁸ Planen var å få utgitt en forkortet engelsk versjon av det mektige tobinds verket så raskt som mulig, med vektlegging av norsk historie, politisk utvikling, statsrett og lignende. De deler av boken som omhandlet felter som industri, handel, primærnæring, statistikk, vitenskap, litteratur og kunst var av mindre viktighet for utlendingene, hevdet Nansen, og trengte derfor kun en kort oppsummering. Det viktigste var å få presentert Norge som en selvstendig og suveren stat overfor utlandet, og dermed gi de norske kravene innhold og tyngde. Et positivt svar fra Keltie kom bare noen uker etter. Han hadde alliert seg med Sir Clements Markham, og sammen hadde de funnet flere villige hjelpere til utarbeidelsen av en engelsk utgave av boken. *Norge i det nittende Aarhundrede* var klar for det britiske markedet.

Ved siden av Nansens veletablerte nettverk av briter var det også en annen person som kom til å bli sentral for Nansens virksomhet i Storbritannia, og det var landsmannen Hans Lien Brækstad. Han var en norsk litterat bosatt i London siden 1877, og han hadde banet vei

⁴⁷ n.v. av Greve, s. 8

⁴⁸ NB, brev 320 til J.S.Keltie datert 16.01.1903, s. 113

for norske forfattere og kunstnere i Storbritannia og jobbet med oversettelser av blant andre Henrik Ibsens og Bjørnstjerne Bjørnsons verk. ”Med de utprægede litterære og kunstneriske anlæg som var nedlagt hos ham, var det naturlig for ham at søke at finde indgang i den londonske publicist- og artistverden, så vel som i journalistiske kredser, og efterhaanden skrev han sig ind i tidsskrifter og blad og blev en av dem man la merke til”, står det skrevet i Norsk Biografisk Leksikon.⁴⁹ Han opptrådte som veileder for norske kunstnere og var en viktig formidler av norsk kultur i Storbritannia, og fungerte fra slutten av 1870-tallet som Norges uoffisielle representant i London og var ”i skrift og tale paa vakt for Norges ret.”⁵⁰

Brækstad hadde tidlig engasjert seg i den svensk-norske unionsproblematikken, og sto blant annet bak den politiske pamfletten *Is king Oscar II a constitutional king?* som ble utgitt i London i 1895. Denne lille boken tok for seg den spente politiske situasjonen i Norge de første månedene inn i 1895, hvor den svensk-norske kongens problemer med å utnevne en ny norsk regjering etter konsulatstriden utgjorde hovedtemaet. Kongen hadde urettmessig fremsatt politiske krav i forbindelse med utnevnelsen av en ny regjering som var i strid med folkets vilje, hevdet Brækstad, og den påfølgende striden hadde ført til at Norge i nitten uker hadde vært uten en regjering, noe som både var uansvarlig og ukonstitusjonelt. ”The Swedes, themselves an aristocratic and hierarchical nation, object to the growing democracy of Norway, and are repeatedly and most unwarrantably mixing themselves up and interfering in Norwegian politics, hevdet nordmannen.”⁵¹ Han appellerte til briteres rettferdighetssans og ansvarfølelse overfor ivaretagelsen av den norske selvstendigheten fra 1814 og siterte avslutningsvis Samuel Laing, som, ifølge ham selv, var en av få briter som hadde satt seg skikkelig inn i norsk politikk:

Great Britain is morally and in honour bound to preserve the national independence of Norway and her singularly liberal and well-constructed constitution [...] Norway can never be deprived of her present constitution while there exists in the British Cabinet honour and respect for the guarantee given in 1814.⁵²

Det er usikkert hvem som sto bak initiativet til denne propagandapamfletten, men det er tydelig at den hadde som mål å innvie britene i den norske offisielle politiske linje, og den utgjorde i så måte en viktig støtte til den norske regjeringen. Brækstad utga også flere politiske pamfletter i Storbritannia vedrørende den norsk-svenske konflikten, deriblant *The constitutional crisis in Norway*, som ble utgitt i 1884, og *The Norwegian-Swedish conflict*, i

⁴⁹ Bull, Edv., Anders Krogvig og Gerhard Gran (red.) *Norsk Biografisk Leksikon* b.II, s. 294

⁵⁰ sst., s. 295

⁵¹ Brækstad, Hans L. *Is king Oscar II a constitutional king?*, s. 14

⁵² sst.

1898. I 1884 utkom også pamfletten *Ireland and Norway*, foranlediget av den britiske debatten om *Home Rule* under statsminister Gladstones andre regjeringsperiode. Nansen hadde derfor langt fra vært den første nordmann til å ta til orde mot den britiske parallellen mellom Irland og Norge.

Oplysningskomitéen dannes

Utgivelsen av *Norge i det nittende Aarhundrede* i engelsk utgave var det første norske tilfellet av statlig finansiert propagandavirksomhet rettet mot Storbritannia i unionspolitisk sammenheng, og sammen med Brækstads pamfletter og Nansens skriverier i *The Times* markerte den starten på den norske informasjonsoffensiven i utlandet. Nordmennene hadde imidlertid ikke noe apparat som kunne følge opp og organisere denne virksomheten. Det hadde siden 1891 eksistert et eget utenrikskontor ved det norske Indredepartementet som tok hånd om utenrikske og konsulære saker, men det manglet en egen avdeling som kunne ta seg av den norske markedsføringen utenlands. Etter som de svensk-norske forhandlingene kjørte seg mer og mer fast, og avstanden mellom de stridende parter ble større, økte etterspørselen etter en slik ordning.

Brækstad hadde allerede i 1901 innsendt et forslag til det norske Kirke- og Utdanningsdepartementet om opprettelsen av norske kommissariater og opplysningsbyråer i de viktigste europeiske byene, London, Berlin og Paris. I sitt *Pro Memoria*, datert 20. mai 1901, skrev han at norsk kultur og åndsliv ble forsømt i utlandet, og at Stortinget snarest måtte bevilge penger og midler til en norsk kulturrepresentasjon:

Der har i den senere Tid været meget talt og skrevet om, at det er egentlig gjennom sin Kultur, at de mindre Stater beviser sin Ret til at beholde sin Selvstændighed, og man begynder endog at anerkjende, at det vilde blive en Fare for Udviklingen af hele Europas Kultur, om de mindre Stater undertryktes, og om deres aandelige Liv og Nationalfølelse derved led nogen Skade.⁵³

Da det var klart at forhandlingslinjen ikke lenger førte frem i februar 1905, ble det nedsatt en spesialkomite i Stortinget som skulle legge opp den videre strategien i konsulatsspørsmålet. Denne komiteen uttalte den 6. mars at det i inneværende Storting skulle vedtas en lov om opprettelse av et eget norsk konsulatvesen som skulle realiseres innen 1. april 1906. Samme dag som spesialkomiteen kom med sin uttalelse, ble en plan for å utbre opplysning om den norske sak utenlands lansert av en av *Norge i det nittende Aarhundredes*

⁵³ HS, Brækstads arkiv, *Pro Memoria om opprettelse av norske kommissariater og opplysningsbyråer i Berlin, London og Paris* av 20.05.01

initiativtakere og medforfattere, Hans Henrik Reusch. I følge Hestmark skrev Reusch i et brev til redaktøren i *Morgenbladet* at han ønsket å etablere en forening, med vitenskapsmenn og litterater som drivkraft, som kunne skrive og distribuere norske informasjonsbrosjyrer på de ledende europeiske språk. ”Vi norske vilde utvivlsomt vinde Styrke i vor patriotiske Kamp om Udenverdenen kunde faa en klarere Forestilling om det berettigede i de Følelser, som nu fortiden oppilder alle fædrelandsk interesserede hos os”, mente Reusch.⁵⁴ Da han noen dager senere møtte sin kollega Brøgger på gaten, fremkastet han den tanke at man burde danne en komite for innsamling av midler til å spre korrekte opplysninger til utenlandsk presse om unionstiden og om Norges statsrettslige stilling og krav.⁵⁵ Samme dag oppsøkte de direktøren for Storebrand og Idun, Michael Skjelderup Hansson, og sammen diskuterte de hvordan ideen skulle realiseres.

Initiativet førte til opprettelsen av en opplysningskomite i mars 1905. Komiteen var bredt politisk sammensatt, selv om *Lysaker-kretsen*, med Reusch og Brøgger i spissen, igjen var sterkt representert. Lederen for komiteen ble den ressurssterke direktør Hansson, og møtene ble holdt i all hemmelighet i hans lokaler. Til å begynne med var det meningen at komiteen skulle sørge for de økonomiske midlene til opplysningsarbeidet, og medlemmene bidro selv med betydelige beløp. Den 30. mars 1905 ble det sendt ut et opprop til utvalgte personer undertegnet av blant andre banksjef Jens Andersen Aars, W.C. Brøgger, overbibliotekar Axel C. Drolsum, direktør Mikael S. Hansson, Fridtjof Nansen, Hans Reusch og Benjamin Vogt:

Der raader i Udlandet ringe Kjendskab til Norges folkeretslige og statsretslige Stilling, ringe Forstaaelse af vort Lands Ret som suveræn Stat.
Talrige Artikler i fremmede Blade om den svensk-norske Unionskonflikt er misvisende og ikke til Norges Fordel.
For Nordmænd er det under de raadende Forholde en bydende Pligt at søge spredt Oplysning om Norges Ret ogsaa i Udlandet.
Undertegnede er traadt sammen for at optage et Arbeide i denne Retning og opfordrer herved Landsmænd til at yde Bidrag til nævnte Arbeide. Teguede Beløb bedes snarest mulig indsendt til Bankchef Andersen Aars.⁵⁶

Tross denne vektige oppfordringen gikk innsamlingen tregt. ”Noen mente det ikke nyttet å påvirke opinionen i utlandet, andre mente det var regjeringens oppgave”, skriver Hestmark.⁵⁷ Komiteen hadde innviet Indredepartementet i planene, og gjennom samtaler med regjeringsmedlemmene Jørgen Løvland og Sofus Arctander ble det klart at regjeringen stilte

⁵⁴ n.v. av Hestmark, sitat av Reusch, s. 683

⁵⁵ HS, Brøggers arkiv, *Oplysningskomiteen av mars 1905*, redegjørelse til J. Worm-Müller

⁵⁶ sst. *Vedrørende Oplysningskomiteen 1905*

⁵⁷ n.v. av Hestmark, s. 684

seg positivt til tanken om å drive opplysningsarbeid i utlandet, men understreket at dette måtte foregå i all hemmelighet slik at det ikke kom svenskene for øret. ”Nesten alle beløp måtte derfor skaffes ved rent personlig henvendelse, og forståelsen av sakens betydning var ikke så let at få gjort begripelig; adskillige var også rent ut ængstelige for at være med”, erindret Brøgger flere år senere.⁵⁸

Først da Christian Michelsen tok tak i ideen, og den ble et ledd i regjeringens politiske linje, kom opplysningskomiteens arbeid for alvor i gang. I spesialkomiteen den 16. mars 1905 uttalte den nylig tiltrådte statsministeren at det burde sendes skikkede menn til utlandet for å ta seg av denne virksomheten, og da særlig til Storbritannia og Tyskland. Dette skulle imidlertid foregå i all hemmelighet, og penger skulle stilles til disposisjon uten særlig bevilgning i Stortinget. Den 10. mars skrev Nansen et brev til Keltie hvor han beklaget at han ikke hadde hatt særlig mye tid til overs for brevskriving i det siste: ”I have been very busy, and just now it is worse than ever, as I have been obliged to take a rather active part in Norwegian politics.” Han opplyste imidlertid Keltie om at han snart ville sende inn en ny artikkel til *The Times*, og at han i den anledning også skulle ta en tur til London.⁵⁹ Allerede den 22. mars var Nansen på plass i den britiske hovedstaden, og denne gangen hersket det ingen tvil om at han hadde den norske regjering i ryggen da han nok en gang talte Norges sak i *The Times*.

Hvorfor Storbritannia?

Selv om det ble bestemt at det norske opplysningsarbeidet i utlandet skulle rettes mot alle de fire ledende europeiske maktene, var det allikevel i høy grad Storbritannia som ble prioritert. Selvfølgelig hadde Nansens posisjon og nettverk i dette landet mye å si for hvor nordmennene valgte å legge tyngden av sin virksomhet. Den norske forfatteren Rolf Edberg skriver i sin Nansen-biografi:

Alle dører stod åpne for ham [Nansen], selv til de mest velbevoktede kontorer. Han hadde en mengde venner og kjente innenfor den vitenskapelige verden og i publisistkretser, og selv de ledende politikere tok imot ham med respekt. Det var ingen overdrivelse da Michelsen ved en senere leilighet snakket om Nansens navn som et trylleformular i Storbritannia.⁶⁰

Edberg fremstiller Nansen som en avgjørende faktor i nordmennenes arbeid med å fremme den norske sak i Storbritannia, og selv om Edbergs biografi er preget av patriotisk

⁵⁸ HS, Brøggers arkiv, nevnte redegjørelse til J. Worm-Müller

⁵⁹ NB, brev nr. 338 til J.S.Keltie datert 10.03.1905, s. 131-132

⁶⁰ Edberg, Rolf *Fridtjof Nansen. Europeeren. En studie i vilje og godvilje*, s. 104

forherligelse av nordmannen og hans bedrifter, er nok ikke uttalelsen hans fullstendig overdrevet. Den berømte nordmannen hadde imidlertid ikke like stor suksess andre steder. På veien til London i mars 1905 tok Nansen turen innom Berlin i håp om å få treffe Wilhelm II, men den tyske keiseren nektet å ta imot den uoffisielle norske sendemannen. Heller ikke blant de ledende tyske statsmenn møtte Nansen noen velvilje. Selv om nordmannen var en anerkjent vitenskapsmann og polfarer også her, vakte den politiske kursen han representerte misnøye i det konservative og svenskvennlige Tyskland. Han ble oppfattet som en radikal politiker, og man fryktet at samtaler med ham ville føre til misstemning i Sverige.⁶¹ ”Min reise hid er helt og holdent forspildt, uden for så vidt som jeg har fåt et altfor levende indtryk af hvad det er for en mur vi stakkars nordmænd med et svensk diplomati har at stange mod”, skrev Nansen oppgitt til sin kone Eva under Berlin-oppholdet.⁶² Tyskerne var for Nansen et fremmed og alvorstynget folkeferd som ”druknat under bare beregninger og former og bureaukrati.”⁶³ Da han noen dager senere ankom London, ga han uttrykk for lettelse over å komme vekk fra ”det kjedsommelige Tyskland”⁶⁴ til et land hvor han følte seg velkommen og hvor folk viste interesse for Norges sak. ”Aviserne er som de er gale for at få interviewer”, skrev han til Eva, og han fortalte at han var bedt på middag til flere fremtredende britiske politikere og vitenskapsmenn.⁶⁵ ”Ellers snakker jeg med folk som bedst jeg kan, og finder til min glæde meget forståelse, mer end jeg på forhånd hadde håbet på endog; og jeg har da ialfald følelsen af at jeg kan gjøre lidt nytte her”, skrev han videre.⁶⁶

Det hersker liten tvil om at Nansen og nordmennene følte en spesiell tilknytning til britene som gjorde det naturlig å velge Storbritannia som satsingsområde i den norske propagandaoffensiven. At forholdet mellom Storbritannia og Norge ble ansett å være spesielt godt av nordmennene, hadde sitt utspring i både den handelsmessige, kulturelle og politiske utviklingen. For det første hadde norsk eksport siden midten av 1800-tallet i økende grad rettet seg mot Storbritannia, og britiske handelsmenn var blitt de viktigste kundene for norsk shipping. Den florerende handelen med britene var igjen kanskje en av de største årsakene til at Norge, med sine etter hvert så kjente fjell og fjorder, ble et stadig mer ettertraktet mål for britiske fritidsreisende. Deres økende interesse for fjellturer og sportsfiske førte til at britene dominerte det norske turistmarkedet fullstendig rundt århundreskiftet. ”En ’turist’ i Norge var

⁶¹ NB, brev nr. 341, Nansens egen oppfattelse, slik han skriver i sitt brev til Eva datert 19.03.1905, s. 134

⁶² sst., s. 133-134

⁶³ sst., s. 134

⁶⁴ NB, brev nr. 343 til Eva datert 24.03.1905, s. 135

⁶⁵ sst.

⁶⁶ sst

jo lenge nærmest ensbetydende med en engelskmann,” kommenterer etnologen og forfatteren Bjarne Rogan om den norske turistnæringen på denne tiden.⁶⁷

Ifølge historikeren Olav Riste førte den økende kommersielle kontakten mellom briter og nordmenn til at den norske politiske eliten utviklet et slektskap til den britiske politiske kulturen og det parlamentariske styringssystem, på tross av de bitre minnene fra britenes blokkade under Napoleonskrigene⁶⁸ og deres rolle under utformingen av den svensk-norske union i 1814. Britenes syn på unionsspørsmålet, slik det ble presentert for statsminister Steen av den britiske minister i Stockholm under krisen i konsulatsaken i juni 1892, var at Storbritannia var interessert i bevarelse av den svensk-norske unionen først og fremst på grunnlag av dens stabiliserende effekt på maktbalansen i Nord-Europa. Allikevel understreket britene at de ikke ønsket å blande seg inn i broderkonflikten, og appellerte til svensk imøtekommenhet overfor de norske kravene.⁶⁹ Denne uttalelsen måtte ha virket som et friskt pust på pressede norske politikere i en tid hvor den tyske keiseren oppfordret kong Oscar II til å bruke militær makt for å få bukt med den avskyelige norske venstreradikalismen.⁷⁰

Hva med Sverige?

”I konkurransen om å vinne internasjonal sympati sto Sverige *teknisk* sett best rustet, siden landet gjennom Utenriksdepartementet og diplomatiet kontrollerte et godt utbygd informasjonsapparat”, skriver historieprofessortrioen Narve Bjørge, Øystein Rian og Alf Kaartvedt i sitt bidrag til bokserien *Norsk Utenrikspolitikks Historie*. ”Dessuten formidlet kong Oscar via hoffforbindelser og i inspirerte presseinnlegg sin versjon av konflikten”, fortsettes det.⁷¹ I samsvar med britisk pressetradisjon for øvrig opererte *The Times’* journalister anonymt, slik at ingen artikler kunne knyttes til bestemte personer. Under korrespondentenes bidrag sto det bare ”from a correspondent”, så det var uklart hvem som virkelig sto bak de svenskvennlige artiklene på 1890-tallet som nordmennene reagerte så kraftig på. Nansen hadde som nevnt tidligere klare mistanker om at det var en svenske som hadde forfattet artikkelen i den britiske avisen den 25. oktober 1898, og det var slett ikke umulig at det var svenskekongen selv som var initiativtakeren.

Selv om svenskene hadde den klare fordelingen å ha et velutviklet diplomatisk system,

⁶⁷ Rogan, Bjarne, ”Meninger og myter om landet i nord” fra *Norge anno 1900. Kulturhistorisk glimt fra et århundreskifte*, Bjarne Rogan (red.) s. 40

⁶⁸ Riste, Olav *Norway's foreign relations – A History* s. 61

⁶⁹ Bjørge/Rian/Kaartvedt *Selvstendighet og union. Fra Middelalderen til 1905* s. 335

⁷⁰ Jmf. Lindberg (1950) og hans fremstilling av Wilhelm IIs skandinaviske politikk, se også kap. 4 i denne oppg

⁷¹ n.v. av Bjørge/Rian/Kaartvedt, s. 355

hadde de ikke noe organisert propagandaapparat å snakke om rundt århundreskiftet. ”Enligt en äldre uppfatning [Sven Erikson, 1955] ska dock propagandamaskineriet ha rostat sönder under Oskar II:s regeringstid för sedan inte återuppstå förrän en bit in på 1900-talet”, skriver Svenbjörn Kilander i en bok om svensk propagandavirksomhet på begynnelsen av forrige århundre.⁷² Mellom 1867 og 1882 hadde *Svenska Telegrambyrån* hatt jobben med å spre informasjon om svenske anliggender til utlandet, men etter 1882 og frem mot unionsoppløsningen i 1905 virker det som om finansieringen av den ”regelbundna informationsverksamheten” opphørte. I forbindelse med unionskrisen i 1885 hadde svenskene riktignok satt inn en kortvarig propagandaoffensiv, men denne var, i følge Kilander, preget av dårlig planlegging og improvisasjon. De politisk engasjerte professorene Harald Hjärne og Oscar Alin hadde utarbeidet et fåtalls pamfletter om det svenske standpunkt i konflikten, men det var ikke snakk om noen masseproduksjon.

Det virket lenge som om svenskene ikke så noe behov for å supplere sin diplomatiske virksomhet med noen form for opplysningsvirksomhet rettet mot utlandet. Dette synet kom til å forandre seg da unionskrisen i 1905 var et faktum, og man ble klar over omfanget av nordmennenes propagandavirksomhet i Storbritannia. ”A new feature of the situation, is the appearance on the scene in the character of a political agitator of the popular arctic explorer Frithiof [sic] Nansen”, konstaterte den britiske ministeren i Stockholm Sir Rennell Rodd i begynnelsen av februar.⁷³ Rodd var vitne til et stemningsskifte i Sverige når det gjaldt hvordan man skulle forholde seg til den utenlandske opinion i unionssaken. ”There was at that time a feeling in Stockholm that we in England were in danger of hearing only one side of the issue with Norway”, skrev engelskmannen i sine memoarer fra den tiden.⁷⁴ Da Nansen ble sendt til England i mars for å skrive om den norske sak i britisk presse, ble det klart for svenskene at man ikke lenger kunne la hans standpunkter gå upåaktet hen.

⁷² Kilander, Svenbjörn *Cencur och Propaganda*, s. 24

⁷³ n.v. av Huntford, (eng. utg.), gjengivelse av Rennell Rodd på s. 399

⁷⁴ Rodd, Sir James Rennell, *Social and Diplomatic Memoires 1902-1919* (1925), s. 57

KAPITTEL 2

POLEMIKKEN MELLOM FRIDTJOF NANSEN OG SVEN HEDIN I *THE TIMES*

Den 25. mars 1905 kom en artikkel på trykk i den ledende britiske avisen *The Times* som førte unionsproblematikken inn i en ny og kanskje avgjørende fase. Forfatteren bak artikkelen var Fridtjof Nansen, men denne gangen opptrådte han som formidler av den norske regjeringens holdning i unionsspørsmålet. Å benytte Nansens gode navn og rykte i Storbritannia til å fremme interessen for den norske sak var en aldri så liten genistrek fra den norske regjeringens side, og responsen artikkelen fikk, gjorde at svenskene til slutt innså at utlandets holdninger til unionsdebatten ikke bare ville stå og falle med den offisielle diplomatiske korrespondanse de tidligere hadde satt sin lit til. Lederen som fulgte opp artikkelen, ga uttrykk for en genuin interesse og bekymring for den opprivende konstitusjonelle strid som herjet på den skandinaviske halvøy, og selv om Storbritannias vennskap med begge de stridende parter ble understreket, representerte lederen langt på vei en støtteerklæring til de norske argumentene i debatten som så elegant og overbevisende hadde blitt presentert av Nansen. Nordmannens artikkel skapte sterke reaksjoner i den svenske leiren og fremprovoserte et motangrep i regi av den svenske regjeringen, fremført av Nansens svenske motstykke, vitenskapsmannen og oppdageren Sven Hedin. Den unionspolitiske debatten som ble innledet i *The Times* våren 1905, markerte begynnelsen på en åpen kamp mellom Sverige og Norge i unionsspørsmålet, kampen om den britiske opinion.

Polemikken innledes

Nansens artikkel om unionssaken den 25. mars var formet som et brev til *The Times* hvor han anmodet redaktøren om å få muligheten til å rette opp ”ikke få misforståelser og til dels misvisende fremstillinger”⁷⁵ som han mente hadde forekommet i utenlandsk presse angående den norsk-svenske krise. Disse misforståelsene som Nansen refererte til, omhandlet i hovedsak oppfatningen av den konstitusjonelle stridens natur, nemlig hvorvidt Norge hadde rett til egne konsuler eller ikke. Nansen understreket ettertrykkelig at det var Norges grunnlovsbestemte rett å ha egne konsuler, at ikke et ord i den svensk-norske unionstraktaten fra 1815 talte i mot en slik rett, og at svenskene dermed feilaktig hevdet at konsulatvesenet var en uatskillelig sammenhørende del av det felles utenriksstyret. At et fellesskap faktisk hadde oppstått, forklarte Nansen med at det tidligere hadde vært hensiktsmessig, men at det

⁷⁵ NR, ”Unions-saken”, s. 317

med tidens løp hadde meldt seg et behov i Norge for selv å ivareta de stadig økende kommersielle og handelsmessige interesser. Han viste også til at svenskene, etter flere års forhandlinger med nordmennene, til slutt innrømmet Norge dets rett ved at det i 1903 enstemmig ble foreslått av en svensk-norsk komité at det kunne opprettes et system av særkonsuler underlagt sine respektive lands myndigheter uten at dette ville komme i konflikt med riksakten av 1815, en overenskomst som senere også ble bifalt av de to lands regjeringer og underskrevet av kongen.

At denne konsulatplanen langt fra ble en realitet, var utelukkende svenskenes feil, hevdet Nansen. Da de endelig tok opp igjen utarbeidelsen av den avtalte plan under regjeringen Boström i 1904, ble det, ifølge Nansen, fremsatt en rekke betingelser som ”likefrem strider mot Norges grunnlov og dets stilling som suverén stat” og som Norge ikke under noen omstendighet kunne godta som ”et ærekjært folk”.⁷⁶ Hovedpoenget hos Nansen var at om Norges arbeide for å hevde sin rett førte til en sprengning av unionen, ville ansvaret helt og fullt ligge på svenskenes behandling av saken. ”Vi ønsker ingen unionssprengning, vi ønsker bare å hevde vår rett”, skrev Nansen.⁷⁷ Gjennom hele artikkelen spilte han på prinsipper om folkerett, likestilling og rettferdighet ved at han fremhevet viktigheten av å respektere de grunnlovsbestemte rettigheter, samt appellerte til bruken av sunn fornuft, måthold og rimelighet hos begge parter i behandlingen av denne delikate saken - kvaliteter han mente ikke var å oppdrive på svensk side. Avslutningen illustrerer den selvrektferdige, følelsesladde og patriotiske undertonen i artikkelen:

Det er ikke på b e s t e m m e l s e r om likestilling det har skortet, men på Sveriges gode vilje til å rette sig efter de bestemmelser som allerede er. Vi har prøvd alle veier for å komme til en overenskomst; vi har ikke lenger valg, vi må ha vår rett respektert i denne vår egen sak. Vi stoler på rettferdighetens seier.⁷⁸

”Dr. Nansen on the Swedish-Norwegian Crisis”

Nansens artikkel vakte som nevnt både interesse og forståelse i *The Times*, og ble fulgt opp av en leder som strakk seg godt over en spalte samme dag. Her ble Nansen fremstilt som en høyt respektert og representativ talsmann for den norske sak, og hans synspunkter ble tillagt stor betydning og tyngde. Lederen understreket, som Nansen, at ingenting i riksakten tilsa at et eget norsk konsulatvesen ville være problematisk for unionen. *The Times* argumenterte snarere for at de ulike økonomiske retningene de to land hadde tatt, nettopp talte *for* en slik separasjon av konsulatvesenet:

⁷⁶ sst., s. 326 og 327

⁷⁷ sst.s. 328

⁷⁸ sst.

It certainly seems anomalous that one and the same set of Consuls should do duty for protectionist Sweden and free-trade Norway; and herein, apart from the purely constitutional plea, lies the strongest practical argument of the Norwegian Radicals.⁷⁹

Avisen understreket imidlertid sakens kompleksitet idet konsulatsspørsmålet knyttet seg til det langt mer omfattende og ømfintlige spørsmålet om det felles utenriksstyret og dets fremtid. Det ble fremhevet at dette, i tillegg til landenes kongefelleskap, representerte unionens eneste faktiske bindeledd, men det ble også påpekt at forandringer svenskene hadde foretatt i egen grunnlov, hadde ført til at utenriksstyret var blitt brakt ytterligere under svensk kontroll:

Matters might have been very much simpler to-day if Sweden had never modified her Constitution in 1885, and thereby practically transferred the control of foreign affairs from the common Crown to the constitutional, but Swedish, hands of her own Foreign Minister.⁸⁰

Avisen la med dette mye av ansvaret på svenskene for at utenriksvesenet hadde vært igjennom en lite tilfredsstillende utvikling sett med norske øyne, og at denne utvikling ytterligere hadde skapt et behov for å bringe norske konsulære anliggender under egen myndighet og kontroll. Det kunne imidlertid ved første øyekast se ut som om et felles konsulatvesen utgjorde et lovfestet og nødvendig bindeledd mellom de to unionspartnerne, hadde det ikke vært for de fakta Nansen presenterte som talte for det motsatte, ble det hevdet i lederen, som videre støttet opp om Nansens konstitusjonelle argumentasjon.

Ingen annen mann hadde ifølge *The Times* gjort mer for å fremme og øke sitt folks omdømme overfor utlandet enn det Nansen hadde gjort, og hans artikkel ble ansett for å være en godt dekkende beskrivelse av konflikten som utspilte seg. Lederen understreket ikke bare den dypeste respekt og beundring for den berømte nordmannen, men tilføyde også at "his people have proved themselves our very good friends", og at "familiar intercourse has drawn us, perhaps, particularly close to Norway".⁸¹ Slike utsagn bidro til å gi lederen en umiskjennelig norskvennlig undertone som vekket oppsikt i den svenske leiren.

"Ørkenvandrer mot isvandrer!"⁸²

Den 28. mars skrev den svenske prins Eugen et brev til sin nære venn C.A. Ossbar hvor han beklaget seg over innholdet i Nansens skrivelser i den britiske avisen noen dager tidligere:

Jeg har nettopp lest Nansens artikkel i Times. Den er utmerket skrevet og sikkert overbevisende for det engelske publikum. Naturligvis sier han ikke hele sannheten, så det lyder fordelaktigere for Norge enn det er berettiget. Men selv om man

⁷⁹ *The Times* 25.03.1905 "Dr. Nansen on the Swedish-Norwegian Crisis", leder, s. 11

⁸⁰ sst.

⁸¹ sst.

⁸² n.v. av Edberg, s. 105

mikroskopisk nøyaktig bare tok med det som er sant, så ble det allikevel ikke særlig fordelaktig for Sverige. Det gremmer en i sjelen, og man sørger over at det er så.⁸³

Det var ikke bare selve beskyldningene om løftebrudd og mangel på velvilje som skapte vrede i Sverige, det var også måten det var blitt gjort på. Ikke bare var Nansens beskyldninger i seg selv etter deres mening både uriktige og uberettigede, men de hadde i tillegg blitt brettet ut i et av Europas ledende og mest innflytelsesrike presseorganer. Nansen hadde ikke bare oppnådd å skaffe Norge publisitet for sin sak utenlands med dette mediestuntet, men hadde også høstet sympati og forståelse på bekostning av Sverige. At slik presseomtale virket skadelig på svenskenes omdømme i Europa i forbindelse med deres håndtering av den vedvarende konstitusjonelle konflikten, var det ingen tvil om. "Nansen had exposed the Norwegian case very fully in *The Times*, and owing to the great popularity which he enjoyed in the British Empire it was believed that his statement would undoubtedly have a strong influence in moulding opinion there", skrev den britiske ministeren i Stockholm Rennell Rodd etter Nansens artikkel i mars.⁸⁴

Den svenske kronprinsregenten så seg om etter en løsning på problemet, og etter å ha konferert med den britiske ministeren ble det bestemt at den svenske vitenskapsmannen Sven Hedin skulle kontaktes. Nansens artikkel hadde vekket oppsikt også blant regjeringspolitikere i Storbritannia som ikke helt likte den retning den svensk-norske unionsdebatten tok. Det var ikke ønskelig å bli presset av den britiske opinion til å måtte ta noe offisielt politisk standpunkt til støtte for den ene eller den annen part, og derfor betegnet den britiske utenriksminister Lord Lansdowne det som "most ingenious"⁸⁵ da Hedin ble utpekt til å ta til motmæle mot Nansen i *The Times*.

Hedin ble foreslått i kraft av sin status som berømt og respektert vitenskapsmann og oppdagelsesreisende, og hadde ifølge Rodd et like stort navn i Storbritannia som hans norske motstykke. Det var særlig hans omfattende Asia-ekspedisjoner som hadde skaffet ham berømmelse, og han hadde i likhet med Nansen turnert store deler av Europa med sine foredrag. Han hadde også ved flere anledninger påpekt konsekvensene av og farene ved den politikk nordmennene førte, og var i så måte den perfekte kandidat til å polemisere med Nansen. Hedin ble invitert til en middag den 28. mars i den britiske legasjon i forbindelse med feiringen av forlovelsen mellom den svenske prins Gustav Adolf og den britiske prinsesse Margareth av Connaught. I et møte med kronprinsen, Rodd og kabinettsekretæren i

⁸³ Høyer, Liv Nansen *Eva og Fridtjof Nansen*, sitat på s. 238-239

⁸⁴ n.v. av Rodd (1925), s. 57-58

⁸⁵ n.v. av Hestmark, Lansdownes brev til Rodd, s. 688

Utenriksdepartementet, Eric Trolle, ga Hedin sitt samtykke. Med assistanse fra Utenriksdepartementet ble en artikkel utformet på kort tid, og allerede den 1. april kunne det britiske publikum lese svenskenes svar på tiltale. ”It all came off beautifully”, kommenterte Rodd i sin dagbok den 28. mars.⁸⁶

“Dr. Sven Hedin on the Swedish-Norwegian Conflict”

Sven Hedin innledet sin artikkel med å nærmest beklage overfor det britiske folk at de med Nansens artikkel hadde blitt dratt inn i private svensk-norske anliggender i en tid da stormaktene hadde mer enn nok av andre langt mer omfattende konflikter å stri med og bekymre seg over. Men ettersom skaden allerede var gjort, ønsket Hedin å gi en kortfattet redegjørelse om svenskenes standpunkt som ville bidra til å gi et mer rettferdig og utfyllende bilde av unionskonflikten enn den snevre og partiske fremstillingen Nansen hadde fremlagt en snau uke før. Også Hedins artikkel legitimerte seg dermed med at dens formål skulle være å rette opp misvisende og feilaktige utsagn vedrørende hans folks rolle i den pågående brødrestriden.

For Hedin var det et hovedpoeng å tilbakebevise alle beskyldninger om såkalte løftebrudd fra Nansen, og han beskyldte selv nordmennene for å bruke konsulatsaken kun som et middel til å oppnå full løsrivelse fra unionen. Sverige hadde aldri nektet nordmennene egne konsuler, hevdet Hedin, men hadde kun fremholdt at den felles utenriksminister måtte opprettholde kontrollen med deres virksomhet ettersom denne virksomheten utgjorde en naturlig del av utenriksdepartementets virkefelt. Her viste Hedin til at riksakten selv tydelig understreket at alle anliggender som angikk begge land, og som ikke hørte direkte inn under særskilte departementer, skulle håndteres av utenriksministeren. For Hedin var det soleklart at konsulene, gjennom sin kontakt med fremmede makter, hørte inn under denne kategorien. Svenskenes vektlegging av å bevare et slikt fellesskap under ledelse av én felles konstituert minister forklarte Hedin med at det utgjorde hele fundamentet for unionen, dens *raison d'être*. Han avviste dessuten Nansens påstand om at det konsulære fellesskap kun hadde oppstått og vedvart på grunn av sedvane, med at det angivelig hadde blitt lovfestet av kongen i kombinert svensk-norsk statsråd i 1886.

At konsulatfellesskapet virket hindrende og skadelig på fremme av norske interesser i utlandet, ble også benektet på det sterkeste. Ikke bare var det ham fullstendig fremmed at svenske interesser noen gang hadde gått foran norske, men skulle det skje at konsulene

⁸⁶ Burgman, Torsten utg. av *Lord Rennells private diary för år 1905*, s. 17 (ref. til som nevnte utg. av Rodds dagbok)

opptrådte partisk på vegne av sine hjemland, ville det snarere skje på Sveriges bekostning enn på Norges. Dette illustrerte han med at av 27 lønnede generalkonsuler, konsuler og visekonsuler var hele 17 norske og bare 10 svenske.

Beskyldningene mot Sverige om at grunnlovsendringene i 1885 i realiteten hadde vært et kamuflert kupp med den hensikt å fjerne all norsk innflytelse i utenriksministeriet, ble også på det sterkeste avvist i denne artikkelen. Dette ble støttet opp av at svenskene på det tidspunkt angivelig skulle ha tilbudt nordmennene å delta i det ministerielle statsråd med to representanter under behandling av saker som angikk begge lands relasjoner til fremmede makter, noe nordmennene kontant hadde avvist med det argument at saker som angikk Norge, utelukkende skulle behandles av nordmenn. Dette anvendte Hedin til ytterligere å understreke sitt poeng om nordmennenes underliggende hensikt med å opprette et atskilt konsulatvesen; det var bare et skritt på veien mot full atskillelse fra Sverige. Da svenskene allikevel tok initiativet til å nedsette en komité i 1902 for å se på mulighetene for å etablere to særskilte konsulatvesener sett fra et administrativt perspektiv, var det aldri snakk om å separere en slik tjeneste fra utenriksdepartementet og den felles overordnede utenriksminister. En separasjon i konsulatvesenet ble heller ikke ansett som ønskelig, og ingen detaljer for utførelsen av en slik separasjon ble fremlagt, påsto Hedin. Den eneste enighet som ble oppnådd under komiteens forhandlinger, omhandlet avgrensningen av konsulatvesenets virkefelt i forhold til utenriksdepartementets, ble det videre hevdet.

As to Dr. Nansen's affirmation that an agreement had been arrived at to the effect that foreign Powers should be informed of the establishment of separate Consuls as proposed, this must be, to use a mild expression, a misunderstanding.⁸⁷

At nordmennene skulle ta slik på vei for Boströms modifikasjoner året etterpå, kunne heller ikke Hedin begripe. Det dreide seg utelukkende om et *forslag* som langt fra ble den svenske regjeringens endelige standpunkt. Det ble dessuten åpnet for videre forhandlinger fra svensk side, men igjen ble dette avvist fra norsk hold.

Hedin ga med sin artikkel skyldspørsmålets stafettpinne tilbake til Norge igjen for den håpløse situasjon de to skandinaviske landene hadde havnet i, og tok en like selvtrettferdig tone som den Nansen hadde tatt i sin artikkel. Sverige hadde flere ganger understreket at det skulle være likestilling i unionen, og jobbet med det som mål. Men likestilling måtte også innebære en lik fordeling av plikter og utgifter for begge parter, noe nordmennene ikke var like interessert i, og Hedin var her nådeløs i sin kritikk av Norges manglende bidrag til landenes felles forsvar. I tilfelle av krig sto Sverige klar til å forsvare Norge med hele sitt

⁸⁷ Sven Hedins art. "The Swedish-Norwegian Conflict", *The Times* 01.04.1905, s. 12

forsvar, mens Norge på sin side kun forpliktet seg til å sende en tredjedel av sine styrker til Sveriges unnsetning, skrev Hedin. Slike skjevheter var langt viktigere å få på dagsordenen ved en eventuell unionsrevidering enn å la seg bli revet med av separatistiske fantasier. For ham var unionens viktigste funksjon å tjene som ett forsvar mot felles fiender, særlig med faren fra øst i tankene. Men svenskenes bestrebelser på å opprettholde unionen utelukkende med det mål å forsvare den skandinaviske halvøy ble stadig undergravet av nordmennenes aktive arbeid for å sprengte unionen, klaget Hedin.

Artikkelen ble avsluttet med nok en beklagelse overfor den britiske presse og lezerskare over at de var blitt offer for denne brysomme polemikken som Nansen hadde innledet, og det ble appellert til britene om å ta et upartisk standpunkt til konflikten. Samtidig var det ikke tvil om at artikkelen hadde til hensikt å skuffe alt ansvaret for konfliktutbruddet over på Norge, da han kommenterte at "after this I leave it to any one in Heaven or on earth to decide who is responsible for the rupture of the negotiations", og videre: "I think I have shown in this summary of events where responsibility must lie in view of the eventualities that may follow".⁸⁸

"Dr. Nansen on the Swedish-Norwegian Conflict"

Nansen skrev i et brev til sin venn Gerhard Munthe kort etter sin første artikkel at "man er her nu spænd på, hvad svenskerne vil gjøre for å modarbeide virkningerne af mit ophold her, det skulde bare mangle de vilde sende Hedin herover."⁸⁹ Nansens svar til Hedin lot ikke vente på seg. Allerede den 4. april kom et kort innlegg på trykk hvor det syrlig ble bemerket at det ikke virket som om svenskene hadde forsvaret av halvøya som førsteprioritet, slik de opptrådte.⁹⁰ Deres unionspolitikk bidro snarere til det motsatte, ettersom unionen bare ble svakere og svakere for hver dag Norge ble hindret i å gjennomføre sin rett, ble det hevdet.

Et mer utfyllende svar kom på trykk den 12. april etter at Nansen hadde kommet seg vel hjem igjen og konsultert de norske myndigheter om saken. Han innledet artikkelen med en henvisning til et opprop mot den boströmske unionspolitikken som flere fremtredende svensker hadde satt sitt navn under, heriblant Hedin selv. Nansen uttrykte med dette forbauselse over at Hedin kunne stå inne for et slikt plutselig forsvar av den politikk han bare kort tid før hadde sagt seg uenig i. Med denne kritikken var det tydelig at man ønsket å skape

⁸⁸ sst.

⁸⁹ NB, brev nr. 345 til Gerhard Munthe datert 27.03.1905, s. 138-139

⁹⁰ n.v. av Hestmark, s. 688-689

et bilde av Hedin som tvetydig og vinglete, noe som igjen skulle bidra til å sette hele hans argumentasjon og polemikk i et dårlig lys.

Nansen tok til motmæle særlig på to punkter i sitt svar til Hedin. Det første gjaldt Norges rett til konsulatvesen. Hedin hadde i sin artikkel tatt professor Aschehoug til inntekt for det svenske syn ved å hevde at den norske autoritet på konstitusjonell rett i 1814 hadde stadfestet at de to land burde ha felles konsuler, og at det utelukkende dreide seg om en forglemmelse at ikke ordlyden i den norske grunnlov hadde blitt endret på dette punkt. Dette ble avvist av Nansen, som beskyldte svensken for å ha studert denne rettslære meget flyktig og ikke å ha vært oppmerksom på fortsettelsen av det avsnitt hvor han hadde hentet sitt sitat, nemlig at ”enhver stat, som har særskilte flagg kan efter folkeretten ha sine egne konsuler”. ”Jeg tror derfor de svenske politikere snarest bør forlate den vei, som dr. Hedin her så uheldig har forsøkt seg på”, bemerket Nansen.⁹¹ Selv var han av den oppfatning at Hedin nettopp bekreftet Norges rett til egne konsuler da han innrømmet at det dreide seg om en ren ”forglemmelse” at ikke denne rett ble krevd fjernet fra den norske grunnlov under unionsforhandlingene i 1814.

Det andre punktet Nansen tok for seg, gjaldt svenskenes forsøk på å lempe all skyld for forhandlingsbruddet over på Norge. Her ble særlig Hedins forsvar av Boströms unionspolitikk og benektelsen av at den hadde representert noe brudd på avtale, gjenstand for sterk kritikk. At svenskene i utgangspunktet ikke betraktet en oppdeling av konsulatvesenet som ønskelig selv om komiteen i 1902 hadde besluttet dette, ble av Nansen ikke sett på som noen formildende omstendighet for Boströms plutselige modifikasjoner. ”[...] brudd på avtale er og blir dog brudd på avtale, hvad enten avtalen blev inngått med lyst eller ulyst”, kommenterte han.⁹² Og at Boströms innspill verken hadde vært endelig eller hadde hatt støtte i hans regjering, spilte liten rolle for Nansen ettersom han anså det som en anerkjennelse av politikken at han fortsatt satt som svensk premierminister. ”Det er med denne mann, som har vist så liten pålitelighet, og med dette ministerium at Norge er innbudt til å begynne nye underhandlinger”, klaget Nansen, og bemerket deretter: ”Den norske regjering gaves intet valg, med respekt for sitt lands og sin egen verdighet måtte den meddele den svenske regjering, at den fant videre forhandling fruktesløs. Vi nordmenn behøver neppe som dr. Hedin så sterke ord om himmel og jord for å klarlegge stillingen.”⁹³

⁹¹ NR, ”Svar til dr. Sven Hedin i ”Times”, 12. april 1905”, s. 331

⁹² sst.

⁹³ sst., s. 332 og 333

Nansen kopierte Hedins strategi med å ta en av motpartens berømte og respekterte landsmenn til inntekt for egen argumentasjon. Han refererte her til en offentlig tale den svenske politikeren Adolf S. Hedin hadde holdt en stund tilbake, hvor han angivelig hadde avslørt at svenskene bevisst hadde hatt til hensikt å strande forhandlingene med Norge, og at dette hadde resultert i at den ellers så imøtekomende utenriksminister Lagerheim hadde søkt avskjed. Hedins navnebror hadde deretter rost både den avgåtte utenriksminister og den norske regjering for de resultater de hadde oppnådd tross sin umulige oppgave, ifølge Nansen, som observerte med glede at flere andre fremtredende svensker også hadde begynt å tale Norges sak. Nansen benyttet deretter anledningen nok en gang til å understreke at nordmennene *ikke* hadde til hensikt å sprengne unionen, og avsluttet artikkelen med et sitat hentet fra det opprop han tidligere hadde siktet til:

”For å bli en kilde til styrke og ikke til splid og svakhet må foreningen iklæs en form som svarer til begge folks krav på selvstendighet, og som lar unionen fremtre som et resultat av begges selvbestemmelsesrett”.⁹⁴

I ett *post scriptum* bemerket Nansen også, i lys av kronprinsregentens nye forslag til forhandlinger som nylig hadde kommet på banen,⁹⁵ at tilliten til svenskene ville bli gjenopprettet og nye forhandlinger kunne gjenopptas dersom Norges rett til egne konsuler ble innrømmet i forkant.

”Russia and the Scandinavian Peoples”

Hedin innledet sin andre artikkel i *The Times* den 18. april med å fastholde hvert eneste ord som sto skrevet i hans første artikkel, men gjorde samtidig oppmerksom på at han ikke aktet å utsette det britiske publikum for nok en runde med kjedsommelig polemikk. Han kritiserte og fordømte Norges frierferd overfor de europeiske stormaktene og understreket igjen at dette var private anliggender som best lot seg løse uten fremmede makters intervensjon. Det var derfor ikke på saker som hadde å gjøre med den langtekkelige svensk-norske kringelen han nå søkte å legge beslag på de britiske lesernes dyrebare tid, men på sikkerhetspolitiske spørsmål som var av betydning for hele Europa. Det var faren fra øst Hedin nå ønsket å rette all oppmerksomhet mot.

At svenskene ønsket å opprettholde unionen av forsvarsmessige hensyn, hadde vært et viktig argument i Hedins første artikkel også, og han la ikke skjul på at det særlig var Russland han hadde i tankene da han i denne artikkelen bedyret viktigheten av å stå sammen

⁹⁴ sst., fra det svenske opprop sitert på s. 335

⁹⁵ se bl.a. kap. 4 i denne oppg. for nærmere omtale

mot felles fiender. Nå var det imidlertid ikke bare trusselen mot Skandinavia som var gjeldende, men hvordan dette områdets ustabilitet i tilfelle av en unionsoppløsning ville påvirke hele den europeiske maktbalansen:

[...] one cannot help rubbing one's eyes and asking in wonder whether Norway is seeking to create a second "Balkan question" in the far north, and to disturb the balance and serenity which have for so long a period been to the great advantage of all concerned, and not least of England.⁹⁶

Det var tydelig at Hedin med dette ville gjøre britene oppmerksomme på hvilke faretruende konsekvenser en eventuell støtteerklæring til nordmennene kunne få, og hvilke klare fordeler de hadde av at unionen mellom Sverige og Norge ble opprettholdt. Dette representerte en ny strategi fra svenskenes side, hvor vektleggingen av unionskonfliktens ringvirkninger i Europa hadde til hensikt å overskygge unionspartnerens nasjonale og folkerettslige appell. En slik vinkling bidro dessuten til å fremstille Norge som et egoistisk og irrasjonelt land som var villig til å sette hele den europeiske orden på hodet i arbeidet med å få presset frem sine egne interesser. Det var langt fra noen kjærlighet til disse lite samarbeidsvillige nordmennene som lå bak svenskenes bestrebelser på å opprettholde unionen, forsikret Hedin, men overbevisningen om at én samlet stat sto sterkere mot ytre fiender enn to små isolerte stater. Og man måtte ikke et øyeblikk innbille seg at de norske suverenitetskravene opphørte med en gjennomføring av konsulatsaken. Som i artikkelen før var Hedin overbevist om at nordmennenes endelige mål med den politikken de førte, var full løsrivelse fra unionen.

Viktigheten av å opprettholde en stabil og enhetlig skandinavisk halvøy som buffersone mellom det russiske imperiet og Atlanterhavet ble illustrert med en illevarslende situasjonsanalyse av Russland. Nederlaget mot japanerne i den russisk-japanske krigen hadde satt en effektiv stopper for russisk ekspansjon mot øst, slik at man nå måtte forvente at de så seg om etter nye områder som kompensasjon. Ettersom området sør for Russland mot Det indiske hav var både godt beskyttet og forberedt på russisk fremmarsj, fant Hedin det svært sannsynlig at et nytt fremstøt ville finne sted i nordvest, mot Atlanterhavet. Dette ville innebære en destruktiv og blodig krig med Storbritannia og de skandinaviske land, så det var viktig at man allerede nå tok sine forhåndsregler.

Norge befant seg i den klart mest utsatte posisjonen i tilfelle av et russisk fremstøt mot Atlanteren, og ville stille svakt uten støtte fra den svenske styrken, som utgjorde to tredjedeler av halvøyens forsvar. I tillegg var hele det norske forsvaret konsentrert rundt Glomma-linjen i sør og var mer opptatt av den absurde tanken om krig med Sverige, klaget en oppgitt Hedin.

⁹⁶ Sven Hedins art. "Russia and the Scandinavian Peoples", *The Times*, 18.04.1905, s. 13

Han mente at den svensk-norske konflikten nå var inne i en avgjørende fase, og fryktet at om ikke kronprinsregentens forhandlingsforslag nådde frem, ville det føre til en revolusjon i Norge med påfølgende unionsoppløsning. En meget sannsynlig konsekvens av dette ville bli at de deretter havnet i krig med Russland, og da kunne de ikke regne med at Sverige ville ofre sin egen hær for å komme dem til unnsetning, advarte Hedin:

[...] a dissolution of the Union, which might prove a Nemesis to Norway, can hardly affect any change in the political position of Sweden, except this, that she would no longer be under any obligation to employ her own troops for the defence of Norway.⁹⁷

Ideen om å opprette et skandinavisk forsvarsforbund som erstatning for unionen ble også kommentert. Bjørnstjerne Bjørnson hadde forfektet et slikt syn i *The Times* noen dager tidligere i forbindelse med polemikken, men dette ble blankt avvist av Hedin. Når nordmennene ikke klarte å forholde seg til en svensk utenriksminister, kunne man heller ikke forvente at de ville være i stand til å adlyde en svensk general, bemerket han syrlig.

Det manglet ikke på skrekksenarioer og dramatiske sammenligninger når Hedin ønsket å understreke alvoret bak advarslene sine. Ikke bare ble det trukket paralleller til Balkan, men i et telegram som fulgte artikkelen, uttrykte han bekymring for at Skandinavia ville bli et europeisk Korea dersom unionen ble oppløst, hvor stormaktene ville ta for seg av de norske kystbyene og gjøre dem om til militærbaser i en stillingskrig om makthegemoniet i nord. "The present adventurous and hasty policy of Norway are extremely unfavourable for keeping peace and tranquillity in Northern Europe", konkluderte han.⁹⁸

Reaksjoner og innspill i *The Times* i kjølvannet av polemikken

Hedins andre artikkel ble kommentert på lederplass i avisen samme dag, og her ble svensken sterkt kritisert for sine utsagn om at Sverige ville stille seg likegyldig til et russisk angrep på et selvstendig Norge:

We believe that, however bitter might be the passions which a rupture willed and accomplished by Norway would provoke, the old sentiments coming of common stock, of common creed and of practically common language would induce the Swedes, who are a generous and chivalrous people, to spend blood and treasure in the defence of their sometime partner against foreign oppression.⁹⁹

Det ble også tilføyd at om det russiske nærværet i Finland utgjorde en trussel mot Sverige og Norge samlet, ville ikke trusselen bli noe mindre om russerne omringet et enslig Sverige.

⁹⁷ sst.

⁹⁸ sst.

⁹⁹ *The Times* 18.04.1905, "Scandinavia and the Powers", leder, s. 7

Her stoppet imidlertid kritikken, idet avisen sluttet seg helt og holdent til svenskens øvrige argumenter. Norges isfrie havner var helt klart ettertraktete områder for den russiske marine, og det ble satt spørsmålsteget ved om ikke fristelsen ville bli for stor om landet ble stående alene overfor stormaktens ekspansjonstrang, særlig etter at russernes drøm om å etablere seg ved Stillehavet nylig hadde blitt knust. At sjansene for dette økte med en unionsoppløsning, hersket det ingen tvil om, mente avisen, som satte sin lit til at kronprinsregenten ville få gjennomslag for sitt lovende forhandlingsforslag. Norges virkelige frihet og selvstendighet, samt Sveriges sikkerhet for fremtiden, var avhengig av om partene klarte å komme til enighet om dette, ble det hevdet.

The Times hadde fulgt polemikken mellom Nansen og Hedin med både interesse og bekymring. Det var avisens oppfatning at Europa var tjent med en opprettholdelse av unionen, men at kranglingen unionspartene imellom drev dem nærmere og nærmere en separasjon. ”The union between Sweden and Norway is not a temporary pact which can be dissolved at any time without mutual disadvantage; [...] it must at all costs be preserved”, ble det skrevet etter polemikkens første runde.¹⁰⁰ Redaksjonen fulgte opp briten Edmund Gosse, som den 7. april skrev et kort innlegg i *The Times* hvor han oppfordret partene til å legge de politiske formalitetene til side og komme frem til et *modus vivendi*, slik at man kunne få en slutt på den destruktive søskenkrangelen. Med all respekt for både Nansen og Hedin så han med uro på polemikken de førte:

Dr. Hedin considers the Norwegian views of Professor Nansen absurd, while Professor Nansen has ”never been able to understand the Swedish point of view”, enounced by Dr. Hedin. How are we, the European spectators, to follow an argument conducted on such terms as these? [...] Without convincing us, is there not a fear that these recriminations will merely exasperate further the irritated feeling which exists, so deplorably, in Norway and in Sweden?¹⁰¹

Gosse rådet svenskene til å gi etter for nordmennenes vedvarende krav om å få opprettet et eget konsulatvesen, mens redaksjonen i *The Times* gikk enda lenger i sin oppfordring om samtidig å få fjernet alle formuleringer i riksakten som for fremtiden kunne bli gjenstand for nye konflikter. For å understreke nødvendigheten av så raskt som mulig å komme til enighet minnet avisen de stridende parter om at selv om Russland ikke klarte å føre en suksessfull krig ved enden av en 4000 mil lang jernbanelinje, betydde ikke det at de ikke ville lykkes ved egen port.

Bjørnstjerne Bjørnson hadde, som nevnt, også bidratt til debatten om Skandinavias

¹⁰⁰ *The Times* 07.04.1905, ”The Swedish-Norwegian Conflict”, leder, s. 9

¹⁰¹ sst., Edmund Gosses art. ”The Relations of Sweden and Norway”, s. 15

fremtid i *The Times*. Han erklærte seg enig med Hedin i at unionens viktigste funksjon var å forsvare de to land mot felles fiender, men han så ikke lenger nødvendigheten av å opprettholde noen politiske bånd. I sin artikkel den 14. april talte han varmt for opprettelsen av en ren forsvarsallianse bestående av alle tre skandinaviske land. Et samlet Skandinavia ville være til det beste for Europa, men dagens svensk-norske union sto i veien for realiseringen av dette, hevdet Bjørnson. Selv om tanken på en forsvarsallianse var upopulær i Sverige, var Bjørnson overbevist om at svenskene ville komme til fornuft etter hvert. ”They are a slower people than ourselves; they are less advanced than we are in what concerns political forms”, ble det hevdet.¹⁰² Det var svenskenes mangel på parlamentarisk ånd og bred partidannelse som var den underliggende årsaken til unionsproblemene. Forskjellene ved landenes politiske karakter var et resultat av deres ulike historiske utvikling, og ville fortsette å være en kilde til splid mellom landene dersom unionsfellesskapet vedvarte. Skulle det skrantende vennskapet mellom landene reddes, måtte man innse at det var best å gå hver sin vei, konkluderte Bjørnson.

Polemikken avrundes

Hedins tredje og siste artikkel i *The Times* i forbindelse med unionsproblematikken fikk et litt annet preg enn de to første. Diskusjonen med Nansen hadde kommet helt i bakgrunnen av det som nå lignet en dialog med redaksjonen. Uttalelsen Hedin hadde kommet med noen uker før, om at Sverige ikke ville komme et selvstendig Norge til unnsetning om det ble utsatt for et russisk angrep, hadde blitt mottatt med vantro og skepsis i den britiske avisen. Hedin avviste imidlertid kontant den kritikken han hadde møtt som ”beyond cavil”,¹⁰³ og tok den 9. mai igjen til orde for et forsvar av det svenske standpunkt. Om Norges mangel på velvilje resulterte i en sprengning av unionen, måtte de selv akseptere konsekvensene, mente Hedin, som fant det absurd at Sverige skulle forventes å sette egen sikkerhet på spill for å forsvare et land som tross kraftige advarsler valgte å stå alene:

If Norway chooses of her own free will to rupture the Union, Sweden cannot be held responsible for the dangers to which she thereby exposes herself, and if those dangers prove also an indirect menace to Sweden, then we must for the future, and in obedience to the primary law of self-preservation, study exclusively our own protection, no matter how painful it might be to us to see Norway in the grasp of the despoiler's hand.¹⁰⁴

¹⁰² Bjørnstjerne Bjørnsons art. ”The Swedish-Norwegian Conflict”, *The Times* 14.04.1905, s. 8

¹⁰³ Sven Hedins art. ”Scandinavia and Russia”, i *The Times* 09.05.1905, s. 3. Ordet ”cavil” kan på norsk her oversettes til ”sjikane”.

¹⁰⁴ sst.

Det var viktig for Hedin å poengtere at det ikke fantes rom for sentimentale betraktninger i et slikt tilfelle. Sverige måtte være beredt til å kjempe for sitt fedreland, ikke ofre sin hær og sin flåte i et forsvar av for eksempel Finnmark, som en norsk politiker selv hadde beskrevet som et gudsforlatt område, skrev Hedin. Man kunne heller ikke forvente at Sverige skulle risikere å ødelegge sitt opparbeidede gode forhold til Russland ved å love et isolert Norge hjelp i tilfelle av et russisk angrep. Om et angrep på Finnmark skulle finne sted og dette skjedde uten at det svenske territorium ble krenket, var det mildt sagt urimelig å kreve at Sverige skulle begi seg inn i en skjebnesvanger krig for å beskytte denne *afkrok*.¹⁰⁵

Men Hedin opplevde også støtte for sine generelle betraktninger vedrørende faren fra øst i *The Times*, og avisen uttalte i lederen den 18. april at alle gode norske patrioter burde lytte oppmerksomt til advarslene hans. Også *The Times'* konkurrent *Morning Post* fulgte opp svenskens advarsler ved et par anledninger. I slutten av mai trykket den britiske avisen et utdrag fra et intervju med Hedin hvor det ble understreket at den russiske faren ville øke dramatisk ved et unionsbrudd, og at et selvstendig Norge ville være svært sårbart.¹⁰⁶ Hedin satte pris på støtten han fikk i de britiske avisene, men bemerket at han i nabolandet hadde talt for døde ører, og at uttalelsene hans snarere hadde vakt vrede blant nordmenn som beskyldte ham for å invitere stormaktene til en partering av Norge. Han trøstet seg imidlertid med at britiske og svenske aviser holdt med ham,¹⁰⁷ og at de ikke betraktet hans refleksjoner som noe annet enn det de var, nemlig advarsler om farer som særlig truet Norge. At dette hadde møtt slike kraftige reaksjoner, beviste bare at nordmennene selv innså hvilken akilleshæl Finnmark faktisk var, hevdet Hedin.

Hedin fryktet at nordmennene ikke ville skjønne alvoret i prognosene hans før det var for sent. Vedtaket i Stortinget om at konsulatsaken skulle gjennomføres uten svenskenes innblanding, hadde torpedert kronprinsregentens kompromissløsning og ført unionen nærmere en oppløsning enn noensinne, og med det fulgte konsekvensene han advarte så iherdig mot. Men selv om en unionsoppløsning nå syntes uunngåelig, avviste Hedin igjen tanken på å etablere et forsvarsforbund mellom Norge og Sverige. Den eneste sjansen for at en slik allianse skulle oppstå, var om landene ble angrepet samtidig, noe han selv betraktet som lite sannsynlig ettersom målet for et russisk angrep først og fremst ville være norskekysten. Hvis det var så viktig for britene å beskytte Norge, kunne de jo gå inn i en forsvarsallianse med

¹⁰⁵ sst. Et ord angivelig anvendt av en norsk politiker uten at Hedin nevner hvem

¹⁰⁶ *Morning Post* 31.05.1905, art. fra korr. i Stockh., s. 6

¹⁰⁷ Dette var Hedins oppfatning på tidspunktet artikkelen ble skrevet. Det viste seg imidlertid at flere svenske aviser helst så at polemikken i *The Times* ikke fant sted, jmf. *Svenska Dagbladets* kommentar i n.v. av Burgman, se neste side

nordmennene selv, foreslo Hedin. "But is it probable that England would, for the sake of such an alliance, be willing to run the risk of a breach with Russia?"¹⁰⁸

Fridtjof Nansen vurderte å skrive noen linjer til *The Times* i forbindelse med Hedins siste utspill, men dro litt på det. "Med Hedin har jeg intet gjort endnu, da det syntes mig hans skrivelser var temmelig selvmorderiske", kommenterte han i et brev til landsmannen Hans Brækstad.¹⁰⁹ Hedin ga uttrykk for at han var gått trett av polemikken, og skrev til Harald Hjärne allerede i april at han ønsket å legge unionsproblematikken bak seg og emigrere til Tibet.¹¹⁰ Selv om han var av den oppfatning at den britiske avisen holdt med ham, orket han ikke tanken på å fortsette å gjenta seg selv. Ifølge den svenske historieforfatteren Torsten Burgman oppnådde Hedin liten støtte fra pressen på hjemmefronten, hvor polemikken ble karakterisert som "en smula komisk"¹¹¹ og anklaget for å skape "onödigt höga signaler om grälet i Norden".¹¹² Da også den svensk-norske minister i London, Carl Bildt, stilte spørsmål til det svenske utenriksdepartementet om "lämpligheten" av å diskutere unionsspørsmål i den britiske presse,¹¹³ døde polemikken ut. Nansen fortsatte imidlertid sitt aktive informasjonsarbeid i Storbritannia på andre områder, og Hedin opprettholdt en relativt høy medieprofil i hjemlandet. Mange av artiklene hans ble samlet i boken *Sverige och den stora östern* hvor han stadig minnet om den overhengende fare ved en unionsoppløsning. I oktober la han imidlertid unionsproblematikken bak seg og innledet sin etterlengtede ekspedisjon til Tibet.

Avsluttende bemerkninger

Fridtjof Nansen delte i stor grad Sven Hedins syn om at unionens viktigste funksjon var landenes felles forsvar. De var også enige om at forsvaret burde eksistere på like premisser for begge land, og at unionen slik den så ut i 1905, langt fra utgjorde en tilfredsstillende løsning i så måte. Men her opphørte også enigheten. Når Nansen brukte ordet "likestilling", siktet han først og fremst til en *politisk* likestilling og en frihet for begge land til å ivareta egne interesser. Målet var å sikre en slik likestilling i unionen med vektlegging av det felles forsvar uten at man trengte å opprettholde unødige indre bånd som var til hindring for hvert av landenes utvikling. For Hedin var en slik løsning uaktuell. Man kunne gjennomføre en

¹⁰⁸ Nevnte art. av Hedin i *The Times* 09.05.1905

¹⁰⁹ NB, brev nr. 350 til H.L. Brækstad datert 11.05.1905, s. 145.

¹¹⁰ Burgman, Torsten *Svensk opinion och diplomati under rysk-japanske kriget 1904-1905*, brev til Harald Hjärne datert 19.04.1905, s. 169

¹¹¹ sst., uttalelsen er hentet fra en medarbeider i *Sydsvenska Dagbladet*, s. 169

¹¹² sst., uttalelsen er hentet fra *Svenska Dagbladet*, sitert på s. 170

¹¹³ n.v. av Hestmark, s. 689

utjevning av utenrikspolitiske ansvarsområder, men det var viktig at fellesskapet ble opprettholdt. Dessuten måtte man samtidig jevne ut ulikhetene i militære utgifter og ansvarsområder. Hedin mistenkte imidlertid nordmennene for slett ikke å ha likestilling som mål, men snarere å gjøre båndene mellom de to land svakere, slik at hele unionen til slutt ville bli et tomt skall.

Et annet viktig diskusjonsfelt var dessuten *på hvilken måte* en unionsrevidering skulle gjennomføres. Mens Sverige og Hedin holdt fast på at konsulatsaken var av felles betydning og derfor måtte behandles i et samlet svensk-norsk råd, var Nansen og nordmennene oppsatt på å drive denne sak igjennom på egen hånd, slik Nansen også ga uttrykk for i et personlig brev til Hedin før polemikken ble innledet:

I ser det på en anden måde, og synes ikke at fatte vore følelser, men det er jo ikke så merkelig, I har ikke i 91 år været de forurettede, og har ikke følt hvad det vil si. Den kjender jo bedst hvor skoen trykker som har den på. Vi finder derfor at vi må få afgjøre en norsk sag *alene*, ellers blir det hele forhold uudholdeligt; for os står det derfor som om dette gjælder "to be or not to be."¹¹⁴

Selv om de to vitenskapsmennene forfektet forskjellige syn på de unionelle spørsmål og til tider kunne fremstå som arge motstandere, opprettholdt de imidlertid et vennskap som strakk seg langt tilbake i tid. I det samme brevet til Hedin uttrykker Nansen fortvilelse over at han måtte takke nei til hans invitasjon til feiringen av "Vega -dagen" på grunn av de politiske forhold, og at han lengtet etter å møte Hedin og andre gode venner igjen. Hedin på sin side beklaget polemikken senere i sine memoarer.¹¹⁵

Det er vanskelig å peke på hvilke direkte resultater Nansen og Hedins ordvekslinger i den britiske avisen fikk, og flere norske historikere og forfattere har nok tatt vel hardt i med sine patriotiske redegjørelser om Nansens angivelig knusende gjendrivelse av Hedins argumentasjon. Rolf Edberg uttalte at Hedin ikke var spesielt heldig i sin polemikk, og henviste til hans dobbeltspill da han forsvarte den boströmske politikk han tidligere hadde sagt seg uenig i.¹¹⁶ Hedin hadde også tidligere gitt uttrykk for at "en skilsmässa under värdiga ock vänliga former vore det bästa",¹¹⁷ og slike uttalelser bidro utvilsomt til at det hvilte en viss tvetydighet over svenskens argumentasjon. Noe overdrevet er det imidlertid når Fridtjof Nansens datter, Liv Nansen Høyer, i sin gjennomgang av polemikken, ytrer at "klart og ærlig, men uten hensyn, gjendrev Nansen angrepet fra Hedin punkt for punkt, og Hedins aksjon kom

¹¹⁴ NB, brev nr. 337 til Sven Hedin datert 25.02.1905, s. 130-131

¹¹⁵ n.v. av Hestmark, s. 690

¹¹⁶ n.v. av Edberg, s. 105-106

¹¹⁷ n.v. av Hestmark, Hedins brev til W.C. Brøgger den 28. januar 1905, sitert på s. 675

på denne måten bare til å styrke Norges sak ytterligere.”¹¹⁸ Litt mildere og sikrere er imidlertid konklusjonen fra Edberg om Nansens virksomhet:

Det ville være en mild overdrivelse å si at hans [Nansens] artikler i *Times* fikk sympatien til å svinge over på norsk side. Men han hadde vunnet en bredere forståelse for at striden var av dyptgående prinsipiell art og ikke bare en oppvisning i spissfindigheter.¹¹⁹

Det var nettopp dette som gjorde at Nansens artikler i den britiske avisen ble så avgjørende for Norge i arbeidet med å skape et ansikt utad. Han oppnådde, med sin saklige og tillitsvekkende tone, å fremskaffe både kunnskap og sympati for den norske sak, i et land som tidligere aldri hadde betraktet Norge som noen nasjonal enhet med evnen til å stå på egne ben. Edberg kommenterer at ”hans opphold i London bidro utvilsomt til den forståelsen Norge møtte fra britisk side da bruddet ble en kjensgjerning.”¹²⁰ Uten Nansens vellykkede virksomhet med å fremme den norske sak i britisk presse ville stemningen vis-à-vis Norge vært en ganske annen da bruddet med Sverige var et faktum en sommerdag i 1905.

Ifølge Tim Greve fikk verken Nansen eller Hedin noen tilslutning i form av leserbrev fra det han kalte ”innflytelsesrike briter”¹²¹. Med unntak av artikkelen fra Edmund Gosse den 7. april er det heller ikke noen innlegg å finne fra britiske privatpersoner i forbindelse med polemikken. Greve uttalte også at utenlandsk opinion ikke brydde seg noe særlig om unionskonflikten før etter at 7. juni-vedtaket forelå.¹²² Selv om det er umulig å si noe om de svensk-norske artiklenes leseroppslutning, kan mye tyde på at dette er en uriktig påstand, ettersom det finnes flere indikasjoner på at unionskonflikten faktisk vakte stor interesse. Det kan i hvert fall stadfestes med sikkerhet at den ledende britiske avisen *The Times*, i selskap med en rekke andre aviser, deriblant *Morning Post*, fulgte engasjert med i utviklingen av unionsdebatten både før og etter at selve oppløsningen ble et faktum, og underveis trykket flere meningsbærende artikler som neppe gikk upåaktet hen hos det britiske publikum. At britiske politikere fryktet press fra opinionen i den ene eller den andre retning, kan det heller ikke herske tvil om, ettersom regjeringen selv ønsket Hedins forsøk på å jevne ut debatten velkommen. At polemikken ble lagt til *The Times*, bidro også i stor grad til at London ble det viktigste arbeidssted for holdningsdannende virksomhet fra svensk og norsk side.

¹¹⁸ n.v. av Høyer, s. 240

¹¹⁹ n.v. av Edberg, s. 107-108

¹²⁰ sst

¹²¹ n.v. av Greve, s. 19

¹²² sst.

KAPITTEL 3

DEN ÅPNE KAMPEN OM BRITISK OPINION

Det har, som nevnt i forrige kapittel, vært vanskelig å sette fingeren på hvilke direkte konsekvenser polemikken mellom Nansen og Hedin fikk for dannelsen av den britiske opinion i unionsspørsmålet. At Nansens artikler var viktige i arbeidet med å informere det britiske publikum om situasjonen på den skandinaviske halvøy sett med norske øyne, hersker det liten tvil om. Men at han fremsto som den soleklare vinner av den åpne diskusjonen med Hedin, slik flere norske historieforskere og forfattere vil ha det til, er mer tvilsomt. Nansens virksomhet i Storbritannia, tatt i betraktning både hans innlegg i pressen og hans mer uformelle aktivitet overfor innflytelsesrike briter, bidro imidlertid til at kampen om å vinne britenes gunst ble en meget høyt prioritert virksomhet under den konstitusjonelle striden som førte til unionsbruddet sommeren 1905 og i de påfølgende svensk-norske forhandlingene utover høsten. Dette kapittelet har til hensikt å kartlegge det stadig mer organiserte svenske og norske propagandaarbeidet rettet mot Storbritannia i denne perioden for å sammenligne virksomheten til de to landene.

DEL I: Den norske innsatsen

Fridtjof Nansen hadde i løpet av sitt nesten to uker lange opphold i London i slutten av mars en travel tid. Etter at avisartikkelen kom på trykk den 25. mars i *The Times*, hadde døren hans blitt rent ned av britiske journalister, og dagene var fulle av avisintervjuer, foredrag, lunsjer og middager. Alt oppstyret i forbindelse med artikkelen vitnet om at den hadde skapt den interessen man i forkant hadde håpet den skulle skape for det norske standpunkt, og Nansen ga i et brev til sin kone Eva uttrykk for å være svært fornøyd med tingenes tilstand:

[...] her er et forfærdelig jag fra morgen til kveld. Ikke desto mindre blir jeg træt og nervøs, men befinner mig vel, fordi jeg har en velgjørende følelse af at gjøre nytte. Særlig har jeg ment at forstå at mit brev igår i Times har gjort et sterkt indtryk, og at mange her, både aviser og andre, er gåt end mer over mod vor side.¹²³

Allerede før artikkelen kom på trykk, hadde journalistene fått nyss om den. Nansen skrev til Eva at han hadde klart å holde ”portene vel besat” frem til utgivelsesdagen, men etter det hadde han måttet la seg intervjuer i nærmere to dager i strekk, ”så der blir en syndflod nu omtrent i alle aviser her af unionens sag og Norges fremtidige stilling, osv. osv.”¹²⁴

¹²³ NB, brev nr. 344 til Eva datert 26.03.1905, s. 136

¹²⁴ sst.

Nansen benyttet anledningen til å pleie sine britiske kontakter under sitt besøk i London og var opptatt i frokost-, lunsj- og middagsavtaler med fremstående personer hver eneste dag. Dagen etter ankomsten var han gjest ved en skotsk bankett, og samme dagen som artikkelen kom ut deltok han i en middag med prominente gjester hos Sir Clements Markham. Videre ble han blant annet invitert til middag hos den liberale politikeren Lord Rosebury, parlamentsmedlemmet Sir Joseph Lawrence og den innflytelsesrike avismannen Moberly Bell, og han hadde frokostavtaler både med den kjente politikeren og vitenskapsmannen Lord Avebury og parlamentsmedlemmet og historikeren James Bryce. Han holdt foredrag og var æresgjest i en middag i RGS den 28. mars, og ble invitert til å overvære en bankett til ære for Londons *Lord Mayor* og resten av landets ordførere den 31. mars. Overalt mente Nansen å finne økende forståelse og interesse for den norske sak. Den 26. mars hadde han vært i en middag hos redaktøren i *Morning Post*, Thomas Lennox Gilmour, som var en felles venn av Nansen og Keltie. Gilmour hadde vist stor interesse for Nansens standpunkter og tilbød seg å hjelpe Nansen og Brækstad i arbeidet med å forsvare den norske politiske linje i britisk presse.¹²⁵ Med ressurssterke venner og meningsfeller fra de to mest innflytelsesrike avisene i Storbritannia på den tiden, *The Times* og *Morning Post*, hadde Nansen gode forutsetninger for å lykkes i dette arbeidet. Nå manglet man bare et pengesterkt og velorganisert apparat som kunne samkjøre og overvåke virksomheten for å gjøre den mest mulig effektiv.

Oplysningskomitéen tar fatt på arbeidsoppgavene

Den 3. mai ble opplysningskomiteens fremtidige virksomhet diskutert i et møte i komiteens arbeidsutvalg. Siden oppropet den 30. mars var en rekke bidrag blitt innsendt fra privatpersoner til banksjef Jens Andersen Aars ”til arbeidet for udbredelse af kjendskab i udlandet til Norges folkeretslige og statsretslige stilling”,¹²⁶ og det hadde lyktes komiteen å samle inn nesten 17 000 kroner. *Arbejds-Komiteen*¹²⁷ hadde i oppdrag å fordele de innsamlede midlene, og i møte den 3. mai ble det lagt opp en plan for den fremtidige virksomheten. I en redegjørelse om komiteens arbeid til Jacob Worm-Müller flere år senere fortalte Brøgger at det i dette møtet ble besluttet å opprette et ”Byrå for meddelelse av oplysninger til utlandets viktigere presseorganer” under ledelse av sekretær Christian Lous Lange.¹²⁸ Videre ble det bestemt at de nødvendige midler skulle stilles til rådighet for Brækstads og Nansens

¹²⁵ NB, brev nr. 347 til Gilmour datert 03.05.1905, s. 142

¹²⁶ HS, Brøggers arkiv, *Vedrørende ”Oplysningskomitéen” 1905*, en mappe med komiteens regnskap. Sitatet er hentet fra et brev innsendt av J. & A. Jensen og Dahl, datert 12.05.1905

¹²⁷ sst. Navnet ble anvendt om arbeidsutvalget til Oplysningskomiteen i referatet fra møtet 03.05.1905

¹²⁸ HS, Brøggers arkiv, *Oplysningskomitéen av mars 1905*, nevnte redegjørelse til Worm-Müller

opplysningsarbeid i London, og det ble besluttet å utarbeide en rekke informasjonsskrifter som omhandlet Norges statsrettslige stilling, for distribusjon til utenlandske universiteter, tidsskrifter og presseorganer. Det dreide seg særlig om å få utgitt på tysk, fransk og engelsk en større avhandling av overbibliotekar Axel Charlot Drolsum samt en mindre brosjyre av Nansen. ”Begge blev med prisværdig hastighed forfattet, trykt og derefter oversendt gjennom det av sekretær Lange ledede byrå”, mintes Brøgger.¹²⁹ Unionskonflikten tilspisset seg i løpet av våren, og det var ingen tid å miste for nordmennene i arbeidet med å overbevise den europeiske opinion om sin rett i den pågående striden.

Korrespondance-Bureauet¹³⁰

Folkerettsprinsippet var et viktig utgangspunkt for nordmennenes standpunkt og argumentasjon i unionsdiskusjonen, og ettersom Christian L. Lange var en internasjonalt anerkjent og erfaren fredspolitiker, var han et naturlig valg som leder av det nyopprettede korrespondansebyrået. Gjennom sitt sekretærverv i Nobelkomiteen og sitt tidligere arbeid som sekretær i den store interparlamentariske kongress i 1899 hadde Lange tilgang til et internasjonalt nettverk av parlamentarikere og fredsaktivister, og hans tilknytning til Nobelkomiteen fungerte som en viktig døråpner for den norske opplysningsvirksomheten utenlands.¹³¹

Korrespondansebyråets arbeid besto i å overvåke utenlandsk og innenlandsk presse, holde kontakt med de norske utsendingene utenlands, samt utarbeide en rekke propaganda- og informasjonsskrifter om Norge og distribuere dem i utlandet. Lange abonnerte selv på en rekke aviser og tidsskrifter og sørget for at flere norske artikler ble oversatt og formidlet. Ifølge vitenskapshistorikeren Geir Hestmark skrev han også en mengde brev og telegrammer til fremstående europeere hvor han søkte å påvirke disse for Norges sak, deriblant den britiske fredsprisvinneren fra 1903, W. Randall Cremer.¹³² Det var et ressurskrevende arbeid byrået gjorde, men Lange fikk jevnlig pengeforsyninger gjennom opplysningskomiteens leder, Michael S. Hansson. Komiteens økonomiske mobilisering hadde endelig båret frukter, og kasserer Andersen Aars kunne til sin glede konstatere at privatpersoner fortsatte å sende inn bidrag til informasjonsarbeidet utover våren.

¹²⁹ sst.

¹³⁰ HS Brøgers arkiv, *Vedrørende ”Oplysningskomiteén” 1905*

¹³¹ n.v. av Hestmark, s. 693-694

Fordeling av komiteens innsamlede midler

I tillegg til den betydelige pengesummen som gikk til Langes byrå, ble det i et nytt møte i opplysningskomiteens arbeidsutvalg den 10. mai besluttet å stille 5000 kroner til regjeringens disposisjon gjennom statsråden i Indredepartementet, Sofus Arctander. Da komiteen ble opprettet hadde Arctander ytret ønske overfor Brøgger om at det i all stillhet også ble skaffet til veie noen tusen til regjeringen, ettersom den selv ikke hadde midler til rådighet for et norsk agitasjonsarbeid,¹³³ og etter hvert ble hele 7000 kroner av komiteens innsamlede midler utbetalt til Arctander. Ifølge Hestmark ble pengene satt inn på en diversekonto i Finansdepartementet som ble forvaltet av statsråd Gunnar Knudsen. ”Pengene gikk til å finansiere flere av de utenlandsreisende, og disse rapporterte direkte til Arctander, som dermed ble sentrum i agentnettet ved siden av korrespondansebyrået ledet av Lange”, skriver Hestmark.¹³⁴ Noen av de norske utsendingene i utlandet fikk også ekstraordinære utbetalinger av komiteen for å dekke sin virksomhet, og i møtet den 3. mai ble det satt av ikke ubetydelige 200 pund til opplysningsarbeidet i London som skulle formidles gjennom Nansen.

Drahjelp fra medlemmer av den britiske presse

Etter hjemreisen fra London den 1. april opprettholdt Nansen løpende kontakt både med Brækstad og med sine britiske forbindelser fra sitt hjem på Lysaker. Brækstad holdt ham oppdatert på hva som rørte seg i media og forsynte ham jevnlig med britiske aviser. Nansen satte til gjengjeld sin landsmann i kontakt med Gilmour, som tidligere hadde sagt seg villig til å assistere Brækstad i arbeidet med å forsvare Norges sak i den britiske presse. Etter å ha tatt opp saken med sine kollegaer i opplysningskomiteen sørget Nansen for at den britiske medhjelperen ikke gikk ulønnet fra strevet. Etter å ha besluttet at Brækstad skulle disponere halvparten av komiteens London-bevilgning i møtet den 3. mai, avgjorde komiteen at Gilmour skulle tildeles den resterende halvpart som takk for innsatsen. Nansen overbrakte sin britiske venn beskjeden i et brev allerede samme dag, og håpet at han ikke hadde noen innvendinger mot denne ordningen:

You were kind enough to promise that you would help me in our troubles by defending our case in the British (English and Scotch) press, and also by assisting Mr. Brækstad in his work [...] As however we know that your time is valuable and that you have to some extent to do your living by your pen, we are anxious that you shall not have any expenses by taking care of our interest.¹³⁵

¹³² sst.

¹³³ HS, Brøggers arkiv, *Opplysningskomitéen av mars 1905*, nevnte redegjørelse til Worm-Müller

¹³⁴ n.v. av Hestmark, s. 694

Med Gilmour på opplysningskomiteens lønningsliste hadde Nansen langt på vei lyktes i å få aristokratiets og kongehusets organ, *Morning Post*, på nordmennenes side.¹³⁶ *The Times'* ledere viste også sympati for den norske sak, men det fortsatte å strømme inn en rekke artikler med klare svenskvennlige undertoner fra avisens Stockholmskorrespondent, som også var *The Times'* eneste utsending i Sverige-Norge. Dette problemet ville løse seg om man fikk overtalt avisens ledelse til å benytte seg av en egen Kristiania-korrespondent, mente opplysningskomiteens medlemmer, og i et brev til Moberly Bell den 8. mai presenterte Nansen nordmennenes synspunkter på saken:

We see that "Times" regularly receives communications from a correspondent in St.holm, but we all here in Norway think that the informations are not quite impartial, but represent an exclusively Swedish point of view; we therefore think that it would be only just towards English readers as well as towards Norway that you had a correspondent also in Kr.ania. This would be, I believe, of much interest for the "Times" at present, as I expect very important things are going to happen here in a near future.¹³⁷

Foranlediget av et brev fra Hansson den 6. mai,¹³⁸ foreslo Nansen for Moberly Bell at avisen benyttet seg av redaktøren i den norske konservative avisen *Morgenbladet*, Nils Vogt, som midlertidig korrespondent. Vogt var et kjent navn for *The Times'* utenriksredaktør, Sir Valentine Chirol, og Vogt hadde selv sagt seg villig til å påta seg ansvaret om det var ønskelig. Han representerte et generelt norsk standpunkt i unionsdebatten og var den klart beste kandidaten for jobben i Kristiania, hevdet Nansen.¹³⁹

Moberly Bell var enig i Nansens argumentasjon, men i stedet for å bruke Vogt valgte den britiske redaktøren å sende en egen korrespondent til Kristiania. I sitt svarbrev allerede den 22. mai ble Nansen informert om at valget hadde falt på journalisten Hugh Blakistone.¹⁴⁰ Heretter skulle unionskonflikten på den skandinaviske halvøy skildres fra både et norsk og et svensk ståsted. Det var ingen tvil om at dette var en stor seier for nordmennene i kampen om å vinne britenes oppmerksomhet i konflikten med Sverige.

De norske propagandaskriftene

I løpet av vår- og sommerdagene før unionsoppløsningen var et faktum sett fra norsk synspunkt den 7. juni, ble det jobbet på spreng fra komiteens side med å utgi større og mindre

¹³⁵ NB, brev nr. 347 til T.L. Gilmour datert 03.05.1905, s. 142

¹³⁶ n.v. av Hestmark, forf. refererer til *Morning Post* som aristokratiets og kongehusets organ på s. 686

¹³⁷ NB, brev nr. 349 til C.F.M. Bell datert 08.05.1905, s. 144

¹³⁸ NB, opplysninger til brev nr. 349, s. 211

¹³⁹ NB, s. 144

¹⁴⁰ NB, s. 211

informasjons- og propagandaskrifter om Norges statsrettslige stilling og standpunkt i unionen myntet på utenlandske lesere. Det dreide seg om oversettelse av en rekke artikler til fremmede språk samt utarbeidelse av mer omfattende dokumenter for distribusjon særlig i de ledende europeiske maktene Tyskland, Frankrike og Storbritannia. Etter at Nansen hadde oppnådd å få sin artikkel av 25. mars på trykk ikke bare i Storbritannias største avis, *The Times*, men også i franske *Le Temps* og tyske *Kölnische Zeitung*, samt høstet stor sympati for sin sak, lurte opplysningskomiteens medlem og utsending i Berlin, Benjamin Vogt, på om ikke ”det nyttigste Arbeide i Udlandet for Øieblikket vilde være en Brochure af Nansen?”¹⁴¹ Den kunne gjerne basere seg på den vellykkede artikkelen fra 25. mars, men måtte utdype unionsproblematikken ytterligere, og avstå fra å bruke harde, udiplomatiske ord som ”Løftebrudd” og lignende, ble det ment.¹⁴² Da Nansen kom tilbake fra sitt opphold i London, ble han orientert om den nye storsatsingen og satte straks i gang med det som skulle vise seg å bli opplysningskomiteens største litterære suksess.

Norge og foreningen med Sverige

Nansens pamflett *Norge og foreningen med Sverige* skulle vise seg å bli en ganske omfattende redegjørelse på 88 sider, hvor han tok for seg Norges historie frem mot dagens unionspolitiske situasjon. Verket ble inndelt i syv kapitler, hvorav alle unntatt innledningskapittelet omhandlet den svensk-norske union. ”Hensigten med denne lille bog er at gi udenlandske læsere, som lidet kjender til vort folks fortid, en kort og pålidelig fremstilling af de vigtigste forhold og begivenheder som, med næsten logisk konsekvens, har ledet til den nuværende krise”, skrev Nansen i forordet, og forsikret at boken var skrevet i overensstemmelse med de sikreste og mest anerkjente autoriteter.¹⁴³

I det første kapittelet tok Nansen for seg Norges historie som koloni-, erobnings- og oppdagelsesmakt og som et av Europas eldste kongedømmer. Nordmennene ble presentert som vikinger, krigere og kjøpmenn som gjennom sine ferder bygget opp en unik kultur, og som gjennom sin demokratiske levemåte utviklet et sterkt troskap mellom folk og konge. Da kongehuset døde ut på 1300-tallet og Norge valgte den danske kongen til sin egen, opphørte aldri landet å være et særegent rike med egne ressurser, hevdet Nansen. Da de svenske stormaktsambisjonene var på sitt sterkeste under kongene Gustav Adolf og Karl XII, hadde nordmennene lyktes i å holde svenskene unna, til tross for at Norge, ifølge en svensk

¹⁴¹ n.v. av Hestmark, B. Vogt sitert på s. 687

¹⁴² sst.

¹⁴³ Nansen, Fridtjof *Norge og foreningen med Sverige*, forordet.

historiker, var målet for de store svenske kongers politikk, fortsatte Nansen.¹⁴⁴ Under napoleontiden, da svenskene måtte avstå Finland til russerne, hadde de norske styrkene muligheten til å knuse sine underlegne brødre, men avsto fra det med tanke på hele Skandinavias sikkerhet. ”Vi nordmænd er endnu glade og stolte over denne Norges optræden ligeoverfor det ulykkelige Sverige i 1809; men den står i en merkelig modsætning til den svenske synsmåde, som finder sit udtryk gennem svenske penne”, skrev Nansen, og siktet til Sven Hedins uttalelser om at hvis Norges forening med Sverige ble oppløst, ville det være uten interesse for det svenske folk om nabolandet ble offer for maktkampen mellom de europeiske stormaktene.¹⁴⁵

I det andre kapittelet tok Nansen for seg hendelsene i 1814, og igjen hevdet han at nordmennene var svenskene overlegne under Karl Johans felttog. At nordmennene allikevel valgte å gå inn i union med svenskene, hadde sitt opphav i stormaktenes politikk og frykten for en blokade av norskekysten om man ikke ga etter, hevdet Nansen. Nordmennene oppnådde imidlertid ved Mossekonvensjonen å bli folkerettslig anerkjent som en selvstendig stat både av Sverige og av stormaktene, slo Nansen fast, og det var den svenske *konge* Norge inngikk forbund med, ikke det svenske *rike*.¹⁴⁶ I kapittelet etter om riksakten understreket Nansen at foreningen ble inngått som et forbund mellom to likestilte og suverene stater om fellesskap i krig og fred og fellesskap i kongens person. ”Følgelig har hvert av rigerne bevaret sin fulde selvbestemmelsesret som suveræn stat i alle andre anliggender”, konkluderte Nansen.¹⁴⁷ Igjen benyttet han anledningen til å avvise enhver parallell til debatten om *Home Rule*. Det var mer fruktbart å sammenligne det med at Storbritannia og Frankrike inngikk en forsvarsunion under én konge, mente han.¹⁴⁸

I det fjerde kapittelet sammenlignet Nansen de to landenes historiske utvikling under unionstiden. Han fremhevet at det svenske samfunn var preget av store forskjeller mellom aristokrati og almue, til forskjell fra den demokratiske norske samfunnsstrukturen. At Sverige hadde et aristokratisk sjikt, bidro også til at de så ned på den norske befolkningen bestående stort sett av bønder, hevdet Nansen. Svenskene hadde også den feilaktige oppfatning at de gjorde Norge en tjeneste ved å ”frigjøre” landet fra Danmark og opphøye det til et selvstendig rike. Igjen siktet Nansen til Hedins uttalelser under polemikken i *The Times*, og beskyldte svensken for å være uvitende i forhold til norsk historie før 1814. ”Men når en mand som

¹⁴⁴ sst., historikeren Schinkel-Bergman sitert på s. 7

¹⁴⁵ sst., s. 9 og 10

¹⁴⁶ sst., refererer til ordlyden i Kieltraktaten på s. 12

¹⁴⁷ sst., s. 24

¹⁴⁸ sst.

burde være trønet i videnskabelig stringens, skriver så, hvad skal man da vente af andre”, la Nansen til.¹⁴⁹

I de to neste kapitlene berettet Nansen om det felles utenriksstyret og konsulatsaken, og hvordan debatten i forbindelse med utformingen av disse hadde ført frem til dagens konflikt. Kapitlene representerer langt på vei en repetisjon av argumentasjonen han brukte i *The Times*. Han slo igjen fast at unionstraktaten ikke inneholdt et ord om hvordan utenrikske saker skulle behandles, og at ett forhold dermed kunne stadfestes med sikkerhet: ”at Norge ikke ved rigsakten er bundet til at benytte den svenske udenrigsminister.”¹⁵⁰ I det siste kapitlet hevdet han at nordmennene ikke hadde vist annet enn hensynsfullhet og imøtekommenhet overfor svenskene, men at Boströms svikefulle politikk hadde satt konflikten på spissen. Avslutningsvis understreket imidlertid Nansen at nordmennene ikke søkte å sprengne unionen og sette Skandinavias sikkerhet på spill gjennom sine handlinger:

Vi anser det som selvsagt, at det norske og svenske folk må holde sammen, og vi kan ikke tænke os muligheden af at Sverige skulde bli angrebet, uden at vi straks vilde ile det til hjælp, så langt vor evne rækker. Men et sterkt og modstandsdygtigt Skandinavien kan alene bygges på de to folks fulde selvbestemmelsesret, og på deres sammenslutning af fri vilje. Et forbund hvor det ene folk søger kuet i sin selvstændighed, er og blir en fare.¹⁵¹

Utgivelsen av Nansens pamflett i England

Nansens lille bok ble skrevet i samarbeid med flere fremtredende norske fagfolk, deriblant historikeren Ernst Sars, juristen og diplomaten Erik Andreas Colban og *Morgenbladets* ledende skribent og redaktør Nils Vogt. Den bygget, som nevnt tidligere, i stor grad på Nansens artikler i *The Times* i mars-april og fremsto som et slags utdypende svar på tiltale etter Sven Hedins motargumentasjon og anklager mot nordmennene i den britiske avisen. Den ble utarbeidet i løpet av få uker og var klar for det norske markedet allerede i midten av mai. Da begynte umiddelbart arbeidet med å oversette den til engelsk, og igjen skulle Nansens nettverk i London vise seg å bli til stor hjelp for nordmennene.

Nansen nevnte at han skrev på en liten informasjonsbok om Norge og landets politikk for Gilmour allerede i brevet han sendte ham den 3. mai, og den engelske redaktøren ble raskt trukket inn i utgivelsesprosessen med den engelske utgaven av boken. Men det var Brækstad som fikk mesteparten av arbeidet med å tilrettelegge boken for det britiske publikum. I et brev til Brækstad den 11. mai fortalte Nansen at han hadde gjort seg ferdig med boken, og at han

¹⁴⁹ sst., s. 28

¹⁵⁰ sst., s. 53

¹⁵¹ sst., s. 87-88

hadde ordnet seg med forleggeren Macmillan for den engelske utgaven.¹⁵² Han ønsket imidlertid hjelp til å få sendt ut flere hundre eksemplarer som han hadde bestilt til fri distribusjon, og som han ville forsikre seg om havnet i hendene på de riktige personer og instanser. Det hastet med å få sendt ut boken, så Nansen varslet Brækstad om at han ville overlate til ham å oversette forordet og å skrive inn sine personlige bemerkninger til mottakerne av den engelske utgaven. I brevet skrev Nansen at han hadde planer om å sende den første delen av det engelske manuskriptet til Macmillan allerede den 15. mai, og siden det gjaldt å få boken ut snarest, ytret han også ønske om at Brækstad påtok seg ansvaret med å gjennomgå korrekturen før boken gikk i trykken.

Siste del av det engelske manuskriptet ble oversendt Macmillan den 29. mai.¹⁵³ Det gjensto stort sett bare å finne en engelsk tittel til boken, men dette overlot Nansen til Brækstad og Macmillan etter å ha kommet med et par forslag. Brækstad fikk også tilsendt et uoversatt forord til boken den 30. mai, og fikk i oppdrag å rådføre seg med Gilmour om den engelske versjonen. ”Hver dag er nu kostbar”, minnet Nansen ham på, og ba ham ikke nøle med å anvende den dyre telegrafien om det skulle være noe han lurte på.¹⁵⁴ Nansen ba også landsmannen si fra til Macmillan at han ønsket å bli telegrafisk underrettet så snart boken kom ut i Storbritannia, ettersom han ikke ønsket å gi den ut i Norge før den var klar for det britiske markedet. Når det gjaldt de frie eksemplarene Nansen hadde bestilt fra det engelske forlaget, ønsket han at Brækstad ordnet med fordelingen av dem så snart som mulig, med et pent trykket ark vedlagt med teksten ”With the compliments of Fridtjof Nansen”.¹⁵⁵ Eksemplarene skulle først og fremst sendes til regjeringens medlemmer, med statsminister Balfour og utenriksminister Lansdowne i spissen, og til de viktigste parlamentsmedlemmene, og da spesielt dem Nansen kjente personlig. Boken skulle dessuten sendes omgående til Keltie, Gilmour, Markham og Stead, og muligens også til de viktigste personene i det britiske Utenriksdepartementet og til Utenriksdepartementets bibliotek.

I et brev til Brækstad tre uker senere, hvor han takket for all hjelp han hadde fått med utgivelsen av boken, ville Nansen at Brækstad rådførte seg med Gilmour om det skulle være noen viktige personer som var blitt utelatt i distribueringsens første fase.¹⁵⁶ Nansen hadde nå fått tilsendt den engelske utgaven, *Norway and the union with Sweden*, og uttalte at han var svært fornøyd med resultatet. Han beklaget alt bryderiet Brækstad hadde hatt med

¹⁵² NB, brev nr. 350 til H.L. Brækstad datert 11.05.1905, s. 144

¹⁵³ NB, brev nr. 351 til H.L. Brækstad datert 30.05.1905, s. 145

¹⁵⁴ sst.

¹⁵⁵ sst., s. 146

¹⁵⁶ NB, brev nr. 354 til H.L. Brækstad datert 21.06.1905, s. 149

oversettelsen, men påpekte at ”det blev gjort i en fart, og som den nu er, ser såvidt jeg har læst den, oversættelsen udmerket ud, og forhåbentlig vil bogen kunne gjøre sin nytte i England”.¹⁵⁷ Nansen forventet også at boken ville gi noen inntekter ”til vor lille forenings kasse”,¹⁵⁸ og i Norge hadde førsteopplaget på 4000 bøker allerede blitt revet vekk, ifølge en rapport i *Verdens Gang* den 9. juni.¹⁵⁹

De øvrige propagandaskriftene som ble utgitt i Storbritannia

Nansens pamflett *Norge og foreningen med Sverige* fikk selskap av et annet norsk propagandaskrift i opplysningskomiteens regi, *Kongeriget Norge som souveræn Stat*, skrevet av overbibliotekar Axel Charlot Drolsum. Drolsum var svært opptatt av forsvarspolitik og hadde tidligere engasjert seg for den norske sak ved blant annet å skrive en rekke innlegg i både svenske og norske aviser om det norske standpunkt i unionsdebatten, før han på vårparten ble oppfordret av komiteen til å utarbeide en større avhandling om Norges statsrettslige historie. På lik linje med Nansens pamflett forelå *Kongeriget Norge som souveræn Stat* både på tysk, fransk og engelsk alt i begynnelsen av juni, og i omtalen av boken i *Norsk biografisk leksikon* et par tiår senere ble den fremhevet som en av de viktigste litterære innslagene i det norske opplysningsarbeidet overfor utlandet:

D.s [Drolsums] historiske utredning fra vaaren 1905, ”Kongeriget Norge som suveræn Stat”, der kort efter utkom i store oplag paa de tre verdenssprog og – sammen med Nansens bok – blev vort vigtigste middel til at forklare Europa at det ikke var en provins som løsrev sig, men et gammelt kongerige som krævet sin ret.¹⁶⁰

I motsetning til Nansens pamflett ble alt arbeidet med å oversette og trykke opp Drolsums bok til fremmede språk gjennomført i Kristiania, og ifølge regnskapet til opplysningskomiteen ble boken trykket opp i 2500 eksemplarer på både tysk og fransk.¹⁶¹ Det er imidlertid uklart hvor mange eksemplarer som ble trykket opp av den engelske utgaven av boken, *Sovereign Norway and her state rights*, og hvordan boken ble mottatt i Storbritannia. Det er grunn til å tro at boken ikke ble høyest prioritert når det gjaldt virksomheten rettet mot britene, ettersom Nansen og hans nettverk hadde mer enn nok med å lansere *Norge og foreningen med Sverige* på det britiske markedet.

¹⁵⁷ sst., s. 148

¹⁵⁸ sst., s. 149

¹⁵⁹ n.v. av Hestmark, s. 696

¹⁶⁰ Bull, Edv. og Einar Jansen (red.), omtale av Drolsum i *Norsk biografisk leksikon*, b.III, s. 371

¹⁶¹ HS, Brøggers arkiv, *Vedrørende ”Opplysningskomitéen” 1905*, regning innsendt fra trykkeriet Johansen og Nielsen

I tillegg til disse to bøkene bidro Brækstad med en oversatt og kommentert utgave av den norske grunnloven av 1814 og riksakten av 1815, *The constitution of the kingdom of Norway, an historical and political survey: with a complete translation of the Norwegian constitution and the act of Union between Norway and Sweden*, som utkom i London i mai. Videre hadde han i oppdrag å holde et øye med det som ble skrevet om den svensk-norske konflikten i den britiske pressen, og imøtegikk i den forbindelse et innlegg i tidsskriftet *The fortnightly review*, hvor han svarte på ytringer vedrørende den konstitusjonelle krisens natur.¹⁶² Det var imidlertid arbeidet med Nansens lille bok som skulle oppta mesteparten av Brækstads tid i de hektiske ukene rundt unionsoppløsningen, og det var ingen tvil om at det var utgivelsen av *Norway and the union with Sweden* som var opplysningskomiteens storsatsing overfor det britiske publikum.

Nansens utspill i britisk presse i forbindelse med unionsoppløsningen

Stortingets beslutning den 7. juni 1905 om å erklære unionen med Sverige for oppløst, uten å spørre svenskene til råds, ble møtt med stor skepsis i Storbritannia. For å roe gemyttene rykket Nansen ut i britisk presse og understreket ved flere anledninger at nordmennenes avgjørelse var uunngåelig og til beste for begge parter. I et pressetelegram til *The Daily Chronicle* samme dag som Stortingets avgjørelse falt, erklærte Nansen at nordmennene forsto krisens alvor fullt ut og hadde stor sympati for kongen, men at det for dem var et spørsmål om undertrykkelse eller selvstendighet, og at de ikke hadde noe valg:

The strength of our situation is that the crown giving way to Swedish pressure, has forced us out of union, because the crown acted against unanimous will of Parliament and people, without advice of responsible ministry which is against words and meaning of constitution [...] We feel convinced however, that this is the most happy solution of the crisis, and that it will be passed quietly and peacefully. Resort to arms would be suicide for both nations, whilst two nations with perfect control of their own affairs and with no opportunity to quarrel will make a strong Scandinavian peninsula.¹⁶³

Dagen etter telegraferte Nansen til bladet *Standard* og gjentok at den inntrufne unionsoppløsningen var den beste løsningen på konflikten, og at nordmennene nå håpet at det svenske folk ville forstå dette, og at det ikke ville møte noen protester i utlandet. Nansen benyttet også anledningen til å understreke at det ikke hersket noen uvilje i Norge mot Sverige, ”hvilket klart bevises ved vårt ønske om å se en prins av huset Bernadotte på den

¹⁶² Brækstad, Hans L., *The Norwegian-Swedish conflict, a reply to Miss Constance Steliffe's article: Scandinavia and her King*, *The fortnightly review*, oktober 1905

¹⁶³ NB, brev nr. 352 til redaktøren av *The Daily Chronicle*, s. 146-147, brevet hadde form som et pressetelegram og var datert 07.06.1905 i følge opplysninger til brevet, s. 211

norske trone.”¹⁶⁴ At Nansen valgte å fremheve det norske *Bernadotte-tilbudet* på denne måten, skulle først og fremst tjene til å overbevise det kongevennlige britiske publikum om at nordmennene ikke hadde begått noen radikal, revolusjonerende handling, slik svenskene søkte å fremstille det, men at man ønsket å etablere kontinuitet og stabilitet på den skandinaviske halvøyen.

I den turbulente perioden som oppsto etter 7. juni-vedtaket, mente Nansen å se at nordmennenes holdningsdannende arbeid overfor den britiske presse i den svensk-norske konflikten hadde båret frukter, og at avisene i stor grad var på nordmennenes side. I et brev til Brækstad den 21. juni fortalte Nansen at alt syntes å utvikle seg i riktig retning for nordmennene, og at det virket som om svenskene hadde innsett at det ikke var noen vei tilbake. ”Time’s holdning nu har været os en ypperlig støtte, og har sikkert gjort virkning derinde”, skrev han om stemningen i den svenske leiren i forbindelse med at årets trontale var blitt lest opp dagen før. ”De er blit skuffet i sin tro på at de med sit diplomati hadde Europa i lommen”, hevdet Nansen.¹⁶⁵

Mens Sverige hadde hatt sitt diplomatiske apparat å støtte seg på, hadde nordmennene måttet ty til mer ”ukonvensjonelle midler”, ifølge Nansen-biografen Tim Greve. ”I virkeligheten viste de seg snart så overlegne, at også Sverige måtte bygge opp sitt informasjonsapparat utenfor utenrikstjenesten”, fortsetter Greve.¹⁶⁶ Det var ingen tvil om at nordmennene hadde vunnet mye sympati gjennom sitt opplysningsarbeid, og så snart svenskene ble klar over omfanget av den norske virksomheten, innså de at de var nødt til å ta opp kampen med nordmennene om den britiske opinion.

Del II: Den svenske innsatsen

Stortingets vedtak den 7. juni hadde kommet som en ubehagelig overraskelse på svenskene, og den *urtima* Riksdagen var under åpningen den 20. juni svært splittet i sin oppfatning av hvordan man skulle behandle unionsbruddet. Nansen hadde nok misoppfattet situasjonen i Sverige da han i brev til Brækstad den 21. juni optimistisk uttalte at ”her synes alt nu at ville utvikle sig rolig og sikkert”, og at ”trontalen i går med den svenske regjeringens proposition kan vel ikke forklares anderledes end som at de har tat fornuften fangen”.¹⁶⁷ Sannheten var at

¹⁶⁴ Sonntag, Wolfgang *Fridtjof Nansen*, gjengivelse av Nansens telegram til *Standard* datert 10.06.1905, s. 267

¹⁶⁵ NB, brev nr. 354 til H.L. Brækstad datert 21.06.1905, s. 149

¹⁶⁶ n.v. av Greve, s. 19

¹⁶⁷ NB, brev nr. 354 til H.L. Brækstad datert 21.06.1905, s. 149

den svenske Riksdagen på dette tidspunktet ikke hadde klart å samle seg om noe felles program, og at det hersket stor uenighet om håndteringen av krisen både blant politikere og pressefolk i Sverige. Et krav som imidlertid kom på banen relativt tidlig, og som det hersket bred enighet om, var at det i Norge skulle avholdes en folkeavstemning for å kartlegge hvorvidt Stortinget virkelig hadde folket med seg i sin beslutning. Dette ble gjennomført den 13. august, og den nesten enstemmige støtte til Stortinget som denne avstemningen ga uttrykk for, ble en ny uventet skyllebøtte for svenskene. Det overveldende resultatet vakte også stor oppsikt i utlandet og bidro til å gi nordmennene uventet støtte til sine handlinger.

”Folkomröstningen har blifvit ett vapen, som är så mycket farligare, som Sverige själf gifvit Norrmännen detsamma”, skrev den svenske *civilminister* Johan Widén i sin dagbok fra denne tiden. ”’Sverige har fått hvad det fordrat; hvad kan det mera begära’, heter det!”¹⁶⁸ Skulle svenskene få gjennomslag for sine nylig fremsatte krav og forutsetninger for en unionsoppløsning, var det tydelig at man måtte gjøre en innsats i utlandet for å få bukt med den norskvennlige stemningen.

Fremveksten av et organisert svensk propagandaapparat sensommeren 1905

Ved en statsrådssammenkomst i spisesalen på Hotell Rosenbad i Stockholm i første halvdel av august hadde spørsmålet om den utenlandske pressen kommet på banen. Ifølge Widéns dagboknedtegnelser hadde de fleste av statsrådene vært samlet denne kvelden på ”Lundenbergska ministärens stamlokus”,¹⁶⁹ og man hadde begynt å diskutere ulike tiltak for å snu den negative trenden i de utenlandske avisene. Widén ville gjerne minnes at det var han som hadde bragt på bane at man burde igangsette en pressekampanje overfor utlandet, og forslaget hadde blitt vel mottatt av kollegene:

Det ansågs ej vara nog att endast sammanskrifva artiklar och utsända till de utländska tidningarne. Man borde äfven, genom att sända lämpliga personer, personligen söka intressera den ledande världspressen för de svenska synpunkterna [...] Det beslöts att gripa sig verket an och det genast.¹⁷⁰

Da beslutningen om å ta opp kampen med nordmennene om verdenspressens støtte endelig var blitt tatt, viste svenskene stor effektivitet når det gjaldt å få organisert virksomheten raskt. Det ble bestemt at regjeringsmedlemmene Hjalmar Hammarskjöld og Karl Staaff skulle ha ansvaret for pressestoffet, ettersom det var de som hadde best kjennskap

¹⁶⁸ Widén, Johan *Dagboksanteckningar 1901-1913*, (utg. av A. Wåhlstrand), 19.08.1905, s. 208 (ref. til som nevnte utg. av Widéns dagbok)

¹⁶⁹ sst.

¹⁷⁰ sst.

til de litterære og publisistiske kretser, og allerede neste dag tok de fatt på sine nye arbeidsoppgaver med ”ifver och energi”.¹⁷¹ Det ble oversatt og utarbeidet et knippe svenske politiske pamfletter og artikler til de ledende europeiske språk, og kompetente personer ble sendt til utlandet for personlig å forsøke å påvirke pressens dekning av den svensk-norske konflikten. ”Allt detta har ordnats under den gångna tiden. Och enligt redan inkomna meddelanden, synes verksamheten komma att bära frukt”, konstaterte Widén fornøyd allerede den 19. august.¹⁷²

London-apparatet

Ifølge den norske forfatteren Tim Greve var det London som ble det viktigste arbeidsstedet for svenskene, ”ikke minst på grunn av Nansens vellykkede virksomhet der.”¹⁷³ Allerede den 17. august ble kaptein Gustaf Wallenberg og professor Harald Hjärne sendt til England for å demme opp for nordmannens virksomhet, noe som ikke virket enkelt. ”Nansens namn är i England mektigare än hele Sverige”, meldte en oppgitt Wallenberg.¹⁷⁴ De to svenske utsendingene hadde heller ikke vært så heldige med tidspunktet for sitt Londonbesøk, for den britiske hovedstaden var preget av at det var sommerferie, og flere fremtredende personer de forsøkte å oppsøke, viste seg å være bortreist. På avreisedagen hadde den svenske utenriksminister grev Fredrik Wachtmeister skrevet til Wallenberg at ”det skulle vara önskligt att Ni vid Edra sammanträffanden med framstående personer inom affärsvärlden samt i politiska och journalistiska kretsar sökte klargöra det svenske programmet för lösandet af unionskrisen, hvarom svenska regeringen och Riksdagen samt hela folket nu äro ense”.¹⁷⁵ Den svenske ministeren i London, baron Carl Bildt, rapporterte imidlertid til Wachtmeister den 25. august at det ikke var så lett å komme i kontakt med de rette personer på denne tiden av året:

Professor Hjärne och kapten Wallenberg äro sedan några dagar och hafva af mig försetts med åtskilliga rekommendationer. Som under denna årstid de allra flesta politiska personligheter och större tidningsmän äro borta från London, kunne de dock icke komma i beröring med lika betydande personer som om de rest hit för en månad sedan. Nu få de i många fall hålla till godo med vikarien i stället för hufvudmannen.¹⁷⁶

¹⁷¹ sst

¹⁷² sst., s. 209

¹⁷³ n.v. av Greve, s. 19

¹⁷⁴ n.v. av Sonntag, s. 264

¹⁷⁵ Sv UD:s arkiv, *Tidningskorrespondenter*, brev fra Wachtmeister til Wallenberg, datert 17.08.1905

¹⁷⁶ sst., brev fra Légation de Suède et Norvège i London v. Envoyé Carl Bildt til grev Wachtmeister, datert 25.08.1905

Harald Hjärne kontaktet Sven Hedin for å få hjelp til det holdningsdannende arbeidet overfor britisk presse. Hedin ga ham flere anbefalingsbrev til *The Times*, som, ifølge ham selv, ”är och förblir hovudsaken.” Om det behøvdes, kjente nok også Carl Bildt ”de hemliga vägarna till Times spalter”, mente Hedin.¹⁷⁷ Han beklaget imidlertid at han ikke hadde noen politiske venner i Storbritannia. Selv hadde han trukket seg ut av unionsdiskusjonen i utlandet etter at polemikken mot Nansen i *The Times* hadde ebbet ut. Han hadde vurdert å svare på anklagene rettet mot ham i Nansens pamflett *Norge og foreningen med Sverige*, men Hjärne rådet ham fra det.¹⁷⁸ Den politiske stemningen hadde endret seg radikalt etter 7. juni-vedtaket, og nå gjaldt det å profilere svenskenes standpunkt i forhold til en unionsoppløsning. Hjärne tok imidlertid opp tråden der Hedin slapp når det kom til å bruke frykten for russisk innblanding som middel til å oppnå støtte for de svenske kravene i unionsoppgjøret. Hjärne uttalte bl.a. til *Central News* at svenskene så på de norske grensefestningene som en trussel for Sverige ikke fordi man fryktet et angrep fra nordmennene, men fordi man ikke kunne utelukke at Norge som selvstendig stat ville inngå forbund med fremmede makter, og at disse festningene ville bli et ledd i et mulig angrep på Sverige. Det var helt tydelig at den fremmede makten Hjärne siktet til, var Russland, og selv om han presiserte at han ikke fryktet de daværende russiske styresmakter, understreket han at det var en høyst usikker fremtid stormakten i øst sto overfor.¹⁷⁹

De svenske propagandaskriftene

Dagen etter at Hjärne og Wallenberg satte kursen mot London, dukket det opp en artikkel om den svensk-norske konflikten i *The Times* skrevet av professor Karl Johan Warburg. Ifølge dagboknedtegnelsene til den daværende svenske statsminister, Christian Lundeberg, hadde Warburgs artikkel blitt skrevet på oppdrag fra den svenske regjering,¹⁸⁰ og utenriksministeren hadde i forkant av utgivelsen oppfordret Bildt til å bruke sin innflytelse for å få artikkelen tatt inn i den britiske avisen. I et brev til den svenske ministeren i London datert 11. august skrev Wachtmeister: ”Då svenska regeringen finner synnerligen lämpligt, att denna önskan om möjligt uppfylles, har jag äran härjamte bifoga en översättning af artikeln med anmodan till Eder att söka ombesörja, att densamma inflyter i förenämnda tidning.”¹⁸¹ Wachtmeister ville at

¹⁷⁷ n.v. av Burgman, s. 180

¹⁷⁸ n.v. av Hestmark, s. 696

¹⁷⁹ n.v. av Burgman, s. 180

¹⁸⁰ Wåhlstrand, Arne *Karlstadkonferensen 1905. Protokoll och aktstycken*, utdrag fra Chr. Lundebergs *daboksanteckningar 04.08.-21.08.1905*, 18.08.1905, s. 282

¹⁸¹ Sv UDs arkiv, samme vol., brev fra Wachtmeister til Envoyén Friherre Bildt, datert 11.08.1905

Bildt også skulle få avisen til å skrive noen innledende ord om forfatterens bakgrunn, og i presentasjonen få med at Warburg var ”en såväl innom som utom sitt hemland känd historisk och journalistisk författare samt bland annat ledamot af Riksdagens 2:dra kammare, föreståndare för svenska akademis Nobelinstitut samt ordförande i Sveriges författareförening.”¹⁸² Warburgs artikkel fikk navnet ”Sweden and Norway” og ble datert og sendt fra Stockholm den 10. august. Selv om det ikke lyktes Bildt å få *The Times*’ redaksjon til å skrive noen kommentarer i anledning av artikkelen, var den å finne i den britiske avisen allerede den 18. august.

“Sweden and Norway”

Warburg innledet sin artikkel med å angripe nordmennene for deres frimodige skriverier i utenlandsk presse om den svensk-norske konflikten. Svenskene hadde selv aldri følt noe behov for å trekke fremmede makter inn i unionsdebatten fordi de betraktet den som en intern diskusjon, og fordi de følte seg sikre på at deres argumentasjon om å bevare unionen til fordel for maktbalansen i Europa høstet bred støtte i utlandet. I Norge hadde man derimot forsømt sitt ansvar for å opprettholde stabiliteten i Nord-Europa, gjennom å føre en separatistisk politikk som satte den skandinaviske halvøy i fare, en politikk man deretter hadde søkt å både kamuflere og legitimere overfor utlandet, hevdet Warburg: “In Norway, where the revolution had been carefully prepared beforehand, it formed part of the plan sketched out to use all possible means of winning public opinion abroad in its favour.”¹⁸³ Grunnen til at han nå så nødvendigheten av å presentere svenskenes holdning til konflikten i en britisk avis, var at nordmennene hadde presset frem en reaksjon, og at man ønsket å vise det britiske folk at kravene Sverige nå hadde stilt i forbindelse med gjennomføringen av en unionsoppløsning, var preget av sterk rettferdighetssans og kjærlighet til fred.

Warburg understreket at han ikke hadde til hensikt å terpe enda mer på den svensk-norske unionshistorien med sin artikkel, men han benyttet anledningen til å presisere at man ikke måtte ta nordmennenes fremstilling av det nesten hundre år gamle forbundet for god fisk. Kun i et eneste henseende var Norges posisjon i unionen tilfredsstillende, påpekte Warburg, og det gjaldt utenriksstyret. Dette hadde imidlertid svenskene innsett, og flere ganger hadde de forsøkt å finne frem til en tilfredsstillende løsning for begge parter uten å ha nådd frem til nordmennene:

¹⁸² sst.

¹⁸³ Karl Warburgs art. ”Sweden and Norway”, *The Times* 18.08.1905, s. 6

When Sweden, with her population of five millions, offered Norway, whose population is only two millions, absolutely equal terms in their Union, Norway's only answer was – Equality is not enough for us; we must have absolute independence – a thing which in a real union between two countries is out of the question for either.¹⁸⁴

Her trakk Warburg frem den norske reaksjonen på kronprinsregentens forsoningslinje i begynnelsen av april som eksempel. Nordmennene hadde fått sjansen til å forhandle frem en ordning basert på fullstendig likestilling mellom de to landene, men hadde igjen avvist svenskenes forhandlingstilbud. "Every peaceful and legal solution seemed to be purposely set aside", kommenterte artikkelforfatteren.¹⁸⁵

Nordmennenes beslutning om å oppheve unionen uten samtykke fra unionspartneren var en revolusjonær handling, ifølge Warburg, og han tok sterke ord i sin munn da han i artikkelen beskrev hvordan svenskene hadde oppfattet Stortingets 7. juni-vedtak. "What hurt the Swedes deeply [...] was the inconsiderate way in which they carried out their purpose, the undisguised negation of any rights but their own, the insult thrown in the face of the brother country and of the aged Monarch", fortalte Warburg.¹⁸⁶ Og det aller verste var, ifølge svensken, at nordmennene overhodet ikke forsto konsekvensene av sine handlinger: "Swedes can only answer with Helmer, Nora's husband, 'But don't you understand what you have done; don't you understand?' No; Norway cannot understand..."¹⁸⁷ Opphevelsen av en kontrakt mellom to parter krever samtykke fra begge, slo Warburg fast, og dette var grunnen til at den svenske Riksdag hadde erklært Stortingets vedtak for ugyldig. Riksdagen hadde imidlertid åpnet for forhandlinger i forbindelse med det han refererte til som "the liquidation of the partnership"¹⁸⁸, og Warburg ønsket å redegjøre for hvilke krav svenskene stilte i forhold til dette.

For det første hadde svenskene forlangt at Stortinget skulle bevise at de hadde folket med seg i sin beslutning, og nordmennene hadde gått med på å avholde en folkeavstemning. Warburg innrømmet at resultatet av denne avstemningen antakelig ikke ville levne noen tvil om graden av enstemmighet rundt Stortingets avgjørelse i befolkningen, men poengterte at den nasjonale selvstendighetsideen hadde blitt hausset opp til en form for fanatisme i Norge. "The result might have been very different if the decision of the Storting and the workings of the Press had not hypnotized the people into a separatistic craze", bemerket svensken.¹⁸⁹ Men

¹⁸⁴ SST.

¹⁸⁵ SST.

¹⁸⁶ SST.

¹⁸⁷ SST.

¹⁸⁸ SST.

¹⁸⁹ SST.

uansett resultat ville ikke Riksdagen gå med på at bare den norske befolkningen skulle bestemme unionens fremtid. Det andre kravet var derfor at Stortinget, når folket hadde sagt sin mening, skulle levere en anmodning til Sverige om å inngå forhandlinger om en oppløsning av unionen. Først når disse forhandlingene førte frem til en tilfredsstillende ordning, ville Sverige erklære unionen for oppløst og anerkjenne Norge som en selvstendig stat, skrev Warburg.

De kravene som var blitt fremsatt av Riksdagen i forbindelse med de forestående unionsforhandlingene, bar først og fremst et fredsstempel, ifølge artikkelforfatteren. Det var et hovedpoeng for de svenske styresmakter at det skulle fortsette å herske fred mellom landene etter en unionsoppløsning, og det var derfor en selvfølge at alle elementer som kunne forpurre en slik fred mellom nabolandene, måtte fjernes. Her siktet Warburg til det svenske kravet om å opprette en demilitarisert sone ved grensen, som innebar at Norge måtte rive en rekke av sine festningsanlegg. Svensken stilte seg helt uforstående til at dette kravet hadde blitt så dårlig mottatt i Norge:

The Norwegian people have wished to be leaders in the peace and arbitration movement, and they have accepted the [...] task of being the awarders of a prize founded by a Swede in honour of peace. It is evidently an easy thing to be theoretically a friend of peace and to forward the peace movement as long as it applies to others. It is not so easy to show the same feeling in matters applying to oneself.¹⁹⁰

Flere fremtredende nordmenn, deriblant Bjørnstjerne Bjørnson, hadde klaget på urimeligheten i at Norge måtte rive allerede etablerte festninger, mens Sverige på sin side bare var forpliktet til ikke å oppføre noen nye. Dette hang imidlertid sammen med det faktum at Sverige aldri hadde sett nødvendigheten av å bygge festninger mot sin forbundsfelle, men snarere hadde benyttet sine militære ressurser til stadig styrking av unionens felles forsvar. Det var derfor ingen svenske festninger å snakke om langs grensen til Norge, fremholdt Warburg.

Det var særlig to ting Warburg søkte å fastslå med sin artikkel. Det første var at nordmennene hadde vært uvennlig innstilt i sin fremgangsmåte for å få unionen oppløst, og at Stortingets 7. juni-vedtak i så måte var å betrakte som en revolusjon. Warburg mente også å kunne bevise at en unionsoppløsning hele tiden hadde vært nordmennenes mål, ettersom de kategorisk hadde avslått ethvert forøk på forsoning fra svensk side. Det andre Warburg ønsket å slå fast, var at den svenske reaksjonen på nordmennenes uvennlige handling hadde vært å sikre freden. Warburg avsluttet artikkelen med å understreke at svenskene ikke tok til takke med noen vage forsikringer fra norsk side, men søkte gjennom sine krav å etablere solide og

¹⁹⁰ sst.

vedvarende betingelser for fred, ”- a worthy answer from Alfred Nobel’s native land to the land that awards his peace prize, and which will now show if it is worthy of so great a trust.”¹⁹¹

Svensker i London engasjerer seg i mediekampen

Selv om Warburgs artikkel hadde vært å finne i *The Times* fem dager etter den norske folkeavstemningen om unionsoppløsning, var den skrevet og sendt inn før 13. august og inneholdt derfor ingen svensk reaksjon på resultatet av avstemningen. En drøy uke etter at resultatet var blitt kjent, kom det imidlertid en kort artikkel på trykk i London-avisen *Westminister Gazette*, som på en oppsiktsvekkende måte kritiserte både gjennomføringen av den norske avstemningen og den britiske presses overveldende norskvennlige omtale av resultatet.

Den svenske minister Carl Bildt gjorde Wachtmeister oppmerksom på innlegget i den britiske avisen i et brev datert 25. august og sendte den svenske utenriksministeren en kopi av artikkelen.¹⁹² Den var innsendt av en gruppe bofaste svensker i London, foranlediget av London-avisens dekning av den norske folkeavstemningen om unionsspørsmålet, og tok til orde mot avisens forherligelse av resultatet som forelåg. ”It is conceivable that foreign opinion is impressed by the seemingly unanimous Norwegian vote, as nothing appears to be known abroad of the unexampled terrorism and the unfair way in which the Referendum took place”, sto det innledningsvis.¹⁹³ Artikkelen anklaget den norske pressen for å ha trakassert det norske folk til å stemme ”ja” til en unionsoppløsning gjennom trusler om at enhver som stemte annerledes ville bli ”a civilly dead man”.¹⁹⁴ Videre ble ”den revolusjonære regjering” beskyldt for kun å legge ut ”ja-lister” til folket og for å drive hets mot personer som torde stå imot. ”In such circumstances it is surprising that anyone has dared to vote as his conscience dictated (184 in all)”, bemerket artikkelforfatterne, som avsluttet med å skrive: ”we are convinced that Lord Lansdowne, no more than any other responsible European statesman, will give way to the Norwegian revolutionists or their spokesmen abroad so long as Sweden has not taken its decision.”¹⁹⁵

¹⁹¹ sst.

¹⁹² Sv UD’s arkiv, samme vol., brev fra Légation de Suède et Norvège i London v. Envoyé Carl Bildt til grev Wachtmeister, datert 25.08.1905

¹⁹³ Artikkelen ble undertegnet ”Swedes in London” og sto på trykk i *Westminister Gazette*, 24.08.1905, kopi av artikkelen vedlagt ovennevnte brev fra Bildt til Wachtmeister

¹⁹⁴ sst.

¹⁹⁵ sst.

Denne krasse artikkelen, spekket med åpenbart grunnløse beskyldninger mot norske styresmakter om terrorvirksomhet, vitnet om lite taktfullhet og besindighet fra forfatterens side, og det er ingenting som tyder på at den ble skrevet eller innsendt i regi av det offisielle svenske propagandaapparatet. Bildt unngikk å kommentere artikkelens innhold i sitt brev til den svenske utenriksministeren den 25. august, og ikke et ord står skrevet om innslaget i *Westminister Gazette* i korrespondansen mellom London og Stockholm i forkant av at artikkelen kom på trykk, i motsetning til tilfellet med Warburgs artikkel. *Westminister Gazette* var heller ikke en avis svenskene rettet sin virksomhet mot, ettersom det var *The Times* som var utpekt som den viktigste avisen for den holdningsdannende virksomheten. Dette ”sidespranget” avslører at ikke alle svenske utspill i britiske medier i løpet av de viktige sommerukene i 1905 var like veloverveide og samkjørte. Dette kan igjen tyde på at det organiserte svenske propagandaapparatet ikke hadde den samme oversikt og kontroll over sine landsmenns bidrag til propagandakampen som det norske apparatet virket å være i besittelse av. Det kom imidlertid en rekke krasse bidrag rettet mot nordmennene i regi av det offisielle svenske apparatet også, deriblant de politiske pamflettene *Sweden for peace* og *Den svensk-norska krisen*, som ble de to sentrale politiske skriftene i Sveriges holdningsdannende arbeid overfor utlandet.

Sweden for peace

Det kanskje viktigste bidraget til den svenske opplysningsvirksomheten var et lite hefte på noen og førti sider skrevet av professor Nils Edén ved universitetet i Uppsala. Edén hadde tidligere skrevet en større avhandling om det norske spørsmålet, og i august ble det besluttet at det skulle utarbeides en lettlest fremstilling av denne avhandlingen på fransk, tysk og engelsk.¹⁹⁶ I England utkom brosjyren under navnet *Sweden for peace. The programme of Sweden in the Union crisis*, og som tittelen avslørte, hadde den til hensikt å informere det britiske publikum om det svenske programmet i unionskonflikten.

I innledningen skrev Edén at han ikke kom til å beskjeftige seg mer enn nødvendig med den norske agitasjonen overfor utlandet i unionssaken, men nøyde seg med å bemerke at ”we, in Sweden, believe that a stranger cannot but distrust all the quibbling Norwegians have used to show that they had right in breaking the Union.”¹⁹⁷ Edén understreket at han ikke ville nedverdige seg til å bedrive samme type simpel baksnakking av nordmennene som de holdt på med overfor svenskene, men snarere bruke de sidene han hadde til rådighet til å gjøre folk

¹⁹⁶ Nevnte utg. av Widéns dagbok, 19.08.1905, s. 208

¹⁹⁷ Edén, Nils *Sweden for peace. The programme of Sweden in the Union crisis*, innledningen.

oppmerksom på hvilke konsekvenser krisen kom til å få for de to landene og for resten av Europa. Unionen fungerte først og fremst som en sikkerhetsventil for maktbalansen i Nord-Europa, noe Norge ikke så ut til å bry seg særlig mye om, ifølge Edén:

Sweden became the party which really felt the responsibility for the preservation of the Union; a responsibility before Europe which Sweden had accepted, as Europe had assisted Sweden in the creation of the Union. The Union realized an important European interest; the interest of maintaining tranquility, peace and unity on the Scandinavian peninsula. Norway, on the other hand, did not feel so strongly this responsibility and this European interest.¹⁹⁸

Nordmennene hadde sett fordelene med unionen til å begynne med, ettersom det var unionen som hadde lagt grunnlaget for det økonomiske og kulturelle løftet landet hadde gjennomgått de siste hundre årene. Så snart nordmennene hadde oppnådd det de var ute etter, begynte de systematisk å undergrave unionen. ”During the struggle of the nineties, it became increasingly clear to the Swedes that the Norwegian radicals were consciously working with a view to the dissolution of the Union”, skrev Edén. ”But still Sweden held out. She did not forget her responsibility for the Union before Europe and before History”.¹⁹⁹

Stortingets beslutning om å oppløse unionen ble behandlet i et eget kapittel under navnet ”The Norwegian Revolution”. Nordmennene hadde, ifølge Edén, hevdet at det ikke var Stortinget, men kongen som gjorde revolusjon den 7. juni, da han nektet å sanksjonere konsulatloven, samt avviste regjeringens avskjedssøknader ettersom han ikke var i stand til å oppnevne noen ny regjering.²⁰⁰ Dette ble imidlertid kontant avvist av den svenske professor, som mente det var feigt av nordmennene ikke å innrømme hva det var de hadde gjort:

We Swedes have made revolutions and we are proud to call them by that name. But a people that enters upon a revolution without having the courage to acknowledge the fact to themselves and to the world, shows that it does not find in its own conscience sufficient cause for such an extreme act.²⁰¹

Edén påpekte at bruddet både var en fornærmelse mot Sverige og et bevis på at nordmennene forsømte sitt ansvar overfor Skandinavia og Europa. Sverige hadde hatt all rett til å gripe til våpen mot Norge for å beholde unionen, mente svensken, men tilføyde at dette selvsagt ikke ville komme på tale, selv om flere ville hevde at dette var et svakt trekk ved Sverige.

Svenskene så det imidlertid som en styrke, skrev Edén, ettersom det viktigste for dem i denne konfliktfylte tid var å sikre fred og stabilitet i Nord-Europa.²⁰² Professor Edén redegjorde også

¹⁹⁸ sst., s. 5

¹⁹⁹ sst., s. 11

²⁰⁰ sst., s. 15-16

²⁰¹ sst., s. 17

²⁰² sst., s. 19

for Riksdagens program slik det var blitt presentert den 20. juni, men mesteparten av brosjyren gikk med til å fremstille nordmennene som fredsforstyrrelse og revolusjonære som ikke så konsekvensene av sine egoistiske handlinger.

Den svensk-norska krisen

En annen person tilknyttet universitetet i Uppsala som fikk ansvaret for å utarbeide et propagandaskrift myntet på utlandet, var Dr. Karl Nordlund. Han hadde allerede i juli forfattet en brosjyre med tittelen *Den svensk-norska krisen. Aktstycken jämte historik*, og på lik linje med Edéns bok ble det besluttet at den skulle oversettes til de tre ledende europeiske språk, fransk, tysk og engelsk. Den 88 sider lange brosjyren hadde blitt skrevet i kjølvannet av utgivelsen av Nansens pamflett *Norge og foreningen med Sverige*, og inneholdt sterk kritikk av nordmannens påstander vedrørende den svensk-norske konflikten.

Generelt skulle Nordlunds brosjyre ta for seg både bakgrunnen for og utviklingen av den svensk-norske unionskonflikten, men den fremsto i all hovedsak som en kategorisk avvisning av den unionshistoriske fremstilling i Nansens pamflett. Svensken var tydelig irritert på Nansens resonnementer, og allerede i forordet innledet han sitt angrep på nordmannen:

Att förf. här och där, särskild i noterna, något sysselsatt sig med Nansens af perfida halvsanningar och rena osanningar öfverfyllda framställning ("Norge og Foreningen med Sverige". Kristiania 1905) beror *endast* därpå, att förf. förestellt sig, att hans framställning i någon mån kunde intressera den icke svenska publik till hvilken ifrågavarande arbete vändt sig.²⁰³

Norge og foreningen med Sverige ble av den svenske doktor betegnet som "obegripligt" og Nansens skrivelser om den svensk-norske unionshistorien beskrevet som "sanning med högst betydlig modifikation."²⁰⁴ Han beskyldte den norske venstrebevegelsen for gjennom årtier å ha pisket opp et sjåvinistisk hysteri i Norge i unionsspørsmål, og at deres blinde fanatisme hadde ført til at nordmenn uriktig satt med en forestilling om at Sverige var deres eneste virkelige fiende.

Edéns og Nordlunds brosjyrer avslører en bitter og fornærmet tone både over nordmennenes politiske handlinger overfor Sverige og over deres propagandaagitasjon mot Sverige overfor utlandet. Innholdet i de to politiske pamflettene er i stor grad identisk, ettersom det er de samme standpunktene som går igjen. Hos begge forfatterne møter man et behov for å overbevise den utenlandske opinion om at nordmennenes handling den 7. juni var

²⁰³ Nordlund, Karl *Den svensk-norska krisen. Aktstycken jämte historik*, forordet

²⁰⁴ sst.

en revolusjonær handling som hadde vært planlagt over lengre tid, og at den ble gjennomført uten den minste tanke på hvilke enorme konsekvenser den ville få både for den skandinaviske halvøy og for resten av Europa. Svenskene på den annen side var langt mer klarsynte enn sine norske brødre, og mente at de hele tiden hadde handlet i Europas beste interesse med sine forsøk på å holde unionen sammen. Det er imidlertid én viktig ting som skiller de to brosjyrene: Mens Edéns pamflett gir uttrykk for ikke å bry seg med nordmennenes agitasjon overfor utlandet og tilsynelatende bare omhandler det svenske politiske program og generelle betraktninger i forbindelse med unionsoppløsningen, fremstår Nordlunds lille bok som en motpol til Nansens pamflett *Norge og foreningen med Sverige* og som et direkte angrep på nordmannens unionspolitiske holdning.

Øvrig propagandaaktivitet

De politiske skiftene til Edén og Nordlund ble de to litterære hovedverkene i den svenske propagandaoffensiven overfor utlandet. Det er uklart hvor stort omfang disse verkene fikk, ettersom det ikke foreligger noen redegjørelse for produksjons- eller distribusjonsprosessen, på samme måte som med Nansens pamflett. Det var i hvert fall meningen at disse skriftene skulle representere det offisielle svenske synspunktet på unionskonflikten utad, og det er derfor grunn til å tro at det fantes en viss sirkulasjon av skriftene utenlands. I tillegg ble det utarbeidet en frittstående oversettelse av *urtima* Riksdagens program i unionssaken,²⁰⁵ og både Edén og *Stockholms Dagblad* oversatte en rekke artikler på oppdrag fra Regjeringen.²⁰⁶ I alle tilfellene dreide det seg om oversettelser til fransk, tysk og engelsk. Dr. Knut Stjerna ved universitetet i Lund, som ifølge den svenske historikeren Evert Vedung var en av initiativtagerne til den svenske pressekampanjen i utlandet på sensommeren i 1905,²⁰⁷ hadde også fått i oppdrag av Regjeringen å utarbeide propagandamateriale.²⁰⁸ Gjennom sitt virke i Danmark ble han også knyttet til svenskenes kampanje overfor Storbritannia, for som vi etter hvert skal se, foregikk mye av den holdningsdannende aktiviteten overfor britene nettopp på dansk grunn.

²⁰⁵ Nevnte utg. av Widéns dagbok, s. 208

²⁰⁶ n.v. av Wåhlstrand, *Statsminister Chr. Lundebergs dagboksanteckningar 04.08-21.08.1905*, 14.08.1905, s. 279

²⁰⁷ Vedung, Evert *Unionsdebatten 1905. En jämförelse mellan argumenteringen i Sverige och Norge*, s. 316

²⁰⁸ Nevnte utg. av Widéns dagbok, s. 209

Informasjonsarbeidet i London avsluttes

Et av de siste svenske utspill i britisk presse var en liten notis underskrevet av ”Harald Hjärne, Member of the Special Committee of the Swedish Riksdag”²⁰⁹ som dukket opp i *The Times* den 13. september. Notisen ble innsendt i forbindelse med avisens dekning av de pågående Karlstad-forhandlingene, hvor det hadde blitt uttrykt bekymring over svenskenes ultimatum til Norge om å rive alle grensefestningene, samt den påståtte svenske mobiliseringen. I en kort presentasjon av svenskenes krav i Karlstad-forhandlingene avviste Hjärne alle spekulasjoner om at svenskene krevde rivning av de norske *historiske* festningsanleggene, og at 70 000 svenske soldater var mobilisert ved grensen.²¹⁰ Den britiske avisens bekymring over de svenske kravene i grensefestningsspørsmålet fikk også den svenske ministeren til å gå ut i *The Times*. I en kort notis dagen etter ga Bildt sin støtte til Hjärnes uttalelser og understreket ytterligere en gang at det kun var de moderne anleggene Sverige krevde revet.²¹¹ De svenske uttalelsene i grensefestningsspørsmålet ble betegnet som svært beroligende av den britiske avisen,²¹² og man håpet med dette at partene ville klare å komme frem til en tilfredsstillende løsning.

Hjärne og Wallenberg avsluttet sitt arbeid i London i slutten av september. Deres oppgave hadde vært å overvåke den britiske presse og forfekte svenskenes syn på unionskonflikten i de ledende britiske kretser, og Bildt kunne melde om et ”välförättadt ärende” i forbindelse med deres hjemreise.²¹³ Det manglet ikke på lovord hos Bildt da han i et brev til den svenske utenriksministeren gjorde rede for sitt inntrykk av de to svenske sendemennene:

Jag betvivlar icke att professor Hjärnes verksamhet här gjort det bästa intryck. Detsamma gäller om kapten Wallenberg, hvilkens båda lugna och kraftfulla uppträdande liflig slagit an på dem med hvilka han trädt i beröring. För mig, så som Kungl. Majts. Minister, har det varit mycket kärt att kunna för de tyvärr alltför fåtalliga bland mina politiska bekanta som under denne årstid finnas i London föreställa två så framstående representanter af vårt offentlige lif.²¹⁴

Selv om Bildt virket fornøyd med sine landsmenns innsats, kom det altså frem av hans brev at hele oppholdet til Hjärne og Wallenberg i London hadde vært preget av vanskeligheter med å komme i kontakt med fremtredende briter, da mange var bortreist for sommeren. Det førte til at nettverket til de svenske sendemennene skrumpet betraktelig inn, og i lys av de ytterst få

²⁰⁹ Harald Hjärnes notis ”Sweden’s Demands” i *The Times* 13.09.1905, s. 7

²¹⁰ SST.

²¹¹ Carl Bildts notis ”Sweden and Norway” i *The Times* 14.09.1905, s. 7

²¹² *The Times* 13.09.1905, leder s. 7

²¹³ Sv UD’s arkiv, samme vol., brev fra Bildt til Wachtmeister datert 28.09.1905

²¹⁴ SST.

utspillene som forelå i britisk presse fra svensk side i denne perioden, ser det ut til at dette gikk ut over produktiviteten.

Avsluttende bemerkninger

Mens nordmennene tidlig satset på å formidle sine unionssynspunkter til utlandet gjennom et organisert og ressurssterkt norsk propagandaapparat, ventet svenskene helt til sensommeren 1905 før de fulgte opp nordmennene med denne typen virksomhet. Årsaken var, som nevnt tidligere, at svenskene hadde sin tosidige diplomatiske kanal å støtte seg på, mens nordmennene i mangel av dette måtte finne nye utveier. Det viste seg etter hvert at denne alternative vei ble svært virkningsfull for nordmennene, og etter å ha opplevd et stemningsskifte i den britiske opinion i unionsspørsmålet så svenskene nødvendigheten av å etablere et propagandaapparat utenfor sin diplomatiske tjeneste. Det kan imidlertid tyde på at svenskene ventet i lengste laget før de innså dette, for på det tidspunkt svenskene kom på banen for fullt, hadde nordmennene allerede fått et godt grep om den britiske pressen.

Den norskvennlige stemningen Nansen hadde lyktes i å skape i de ledende britiske avisene *The Times* og *Morning Post*, førte i stor grad til at nordmennene kunne konsentrere seg om den mer skjulte diplomatiske aktiviteten overfor britiske styresmakter etter unionsoppløsningen. Nansen rykket riktignok ut i *The Times* den 16. september i forbindelse med Hjärnes og Bildts uttalelser i grensefestningsspørsmålet, hvor han presiserte at svenskenes definisjoner av ”moderne” og ”historiske” festningsanlegg var svært vage og at grensefestningsproblematikken slett ikke var så svart-hvitt som det de svenske talsmennene hadde gitt uttrykk for.²¹⁵ Et brev til *The Times* den 9. september førte også til en reaksjon fra Nansen, hvor han ble konfrontert med noe han angivelig skulle ha fortalt en dansk journalist: ”If Russia takes one of our fjords I don’t care; we have so many, and have no use for all of them.”²¹⁶ Ifølge innsenderen, som var svensk, hadde denne uttalelsen stått på trykk i en russisk avis, og vedkommende ønsket å få Nansens kommentar. I et kort svar den 12. september ble forholdet kontant avvist av nordmannen, som påpekte at både den norske avisen *Verdens Gang* og den danske journalisten selv, som var fra *National Tidende*, tidligere hadde benektet at Nansen hadde kommet med et slikt utsagn.²¹⁷ Med unntak av disse korte innspillene i den britiske avisen holdt Nansen en lav medieprofil sommeren og høsten 1905.

²¹⁵ Fridtjof Nansens notis ”Sweden and Norway” i *The Times* 16.09.1905 s. 7

²¹⁶ *The Times* 09.09.1905, brev til red. fra NAVALIS, ”Norway and Russia” s. 7 (brevet var datert Lund 08.09.1905, noe som kan tyde på at det var Knut Stjerne som sto bak, men dette er bare en gjetning fra min side)

²¹⁷ *The Times* 12.09.1905, kort notis fra Nansen på s. 7

Svenskene holdt heller ingen høy medieprofil i Storbritannia i denne perioden, men dette hadde som nevnt sammenheng med at de enda ikke hadde rukket å opparbeide seg et skikkelig nettverk. Den gryende svenske informasjonsvirksomheten i forbindelse med unionsoppløsningen førte imidlertid til at en ny og moderne propagandaorganisasjon med forankring i eksportnæringen, snarere enn i utenrikstjenesten, så dagens lys i Sverige. Som nevnt tidligere var det svenske propagandaapparatet under Oscar II preget av forfall og improvisasjon, men i løpet av unionskrisens siste fase vokste det frem en organisasjon som la fundamentet for det svenske *Presskonsortiet*.²¹⁸ I tråd med tidligere praksis hadde den svenske utenriksforvaltningen under unionskrisen engasjert personer med akademisk bakgrunn til å ta seg av informasjonsarbeidet i utlandet. Ifølge den svenske forfatteren Svenbjörn Kilander førte unionsoppløsningen til at denne virksomheten gjennomgikk en moderniseringsprosess som resulterte i etableringen av et nyhetsbyrå rettet mot utlandet, med aviskorrespondenter som viktigste arbeidskraft.²¹⁹ Dette kom imidlertid ikke i gang før mot slutten av unionskonflikten, og svenskenes første agent i London, Fritz Henriksson, var ikke på plass før i 1907.

²¹⁸ n.v. av Kilander, s. 29

²¹⁹ sst.

KAPITTEL 4

DEN SKJULTE KAMPEN OM BRITISK OPINION

Gjennom aktiv propaganda rettet mot britiske medier våren og sommeren 1905 lyktes nordmennene i stor grad i å sette de norske standpunktene i unionskonflikten i fokus. Nansen gjorde det britiske publikum kjent med de norske synspunktene i sine artikler i *The Times*, og ved hjelp av sitt nettverk oppnådde han å få sendt en egen britisk korrespondent til Kristiania for å dekke den norske siden av saken i de kritiske månedene rundt unionsoppløsningen. Nansens britiske støttespillere, Keltie og Gilmour, tok også turen til Kristiania i midten av juli, sistnevnte som korrespondent for *Morning Post*, og Nansen tok seg av dem under oppholdet.²²⁰ Gjennom dem hadde Nansen fått innpass i de to ledende avisene i Storbritannia, *The Times* og *Morning Post*, noe som resulterte i en mengde norskvennlige artikler og ledere utover sommeren og høsten. Under sitt andre London-besøk i september-oktober skrev Nansen hjem til sin venn Thommessen i *Verdens Gang* at de britiske avisene nesten hadde gått for langt i sin iver for Norge, og at han faktisk hadde måttet dempe dem litt.²²¹

Selv om nordmennene hadde nådd langt i den åpne kampen om britisk opinion i unionsspørsmålet, var det allikevel en lang vei å gå før de tok igjen det enorme forspranget svenskene hadde på sine norske brødre når det gjaldt de *offisielle* forbindelsene til utlandet. Etter at Norge brøt med Sverige den 7. juni sto landet uten diplomatisk kontakt med omverdenen, siden alle slike forbindelser var knyttet til det svenske utenriksdepartementet. Norske styresmakter hadde heller ingen erfaring med utenrikspolitikk, ettersom landet i århundrer hadde vært underlagt først Danmark og deretter Sverige. At Sverige i tillegg nektet å godkjenne Stortingets beslutning om unionsoppløsning, vanskeliggjorde nordmennenes situasjon ytterligere, da Europas stormakter nødig ville anerkjenne Norges selvstendighet uten svensk bifall. ”För Sverige var det givetvis ett viktig intresse, att främmande makter inte gåvo Norge sitt erkännande och därmed accepterade unionsupplösningen, innan de svenska statsmakterna slutgiltigt hadde tagit ståndpunkt i den av riksdagens fastställda ordningen”, skriver den svenske historikeren Folke Lindberg.²²²

Svenskene innrettet dermed sitt diplomatiske apparat sommeren 1905 på å overtale stormaktene til *ikke* å anerkjenne den norske regjeringen før svenskene hadde fått

²²⁰ NB, brev nr. 357 til Eva datert 10.07.1905, s. 151. I et senere brev til Eva, nr. 359 datert 15.07.1905, forteller Nansen at han hadde tatt dem med på sightseeing i Kristiania (s.152)

²²¹ NB, brev nr. 383 til O. Thommessen datert 15.09.1905, s. 177

²²² Lindberg, Folke *Den svenska utrikespolitikens historia 1872-1914*, (1958) s. 156

gjennomslag for sine krav. I denne uthalingsstrategien ble det norske *Bernadotte-tilbudet* Sveriges trumfkort. Samtidig som Stortinget erklærte at Oscar II opphørte å være norsk konge, kom det en offisiell forespørsel om en prins av huset Bernadotte ville overta den norske tronen. Svenskene unngikk i det lengste å svare på denne forespørselen, og så lenge det ikke forelå noe svar, sto Norge uten konge. Det betydde at man ikke hadde noe konstitusjonelt statsoverhode til å utnevne en regjering, hvilket igjen fikk det til følge at Michelsen-regjeringen i tiden etter unionsoppløsningen var å betrakte som en provisorisk regjering. Dette stilte nordmennene i en svært vanskelig posisjon overfor utlandet: Ikke bare vegret stormaktene seg for å anerkjenne Norge som selvstendig stat før Sverige godkjente unionsoppløsningen, de kviet seg også for å forholde seg til et land ledet av en provisorisk regjering hvor det hersket tvil om statsformen.

Nordmennene på sin side gjorde alt de kunne for å komme ut av isolasjonen. ”Kunde detta land vinna internationellt erkännande, innan mellanhavandet med Sverige var slutgiltigt reglerat, skulle givetvis dess förhandlingsposition gentemot den forna unionsbrodern bli avsevärt gynnsammare”, poengterer Lindberg.²²³ Tiden etter 7. juni-vedtaket ble derfor en tid preget av en intens og hemmeligholdt holdningsdannende virksomhet rettet mot de ledende europeiske styresmakter, fra både svensk og norsk side. Igjen var det Storbritannia som ble hovedmålet for store deler av virksomheten. Den skjulte kampen om britisk opinion i unionsspørsmålet var i gang.

DEL I: Den norske diplomatiske virksomheten

Under oppholdet i London i månedsskiftet mars-april 1905 kom Nansen i kontakt med en rekke innflytelsesrike britiske politikere. Nansen hadde stiftet bekjentskap med flere av dem tidligere gjennom sin vitenskapelige aktivitet og sitt medlemskap i RGS, og ble således invitert til flere sosiale sammenkomster hvor prominente politikere sto på gjestelisten. Den 27. mars var han i en middag hos den liberale politikeren og tidligere statsministeren, Lord Rosebery, en middag man må formode en hel del ledende politikere deltok i.²²⁴ Dagen etter spiste han frokost med historikeren, juristen og politikeren James Bryce, en mann Nansen omtalte som ”en fremragende forfatter, medlem av Parliamentet og Norges gode ven”. Den 30. mars møtte han det tidligere parlamentsmedlem gjennom 30 år, Lord Avebury, som i sin pensjonerte tilværelse allikevel var ”en meget indflydelsesrig mand, og en gammel god ven”,

²²³ sst.

²²⁴ NB, brev nr. 344 til Eva datert 26.03.1905, s. 136

ifølge Nansen.²²⁵ I tillegg til at Nansen benyttet anledningen til å redegjøre for nordmennenes unionsmessige standpunkter i sosiale sammenhenger, fikk han foretrede i *House of Commons* den 24. mars, og samtalte også med statsminister Arthur James Balfour den 27. mars og utenriksminister Lord Lansdowne den 29. mars. Det var Michelsen som hadde gitt Nansen i oppdrag å sondere terrenget i London for å finne ut hvordan det politiske miljø stilte seg til den norske sak. ”Jeg har truffet eller kommer til [at] træffe alle indflydelsesrige mænd (i regjering og Parliament) værd at tale med, og bruger mine talegaver det bedste jeg har lært”, skrev Nansen i et brev til sin venn Gerhard Munthe den 27. mars.²²⁶

Nansen merket imidlertid at det oppsto problemer når han skulle mottas i parlamentet og i regjeringen. Ved en misforståelse måtte han vente i nær to timer før hans ankomst ble anmeldt i *House of Commons*. ”Det er velgjørende at være ukjent undertiden, med ikke alltid”, var Nansens kommentar til episoden i et brev til sin kone.²²⁷ Hans nærvær vakte dessuten ingen stor begeistring blant regjeringens medlemmer, ettersom det ikke var i henhold til praksis å motta uoffisielle utenlandske representanter. I Nansens tilfelle dreide det seg dessuten om en representant for en regjering i et land som verken var selvstendig eller hadde egen utenrikstjeneste, og den britiske regjering hadde ingen ønsker om å trække svenskene på tærne om det ble gjort kjent at medlemmer av regjeringen hadde diskutert svensk-norske anliggender med en norsk utsending. Tross denne skepsis ble imidlertid Nansen innvilget korte samtaler med både statsministeren og utenriksministeren.

I begge møtene fremhevet Nansen faren for at det ville bryte ut krig mellom unionspartene om man ikke fant frem til en snarlig løsning på den langvarige konstitusjonelle konflikten. Verken Balfour eller Lansdowne viste noen særlig forståelse for nordmennenes krav om eget konsulatvesen, og de syntes konflikten i så måte var meget beklagelig. De hadde derimot liten tro på at uoverensstemmelsene mellom Norge og Sverige ville kunne ut i væpnet konflikt, og Balfour avviste tanken på en krig mellom nordmenn og svensker som ”absurd folly”.²²⁸ Overfor Lansdowne hadde Nansen også tatt opp frykten for tysk, snarere enn russisk, innblanding i den svensk-norske konflikten, noe forfatteren Geir Hestmark kommenterer var som å strø salt i britiske sår.²²⁹ Lansdowne passet i etterkant på å sende et referat av sitt møte med nordmannen til den britiske minister i Stockholm, Sir Rennell Rodd,

²²⁵ sst.

²²⁶ NB, brev nr. 345 til Gerhard Munthe datert 27.03.1905, s. 138

²²⁷ NB, brev nr. 344 til Eva datert 26.03.1905, s. 137

²²⁸ NB, brev nr. 353 til Arthur James Balfour datert 19.06.1905, Nansen nevner deres samtale i mars på s. 148

²²⁹ n.v. av Hestmark, s. 687

for gjennom ham å informere det svenske utenriksdepartementet om Nansens formaninger.²³⁰ Hensikten bak denne henvendelsen fra Lansdowne var ikke bare å vise den svenske regjering at Storbritannia fulgte med i konflikten utvikling, men å gi uttrykk for at den britiske regjering ønsket å spille med åpne kort overfor de stridende parter.

Nansens samtaler med de ledende menn i den britiske regjering i slutten av mars førte med andre ord ikke til annet enn en høflig, men avvisende holdning til de norske standpunktene i unionskonflikten. Både Lansdowne og Balfour ga uttrykk for at de fant den svensk-norske unionen fordelaktig for balansen i Nord-Europa, og appellerte til begge parter om å komme til enighet for å få en slutt på konflikten. Etter 7. juni 1905 stilte imidlertid saken seg i et ganske annet lys. Da det ble klart at bruddet mellom Sverige og Norge var endelig, var det kun et spørsmål om tid før den britiske regjering – på lik linje med de øvrige stormaktene – ville gå til det steget å anerkjenne Norge som en selvstendig stat. For nordmennene gjaldt det derfor å oppnå dette så raskt som mulig, slik at landet sto sterkere overfor Sverige når forhandlingene om unionsoppløsningen ble innledet.

Norske diplomatiske fremstøt i Storbritannia i kjølvannet av 7. juni-vedtaket

Det var i Norge stor usikkerhet knyttet til hvordan unionspartneren og stormaktene ville reagere på Stortingets beslutning om å oppløse unionen. Den tyske keiser Wilhelm II hadde ved flere anledninger gitt uttrykk for at han syntes Sverige burde holde på Norge med makt,²³¹ og det hersket en viss frykt i Norge for at svenskene ville gi etter for presset. Det norske holdningsdannende arbeid i Tyskland hadde gått tregt, og Nansen tvilte på at det var særlig mye støtte å hente for den norske sak i Tyskland etter det mislykkede oppholdet han hadde i Berlin i mars:

I det forbannede land Tyskland gikk det dårlig, jeg kunde ikke nå frem til keiseren, han skulde netop reise og hvert minut var optat, og hva hans lakeier angår, gad jeg ikke spandere arbeide på dem engang, særlig da de ikke tør indlade sig på at ha en mening om nogen verdens ting før de har spurgt keiseren om lov.²³²

Det eneste Nansen oppnådde i Tyskland, var å få den tidligere omtalte artikkelen i *The Times* den 25. mars på trykk i den ledende tyske avisen *Kölnische Zeitung*. Dette sto i skarp kontrast til den varme velkomsten han opplevde i London noen dager senere. For Nansen var det derfor ikke noe spørsmål om *hvor* nordmennene burde henvende seg for å finne støtte etter

²³⁰ sst.

²³¹ n.v. av Lindberg (1950), om keiser Wilhelm holdning til svenskenes håndtering av den svensk-norske krisen, s. 199. (Wilhelm II kom gjentatte ganger med oppfordring til Sverige om væpnet inngripen overfor det han omtalte som norsk separatistisk politikk fra 1880-årene og utover, se delen "Tyskland och den svensk-norska unionsfrågan" s. 105-207)

bruddet med Sverige. Knappe to uker etter unionsoppløsningen ble det derfor igangsatt en uoffisiell lobbyvirksomhet rettet mot britiske styresmakter i regi av den norske regjering. To av de første utspillene kom fra Nansen.

Den 19. juni sendte Nansen statsminister Balfour et eksemplar av pamfletten *Norway and the Union with Sweden* og i et tilhørende brev ba han den britiske statsministeren ta seg tid til å se igjennom boken for å få et inntrykk av hvordan nordmennene betraktet den dramatiske situasjonen. "What I told you in London some months ago, has now actually happened, though my hope at that time was, that it might be avoided", skrev Nansen.²³³ Nå som bruddet var et faktum, var imidlertid Nansen overbevist om at Stortingets avgjørelse var til det beste for begge parter, og at en separasjon kun ville styrke landene utad overfor faren fra øst. "The two nations will now have no reason to quarrel, we will now be able to fully trust each other, and if needed, to fight together as brothers for our independence", hevdet Nansen.²³⁴ Om Sverige tillot en av sine prinser å bestige den norske tronen, ville all fiendskap mellom landene bli feid til side, mente Nansen, men tilføyde: "The greatest misfortune would, however, be if Sweden should go so far as to attack us; that would naturally be nearly suicide for both nations."²³⁵ Nansen minnet om at den britiske statsministeren for noen måneder siden hadde kalt dette galskap, men hevdet at faren for at dette nå ville skje var overhengende. "I hope, however, that the cooler heads will be able to prevent the 'folly', and we also hope that the Great Powers will not encourage this", avsluttet Nansen, med tydelig henvisning til den tyske keiserens bryske uttalelser.²³⁶

En drøy uke senere sendte Nansen et telegram til parlamentsmedlem James Bryce, hvor han meldte at krigsagitasjonen stadig økte i Stockholm, og at flere svenske tropper var på vei mot grensen.²³⁷ I et mer utfyllende brev noen dager senere skrev Nansen til Bryce at nordmennene nå følte seg tvunget til å mobilisere sine styrker, og at han fryktet at det deretter ville være lite som skulle til før det brøt ut en krig. Nansen henviste til samtalen han hadde hatt med Bryce i slutten av mars, og skrev at det virket som at hans verste forutanelser nå var i ferd med å skje. Han forsvarte imidlertid Stortingets politiske linje fullt ut og hevdet at svenskene hadde gjort bruddet uunngåelig:

The Swedish people has become very angry, but if we asked the Swedes what they would have done, if it had been Sweden and not Norway that had been treated in the

²³² NB, brev nr. 345 til Gerhard Munthe datert 27.03.1905, s. 137

²³³ NB, brev nr. 353 til Arthur James Balfour datert 19.06.1905, s. 147

²³⁴ sst.

²³⁵ sst., s. 148

²³⁶ sst.

²³⁷ NB, brev nr. 355 til James Bryce datert juli 1905, telegrammet blir nevnt på s. 150

same manner as we have been treated, they must admit, that they could not dream of such a possibility, and they would certainly not have been so patient as we have been.²³⁸

Gjennom å tegne skrekksenarioer, om tysk innblanding på den skandinaviske halvøy og fare for krig grunnet svensk sabelrasling, søkte Nansen å skape sympati for Norge i de politiske kretser for å øke presset på den britiske regjering for å ta et standpunkt i den svensk-norske konflikten. Det viste seg imidlertid at Nansens advarsler om krig ikke fikk den gjenklang man hadde håpet på. Ifølge Tim Greve svarte Bryce at han trodde det ville bli funnet frem til en fredelig løsning, mens den britiske statsminister fastholdt i sitt svarbrev den 27. juni at en ”krig mellom Norge og Sverige ville være en så stor dumhet at den ikke kunne tenkes.”²³⁹ Regjeringen Michelsen ble derfor nødt til å legge opp en ny strategi for hvordan Norge skulle vinne Storbritannias støtte.

En ny norsk aktør kommer på banen

Nansen var langt fra alene om å mene at Storbritannia var det mest fruktbare stedet for norsk diplomatisk virksomhet. To dager før bruddet med Sverige mottok statsminister Michelsen følgende uttalelse fra en av Norges ledende diplomater:

Norge vil blive skuepladsen for Englands og Tysklands jalousie [...] Efter min opfatning er der ingen tvil om at det er England vi maa holde os til. – Diktater og ordrer fra tysk side ere vi ikke skikkede til at taale. Englands anerkjendelse er for os det vigtigste. Det andet vil følge af sig selv.²⁴⁰

Disse ordene tilhørte den svensk-norske ministeren i Madrid, grev Fredrik ”Fritz” Wedel Jarlsberg. Han hevdet at nordmennene hadde den fulle sympati i den britiske og den franske legasjonen i Madrid, og at man ikke hadde et sekund å miste i arbeidet med å styrke den positive stemningen som hersket overfor Norge. ”Jeg tror ikke nogen nordmann har saadant kjendskab til europæiske forhold og statsmænd og til internationale forhandlinger som omstændighederne har givet mig, derfor er det maaske ikke anmassende om jeg kommer med raad”, skrev han til Michelsen.²⁴¹ Grunnet bruddet med Sverige ankom Wedel Jarlsberg Kristiania bare noen dager senere. Med seg i kofferten hadde han en ferdig utklekket plan om hvordan nordmennene skulle oppnå britenes støtte.

²³⁸ sst., s. 150-151

²³⁹ n.v. av Greve, brevet fra Bryce blir nevnt på s. 25, mens korrespondansen med Balfour nevnes som en bemerkning til notene på s. 284

²⁴⁰ Wedel Jarlsberg, F. 1905 *Kongevalget*, brev til Chr. Michelsen datert 05.06.1905, gjengitt på s. 17-18

²⁴¹ sst.

Allerede før Stortinget besluttet å bryte med den svenske konge skrev Wedel Jarlsberg til Michelsen: ”Med hensyn til eventuel norsk konge saa findes der jo en prinds som kunde give os Englands velvillie: Prinds Carl af Danmark gift med kong Edwards datter.”²⁴² Selv om tronen offisielt ble tilbudt en av kong Oscar IIs etterkommere to dager senere, ble ikke tanken på prins Carl som norsk konge satt til side. Snarere tvert imot. Før avreisen fra Madrid hadde Wedel Jarlsberg nevnt for den britiske *chargé d'affaires*, Mr. Cartwright, at skulle den svenske konge avslå det norske tronetilbudet, og han selv ”fik noget med saken at gjøre”, ville han ”foreslaa at Norges krone blev tilbudt prins Carl af Danmark, gift med prinsesse Maud af England.”²⁴³ Ifølge Wedel Jarlsberg informerte Cartwright britisk *Foreign Office* om denne planen, for da de to diplomatene tok avskjed i Madrid hadde Cartwright angivelig ytret at etter hva han erfarte, ville et slikt tilbud bli godt mottatt i hjemlandet om det ble fremsatt på den rette måte og til rett tid.²⁴⁴ ”En saadan sekundokandidatur vilde gi os Englands og Danmarks sympati og med ett slag skaffe os en basis at staa paa likeoverfor Sverige og utlandet”, kommenterte Wedel Jarlsberg i sin bok om kongespørsmålet flere år senere.²⁴⁵

Michelsen hadde til å begynne med stilt seg noe tvilende til gjennomføringen av et slikt dobbeltspill, men ble beroliget av påstander om at flere britiske ambassadører uoppfordret hadde gitt uttrykk for interesse for en slik mulighet, og at Wedel Jarlsberg ”kjendte [...] efter personlige konversationer med kong Edward dennes egne tanker”.²⁴⁶ Ettersom det svenske kongehuset drøydde med sitt svar, gikk Michelsen med på at Wedel Jarlsberg skulle utforske mulighetene for prins Carls tronkandidatur. Allerede den 19. juni ankom Wedel Jarlsberg London, hvor han ved hjelp av sine diplomatiske forbindelser skulle oppsøke og informere de sentrale personer om den nye ideen. Det ble fra norsk side håpet at lanseringen av prins Carls kandidatur til den norske trone i Storbritannia ville lokke britiske styresmakter til å engasjere seg for en rask avklaring av det norske tronspørsmålet og den påfølgende anerkjennelse av landet som selvstendig stat.

Wedel Jarlsbergs diplomatiske virksomhet i London

Samme dag som han ankom den britiske hovedstaden oppsøkte Wedel Jarlsberg en gammel venn ved navn Sir Eric Barrington, som på den tiden fungerte som Lord Lansdownes private sekretær, og ba om foretrede hos utenriksministeren. Lansdowne var i utgangspunktet

²⁴² sst.

²⁴³ sst., s. 22

²⁴⁴ sst.

²⁴⁵ sst., s. 24

²⁴⁶ sst., s. 25

skeptisk til å motta den norske sendemannen, men det lyktes Barrington å overtale ham til å møte Wedel Jarlsberg til en kort samtale påfølgende dag. Wedel Jarlsberg redegjorde der for situasjonen etter bruddet mellom Norge og Sverige, og benyttet anledningen til å nevne prins Carls mulige kandidatur til den norske tronen. Ifølge Wedel Jarlsberg stilte Lansdowne seg positivt til denne tanken, men understreket at man måtte avvente Oscar IIs svar før man foretok seg noe. Lansdowne uttalte deretter at han syntes nordmennenes behandling av den gamle kongen var kritikkverdig, noe Wedel Jarlsberg straks avviste. Han sammenlignet den svenske kongens handlinger i forkant av 7. juni-vedtaket med at den britiske konge, under en ministerkrise mens han oppholdt seg i Dublin, nektet å komme til London for å utnevne en ny regjering. Denne situasjonen fant selvfølgelig den britiske utenriksminister utenkelig.²⁴⁷

I forkant av møtet med Lansdowne oppsøkte Wedel Jarlsberg den britiske minister i Stockholm, Sir Rennell Rodd, som for tiden oppholdt seg i London, og orienterte ham om den siste utviklingen. ”Denne viste sig fuldt aapen mot mig og erklærte straks at han med liv og sjæl vilde arbeide sammen med mig for at faa en ordning”, hevdet Wedel Jarlsberg i sin bok.²⁴⁸ Om Rodd virkelig satte ”liv og sjæl” på spill for Wedel Jarlsberg er tvilsomt, men han tilbød seg å være sendemann mellom nordmannen og kong Edward, som på dette tidspunkt befant seg på veddeløpene i Ascot. Etter møtet med Lansdowne dro derfor Wedel Jarlsberg direkte til Rodd for å høre resultatet av hans møte med kongen. Edward VII hadde uttalt at han i kraft av å være en konstitusjonell monark fant det best at nordmennene valgte en konge av huset Bernadotte, men at han ble sjarmert ved tanken på prins Carls kandidatur om kong Oscar skulle avvise nordmennenes tilbud. Dette tolket nordmannen som at kongen ga sitt samtykke.

Wedel Jarlsberg oppsøkte også den forhenværende britiske minister i Madrid, Sir Henry Drummond Wolf, en kjent og innflytelsesrik mann i parlamentariske kretser, som rådet nordmannen til å kontakte eieren av *Morning Post*, Lord Glenesk, for å finne støtte for Norges sak. Den britiske avisen hadde trykket flere norskvennlige artikler takket være Gilmours innsats, men ifølge Wedel Jarlsberg stilte nå eieren sin avis uforbeholdent til nordmennenes disposisjon:

Lord Glenesk uttalte at den norske regjering, Storting og hele folk hadde megen sympati i England. Enhver forandring i Europas stater krævet jo altid en viss tid før den kunde bli anerkjendt, men om Sveriges svar blev avgit negtende (var det indvilgende var jo saken uten videre avgjort), eller Sverige skulde ville forhale en avgjørelse, var han ganske enig med mig i at den engelske regjering burde presses til

²⁴⁷ sst., samtalen med Lansdowne blir referert til på s. 58

²⁴⁸ sst., s. 51

anerkjendelse. Han satte sin avis, uten reservation, til min disposisjon i saa henseende.²⁴⁹

En kort uke senere, den 26. juni, sendte Wedel Jarlsberg et brev til Lord Glenesk med utkast til en artikkel hvor Sverige i fredens interesse ble oppfordret til straks å anerkjenne unionsoppløsningen og Norges selvstendighet, og Lord Glenesk holdt ord ved å følge opp nordmannen i *Morning Post* dagene etter.²⁵⁰ Wedel Jarlsberg telegraferte til Michelsen under sitt opphold i London at han fant stillingen særdeles tilfredsstillende.²⁵¹ ”Norge kunde nu med sikker kundskap om de for os vigtigste lands stilling til saken gaa til underhandlinger med Sverige”, skrev han senere i sin bok om hendelsene i 1905. ”Skulde de briste, var der en fuldt færdig plan og en helt ny vei til maalet. *Vi stod ikke mer alene.*”²⁵²

Intrigene i København sommeren 1905

Den 28. juni ankom Wedel Jarlsberg København for å høre hva prins Carl og prinsesse Maud syntes om rollen den norske regjering ønsket å tildele dem i det svensk-norske dramaet. Han kontaktet der den engelske *chargé d'affaires*, Stephen Leech, som i tillegg til å være en gammel kjenning av Wedel Jarlsberg fra Madrid også var en nær venn av det danske prinseparet. Ifølge Leech hadde kong Edward straks etter Wedel Jarlsbergs besøk i London telegrafert til sin datter og svigersønn, gjennom den britiske legasjon i København, at de skulle akseptere den norske trone om den ble tilbudt dem.²⁵³ Prins Carls far, den danske kronprins Frederik, uttrykte imidlertid skepsis under en samtale med Wedel Jarlsberg over at hans sønn skulle motta et slikt tilbud uten at det først var godkjent av den svenske konge. Hovedpersonen selv vegret seg for å møte den norske sendemannen av frykt for at det ville vekke for stor oppsikt, men etter mye overtalelse lyktes det Wedel Jarlsberg å få i stand et møte med den danske prinsen hjemme hos Leech. I dette møtet kom det frem at prins Carl var villig til å motta nordmennenes tilbud om det britiske og det danske kongehus samtykket, og samme dag skrev Wedel Jarlsberg til Sir Rennell Rodd:

Det avgjørende er nu at denne tilladelse ikke maa være avhengig av Sveriges vilje [...] Vær saa venlig at be Hans Majestæt med sin enestaaende takt og klokskap meddele kong Christian at saken bør ordnes slik, og vær likeledes saa venlig i underdanighet at

²⁴⁹ sst., s. 48

²⁵⁰ sst, brevet til Lord Glenesk står på s. 67-68. Artikler i *Morning Post* den 29. og den 30.06.1905, og leder s. 6 den 01.07.1905 appellerte til Sverige for en snarlig avklaring av krisen i hele Europas interesse.

²⁵¹ Hals, Harald, utg. av *Harald Bothner Dagbøker fra 1905*, 22.06.1905, s. 152 (ref. til som nevnte utg. av Bothners dagbok)

²⁵² n.v. av Wedel Jarlsberg, s. 60

²⁵³ sst., s. 71

be Hans Majestæt staa paa vor side i disse vanskelige dage, for at vi kan faa den ære at se Hans Majestæts datter paa den gamle norske trone.²⁵⁴

Samme aften dro Wedel Jarlsberg til Kristiania for å informere statsminister Michelsen og utenriksminister Løvland om resultatet av samtalen med prins Carl. Tre dager senere var Wedel Jarlsberg på plass i København igjen, og denne gangen hadde han med seg en skriftlig uttalelse fra den norske utenriksminister om at Norge ønsket å se den danske prinsen på den norske trone om det ble klart at Sverige avsto å sende en svensk prins til Norge. I skrevet sto det blant annet: ”det er af høieste vigtighed, dersom den Bernadotteske kandidatur bortfalder, at den prins, som vi haaber at se paa Norges trone, øieblikkelig overtager magten og ledelsen af rigets indre og ydre anliggender.”²⁵⁵ Løvlands uttalelse var formet som et fortrolig brev til Wedel Jarlsberg, men skulle vises særlig til den danske utenriksminister, grev Frederik Raben-Lewetzau og den nylig tiltrådte britiske minister i København, Alan Johnstone. Brevet hadde til hensikt å understreke alvoret bak den norske regjerings forespørsel til prins Carl, for å lette arbeidet med å fremme den danske prins’ kandidatur. Nordmennene formaliserte med andre ord trontilbudet til prins Carl overfor representanter for danske og britiske styresmakter før det forelå noe svar fra Sverige på *Bernadotte-tilbudet*.

Wedel Jarlsbergs støttespillere

Den 3. juli mottok Wedel Jarlsberg et telegram fra Rodd om at han hadde overbrakt nordmannens brev til kong Edward og at han trodde at denne ville gjøre alt i den av Wedel Jarlsbergs ønskede retning.²⁵⁶ Etter en samtale han hadde hatt med den svenske minister i London, Carl Bildt, var imidlertid Rodd bekymret over svenskenes reaksjon om det ble kjent at nordmenn, dansker og briter fremmet prins Carls kandidatur til den norske trone før den svenske Riksdag hadde tatt standpunkt til det norske tronspørsmålet. ”I hope the Swedes are only, as Bildt calls it, blowing off steam, but I feel they will not approve what I think would be the best situation,” skrev Rodd og siktet her i første omgang til en svensk godkjenning av *Bernadotte-tilbudet*.²⁵⁷ Ifølge Wedel Jarlsberg ønsket imidlertid både Rodd og den britiske konge at svenskene avsto det norske tilbudet så fort som mulig, slik at prins Carl og prinsesse Maud kunne dra av gårde til Norge.

Rodd forlot London den 8. juli, og på reisen til Stockholm tok han turen innom

²⁵⁴ sst., oversatt versjon av brevet til Rennell Rodd datert 30.06.1905, s. 82-83

²⁵⁵ sst., skriv av Løvland datert 02.07.1905, trykket på s. 89-90

²⁵⁶ sst., s. 91

²⁵⁷ sst.

København blant annet for å samtale med Wedel Jarlsberg. Ifølge rapporten Wedel Jarlsberg sendte Michelsen etter møtet, hadde Rodd erklært at Storbritannia i en nær fremtid ville anerkjenne Norge, og at Lansdowne etter nordmannens besøk i London ”var begyndt at give den svenske Regjering kalde Straaler i Anl. Mobiliseringen.”²⁵⁸ Wedel Jarlsberg hevdet også at den britiske minister var på vei til Stockholm med en *note* til den svenske regjering som gikk ut på at en forhalingspolitikk fra svensk side ville føre til at Storbritannia anerkjente den norske stat.²⁵⁹ Det er lite sannsynlig at den britiske utenriksminister sendte den svenske regjering en slik skriftlig formaning gjennom sin utsending, men Rodds korrespondanse med Wedel Jarlsberg i løpet av juli måned, og hans dagboknotedtegnelser fra sin tid som minister i Stockholm, viser at han gjorde en innsats for å fremme en snarlig og fredelig løsning på konflikten overfor Sveriges regjering og regent.²⁶⁰ Den norske regjering følte seg også overbevist om at Storbritannia utøvet et visst press på svenskene. Etter at Wedel Jarlsbergs telegram ble gjort kjent for regjeringens medlemmer, skrev den norske statsråd Harald Bothner i sin dagbok: ”Det ansees sikkert at Sveriges forholdsvise Moderation skyldes Englands Holdning.”²⁶¹

I tillegg til Rodds innsats som formidler av britiske og svenske holdninger til nordmennene, møtte Wedel Jarlsberg en velvillig hjelper i Alan Johnstone. Leech introduserte nordmannen for den nylig ankomne britiske minister i København i begynnelsen av juli, og ifølge Wedel Jarlsberg bidro denne til å lette forhandlingenes gang i den danske hovedstaden betraktelig.²⁶² Johnstone hadde til å begynne med vært forsiktig i sine uttalelser om prins Carls kandidatur ettersom det var uklart om den britiske regjering delte sin regents begeistring over dette. Den 18. juli kunne imidlertid Wedel Jarlsberg meddele Michelsen at Johnstone hadde mottatt et telegram fra Lansdowne om at den britiske regjering ”i fuldeste maal bifaldt prins Carl av Danmarks kandidatur, samt at underhandlinger var paabegyndt om fælles optræden av de interesserte magter.”²⁶³ Johnstone erklærte deretter at han offisielt hadde fått fullmakt til å ta de nødvendige skritt som ville lede mot en vellykket gjennomføring av dette.²⁶⁴ Den svenske forfatteren Knut Hagberg skriver i sin biografi om kong Edward VII at

²⁵⁸ Nevnte utg. av Bothners dagbok, 11.07.1905, s. 159

²⁵⁹ sst.

²⁶⁰ n.v. av Rodd (1925) og nevnte utg. av Rodds dagbok, begge blir redegjort for i kap. 5 i denne oppg.

²⁶¹ Nevnte utg. av Bothners dagbok, 11.07.1905, s. 159

²⁶² n.v. av Wedel Jarlsberg, s. 92

²⁶³ sst., s. 108

²⁶⁴ sst.

Wedel Jarlsberg lyktes i å gjøre den britiske ministeren til sitt ”verktøy og kreatur”, og fortsetter: ”Katten på råttan, råttan på repet; Johnstone skötte pressen på kung Edward.”²⁶⁵

Den danske utenriksminister, grev Raben, ble også en viktig støttespiller for Wedel Jarlsberg i arbeidet med å fremme prins Carls kandidatur til den norske trone. Raben lyktes i å overtale den gamle danske konge Christian IX til å bifalle sønnesønnens kandidatur og var en av pådriverne i de påfølgende forhandlingene om utføringen av dette. ”Alt hva jeg foretok mig i Kjøbenhavn i 1905, skedde saaledes i fuld aapenhet likeoverfor den danske regjering og den britiske minister, og det var takket være det danske og specielt det britiske diplomatiske underretningsvæsen at jeg altid kunde holde Michelsen informert om hvad som angikk os i Stockholm eller andensteds”, skrev Wedel Jarlsberg i sine memoarer fra tiden i København.²⁶⁶

Nansen involveres i kongespørsmålet

Den 16. juli satte Nansen kursen mot den danske hovedstaden for angivelig å delta på en vitenskapelig kongress. Wedel Jarlsberg trodde i hvert fall at det var dette som brakte Nansen til København, og ifølge ham selv satte han der sin foreløpig intetanende landsmann inn i de siste ukers hendelser.²⁶⁷ Det var imidlertid langt fra vitenskapen som var årsaken til at Nansen tok turen til København. Det er usikkert hvorvidt han hadde detaljerte kunnskaper om prins Carls kandidatur og sakens utvikling før han ankom, men alt tyder på at Nansen ble sendt dit på oppdrag av den norske regjering og av politiske grunner. I boken *1905 Kongevalget* får man imidlertid inntrykk av at det var Wedel Jarlsberg som bestemte seg for å innvie Nansen i sine planer fordi det forekom ham at hans berømte landsmann kunne gjøre nytte for seg.²⁶⁸ Det går i hvert fall klart frem av Nansens korrespondanse, både med hans kone og med statsminister Michelsen, at det var arbeidet med å hale prins Carls kandidatur i land som var Nansens hovedbeskjeftigelse under hans nesten tre uker lange opphold i København fra 17. juli til 3. august.²⁶⁹

Uansett hva det var som foranlediget Nansens reise til København, ble han straks engasjert i det norske kongespørsmålet. Nansen rapporterte allerede første dagen til Michelsen at alt syntes å være i skjønneste orden, men at man måtte være tålmodige enda en stund.²⁷⁰ Etter sitt første møte med prins Carl og prinsesse Maud skrev Nansen hjem til sin kone at de

²⁶⁵ Hagberg, Knut *Den tjocke kungen*, s. 147

²⁶⁶ n.v. av Wedel Jarlsberg, s. 93

²⁶⁷ sst., s. 95

²⁶⁸ sst.

²⁶⁹ NB, brev fra København i perioden 17.07.-03.08.1905, s. 153-160

²⁷⁰ NB, brev nr. 360 til Chr. Michelsen datert 17.07.1905, s. 153

var svært oppsatte på å bli konge og dronning i Norge. ”De blev meget fornøiet da de fik høre at jeg meget ønsked at få dem til Norge, de hadde været ræd for mig, at jeg ønsker at få republik og bli president”, skrev han.²⁷¹ Nansen hadde riktignok tatt til orde for å etablere republikk i Norge etter bruddet med Sverige på lik linje med en rekke andre fremtredende nordmenn, men da det ble klart at stormaktene ikke ville godta en slik løsning, stilte han seg hundre prosent bak prins Carls kandidatur. ”Prinseparet blev naturligvis betat av Nansens kjendte charme og kong Edward syntes det var en stor fordel at ha faat denne verdenskjendte mand, som var anset som republikaner, til forkjæmper for kongedømmet”, noterte Wedel Jarlsberg seg.²⁷²

Kongespørsmålet trekker ut

I sitt brev til Michelsen den 17. juli skrev Nansen om Wedel Jarlsberg at ”Fritz har været overordentlig flink i denne sag og fortjener vor alles taknemlighed, og han arbeider det han kan, og ingen leilighed vil lades ubenyttet til at fremme sagen hurtigst mulig.”²⁷³ Noen dager etter dro Wedel Jarlsberg til Kristiania for å snakke med Michelsen og Løvland. Dette ga Nansen muligheten til å møte den danske utenriksminister alene, og her kom det frem at Wedel Jarlsberg hadde virket svært nervøs den siste tiden. Etter dette møtet skrev Nansen til Michelsen at han var ”bange for at Fritz har været vel masende og pågående i sin anerkjendelsesværdige iver, og har således trættet dem lidt; men det kan vel gi sig.”²⁷⁴ Wedel Jarlsberg hadde satset alt på at prins Carl så fort som mulig skulle overta den norske trone. Planen hadde vært å få til dette *før* forhandlingene med Sverige om unionsoppløsningen ble innledet, slik at prins Carl kunne lede den norske forhandlingsdelegasjonen. Det ble imidlertid klart at en avklaring av tronspørsmålet kom til å ta tid. Sverige hadde ennå ikke svart på *Bernadotte-tilbudet* og Danmark ville nødig love Norge en konge uten støtte fra Storbritannia, og muligens også Tyskland. ”Jeg tror derfor at vi gjør bedst i ikke med altfor stor sikkerhed at regne på at vi får prins Carl af D. straks svaret foreligger fra Sverige, og det gjælder at optræde med forsigtighed så vi støder Sverige mindst mulig”, skrev Nansen til Michelsen.²⁷⁵

Det var ikke bare Wedel Jarlsberg som viste utålmodighet i det norske tronspørsmålet. I et brev til Eva den 23. juli skrev Nansen at det hadde kommet et ”fnysende telegram fra kong Edward, hvori han sa, at han anså sagen for afgjort, og at han ikke vilde finde seg i, at

²⁷¹ NB, brev nr. 361 til Eva datert 18.07.1905, s. 153-154

²⁷² n.v. av Wedel Jarlsberg, s. 95-96

²⁷³ NB, brev nr. 360 til Chr. Michelsen datert 17.07.1905, s. 153

²⁷⁴ NB, brev nr. 362 til Chr. Michelsen datert 21.07.1905, s. 155

²⁷⁵ sst.

nogen nu blandet sig ind deri, og vilde forpurre det.”²⁷⁶ Den britiske konge siktet her til den tyske keiserens forsøk på å torpedere prins Carls kandidatur. Wilhelm II hadde gitt uttrykk for at han helst så en Bernadotte på den norske trone, men om ikke det kom på tale, anbefalte han den danske prins Valdemar, gift med prinsesse Marie, som norsk konge. Dette forslaget kom på banen etter samtaler mellom keiser Wilhelm II og tsar Nicolai II. Sistnevnte var prins Valdemars svoger, og den tyske keiseren hadde lyktes i å overtale den russiske tsar i å gå med på å fremme dette forslaget for å hindre Storbritannia i å få innflytelse i Norge.²⁷⁷ Forslaget ble imidlertid ansett som utelukket fra norsk side, og i brevet til Eva kommenterer Nansen at prinsesse Marie heldigvis var katolsk, ”og det kan vi ikke by vort religiøse protestantiske folk naturligvis.”²⁷⁸

Den britiske konge tok aktivt del i arbeidet med å fremme sin svigersønns kandidatur til den norske trone. Ifølge Nansen fant kong Edward at ”Queen of Norway” var en meget pen og ærverdig tittel for hans datter, og han gjorde alt som sto i hans makt for at hun ikke skulle bli forsmådd.²⁷⁹ I et telegram til Alan Johnstone som ble gjort kjent for Wedel Jarlsberg på samme tid, gjorde Edward VII det klart at han ville anse ethvert forsøk ”to mix up in Norway’s affaires in this question and to thrust a King on Norway, as a personal insult to him”.²⁸⁰ Etter denne meldingen lyktes det Wedel Jarlsberg å få Johnstone til å telegrafere en oppfordring til den britiske utenriksminister om å anerkjenne prins Carl som konge av Norge ved hans landgang i Kristiania straks kong Oscar IIs avslag forelå. Til dette fikk imidlertid Wedel Jarlsberg stadig til svar at den britiske regjering ikke ville binde seg til noe slikt utsagn så lenge det ikke forelå noe svar fra svensk side.²⁸¹ Det var tydelig at kong Edwards iver i forbindelse med prins Carls kandidatur ikke hadde noen gjenklang i hans regjering.

Den britiske kongens personlige engasjement ga imidlertid håp om at man tross den svenske uthalingsstrategien ville nå frem til en snarlig løsning på det norske kongespørsmålet. Det virket som om den tyske keiser også innså at prins Carls kandidatur var ugjenkallelig, og under et besøk i København i begynnelsen av august oppsøkte han prins Carl og prinsesse Maud for, ifølge Wedel Jarlsberg, å si at han ville være den første til å gratulere det nye kongeparet.²⁸² Keiserens visitt ved det danske kongehus vekket tydelig bekymring og

²⁷⁶ NB, brev nr. 364 til Eva Nansen datert 23.07.1905, s. 157

²⁷⁷ Møtet i Björkö mellom keiser Wilhelm II og tsar Nicolai II 23.-24.07.1905 hvor den tyske keiseren søkte å hetse opp den russiske tsar mot Storbritannia, Lindberg (1950), s. 204-205

²⁷⁸ NB, nevnte brev til Eva 23.07.1905, s. 156-157

²⁷⁹ sst.

²⁸⁰ n.v. av Wedel Jarlsberg, s. 118

²⁸¹ sst., s. 120

²⁸² sst., s. 138

nysgjerrighet i Stockholm, for allerede dagen etter, den 3. august, avla den svenske kronprins et hastig privatbesøk ved det danske hoff uten engang å informere den danske regjering om sin ankomst. Kronprins Gustav ønsket å få en forsikring fra den danske konge om at han ikke ville sende prins Carl til Norge uten Sveriges tillatelse, men ifølge Wedel Jarlsberg oppnådde han ikke dette.²⁸³

Samme dag som den svenske kronprins ankom København ble Wedel Jarlsberg oppsøkt av den svenske minister, Eric Trolle, med et ønske fra kronprinsen om at de kom fram til en løsning på situasjonen. I et telegram til Michelsen rapporterte Wedel Jarlsberg at de hadde blitt enige om å fremsette følgende forslag for sine regjeringer:

Norge meddeler referendum og samtidig villighed underhandle basis vilkaar naar definitivt regjering er dannet for at lede afviklingen efter hvilke meddelelser Riksdagen umiddelbart giver Kongen tilladelse at frasige sig og sine arvinger tronen.²⁸⁴

Dette forslaget fikk straks tilnavnet ”den wedelske planen” og vekket stor begeistring i København. Den danske utenriksminister omtalte planen som ”en utstrakt hånd” og den britiske minister Johnstone uttrykket forhåpninger overfor Trolle om at den ville bli vel mottatt i Sverige.²⁸⁵ Den svenske kronprinsen stilte seg positivt til forslaget og fremla det for sin regjering umiddelbart etter sin tilbakekomst. Det ble imidlertid klart at den svenske regjering ikke ville fravike Riksdagens standpunkt. ”Dette forsøk til oppgjør efter den norske regjerings ønske blev der saaledes intet av. Det eneste som blev tilbake, var at vi likeoverfor magtene kunde si at vi i det mindste hadde forsøkt at være medgjørilige”, kommenterte Wedel Jarlsberg senere i sin bok.²⁸⁶

Et siste forsøk

Den 9. august meddelte Johnstone Wedel Jarlsberg at den britiske regjering ikke ønsket å øve noe press på Sverige på dette tidspunkt. Wedel Jarlsberg beklaget Storbritannias reservasjoner, og i et brev til Johnstone samme dag skrev han:

Under disse omstændigheder forekommer det mig at vi har ret til at be om og at vi fortjener støtte fra et land som vi altid har betragtet og fremdeles betragter som Norges bedste ven. Nogen ord fra England i Stockholm nu vil kunde forhindre alvorligere begivenheder end man kanskje tror og gjøre baade Sverige, Norge og den svenske kongefamilie en virkelig tjeneste.²⁸⁷

²⁸³ sst., s. 143

²⁸⁴ sst., s. 145

²⁸⁵ n.v. av Lindberg (1950), s. 220-221

²⁸⁶ n.v. av Wedel Jarlsberg, s. 157

²⁸⁷ sst., s. 160

Johnstone lovet å sende sin regjering en avskrift av brevet, og ifølge Wedel Jarlsberg fikk han en fortrolig meddelelse like etter om at ”Høieste Hold i England samme dag hadde telegrafert at nu kunde det være nok med forhaling av tronfølgerspørsmålet og at i tilfælde av et ”fait accompli” vilde der bli sørget for en umiddelbar anerkjendelse av det nye kongepar naar de satte foten paa norsk grund.”²⁸⁸

Det fant på denne tiden sted nesten daglig korrespondanse mellom kong Edward og det danske prinseparet, og den britiske konge ga uttrykk for sterk misnøye med tempoet. Kong Edward skrev til og med et personlig brev til den svenske kronprinsregenten datert den 13. august hvor han oppfordret det svenske kongehus til raskt å avklare det norske kongespørsmålet. Dette brevet skapte fornyet håp i den norske leiren om at man ville komme frem til en løsning. Nansen ankom København den 16. august, og sammen med Wedel Jarlsberg sendte han følgende telegram til Benjamin Vogt, som på dette tidspunkt oppholdte seg i Stockholm på oppdrag fra den norske regjering:

Netop ankommet hemmelig brev fra kong Edward til kronprins Gustaf er saa indtrængende at det bringer muligens Sverige alligevel indgaa paa norsk forslag om kongevalg af prins Carl af Danmark før underhandling. Vær derfor forsigtig.²⁸⁹

Dette siste forsøket på å få i stand en rask løsning på kongeproblematikken førte imidlertid heller ikke frem. Kong Edward sto i fare for å opptre ukonstitusjonelt med sitt personlige engasjement i saken, og ettersom den svenske regjering med kongen i spissen ikke ville vike fra Riksdagens standpunkt, trakk han seg mer eller mindre tilbake og overlot som rett var saken til sin folkevalgte regjering. Det var nå klart at det norske kongespørsmålet ikke lot seg fremskynde. Den 21. august forlot Nansen og Wedel Jarlsberg København og dro tilbake til Kristiania.

Karlstad-forhandlingene: Nye fremstøt mot den britiske regjering sensommeren 1905

I slutten av juli fremsatte Riksdagen sitt krav om norsk folkeavstemning i unionsspørsmålet for Stortinget. Etter en samtale med Johnstone i København rapporterte Nansen til Michelsen den 26. juli at ”såsnart det var gjort, og resultatet forelå, mente den engelske minister at England var tilfreds og prinsen kunde reise”.²⁹⁰ Nansen oppfordret derfor regjeringen til å få gjennomført en folkeavstemning så raskt som mulig. Den danske regjering og det danske kongehus stilte seg imidlertid fortsatt skeptisk til å sende prins Carl til Norge før det forelå et svar fra Sverige, og svenskenes avvisning av ”den wedelske plan” gjorde utsiktene til en rask

²⁸⁸ sst., s. 163-164

²⁸⁹ sst., s. 180

²⁹⁰ NB, brev nr. 366 til Chr. Michelsen datert 26.07.1905, s. 158

avklaring av kongespørsmålet mørke. Foran sin andre reise til København i midten av august skrev Nansen til Eva at han var sterkt i tvil om at man vil klare å få prins Carl til Norge før underhandlingene med Sverige kom i gang.²⁹¹ Men nordmennene hadde på dette tidspunkt fått noe å glede seg over: ”Udfaldet af folkeavstemningen er jo storartet, og knusende for Sverige og alle svenske forsøg på at mistænkeliggjøre vor enighed”, skrev Nansen til sin kone noen dager etter at avstemningen var blitt holdt den 13. august, og la til: ”Dette tror jeg vil styrke vor stilling i Europa betraktelig.”²⁹² Det overveldende resultatet av folkeavstemningen viste at det norske folk så godt som enstemmig stilte seg bak Stortingets vedtak 7. juni. Dette bidro til å styrke regjeringens politiske linje utad, både overfor Sverige og overfor stormaktene. Norge hadde allikevel lyktes i å skaffe seg et viktig trumfkort på hånden før de gikk til forhandlinger med Sverige.

Karlstad-forhandlingene innledes

Den 31. august kom de norske og svenske delegasjonsmedlemmene sammen i Karlstad for å forsegle unionens skjebne. Forhandlingene skulle vise seg å bli svært vanskelige og langdryge. Hovedkonflikten lå først og fremst i det svenske forslaget til nøytral sone mellom landene, hvor det ble krevet at Norge måtte rive alle sine festningsanlegg langs grensen. Dette innebar blant annet en rasering av de to historiske fortene Kongsvinger og Fredriksten, noe som skapte stor misnøye i den norske leiren. Den norske delegasjonen fastholdt at Kongsvinger skulle holdes utenfor den nøytrale sonen og at den gamle festningen på Fredriksten skulle stå urørt. Forhandlingene gikk i stå den 7. september og kom først i gang igjen etter nesten en ukes pause den 13. september. I mellomtiden hersket det stor spenning mellom landene, og begge parter brukte tiden flittig til å skaffe gehør i utlandet for sine standpunkter.

Allerede den 8. september var Wedel Jarlsberg igjen på plass i København. Sammen med Nansen, som ankom den danske hovedstaden dagen etter, hadde han fått i oppdrag å sette britiske og tyske utsendinger samt den danske utenriksminister inn i grenseproblematikken. I et møte med grev Raben, den britiske minister Johnstone og den tyske *chargé d'affaires* prins Heinrich von Reuss i den britiske legasjon den 9. september, høstet de to nordmennene både sympati og støtte i spørsmålet om Fredriksten og Kongsvinger. Nansen hevdet at situasjonen mellom landene var svært spent, og at svenskene hadde samlet et større antall tropper ved

²⁹¹ NB, brev nr. 371 til Eva Nansen datert 15.08.1905, s. 162

²⁹² sst.

grensen, noe som vakte bekymring blant de tilstedeværende.²⁹³ Den danske utenriksminister bestemte seg for å gjøre en henvendelse til de fire stormaktene om en felles opptreden for å tilråde Sverige ikke å være urimelig ved å forlange ting som Norge ikke kunne være med på, og som ville sette det fremtidige gode forhold mellom landene på spill. ”En saadan henvendelse mente baade Mr Johnstone og prins Reuss vilde være velkommen anledning til paavirkning i Sverige”, hevdet Wedel Jarlsberg.²⁹⁴

Ifølge Wedel Jarlsberg kom det et telegram fra den danske minister i Stockholm, grev Sponneck, den 13. september om at representanter for de fire stormaktene i Stockholm hadde rådslått om situasjonen, og at Frankrike og Russland deretter hadde sendt den svenske regjering deklarasjoner med anbefaling om svensk imøtekommenhet i forhandlingene. Den tyske og den britiske regjering vegret seg fortsatt for å blande seg direkte inn i konflikten, men Johnstone røpet overfor Wedel Jarlsberg at understatssekretær Sir Thomas Sanderson i *Foreign Office* hadde tatt kontakt med den svenske minister i London, Carl Bildt, med en beskjed til den svenske regjering om at ”a generous and conciliatory attitude would raise Sweden in the eyes of Europe.”²⁹⁵ Ifølge Wedel Jarlsberg meldte også prins Reuss at Tyskland hadde gjort vennskapelige forespørsler i Sverige i retning av de gamle festningers bevarelse.²⁹⁶ ”Diplomatisk talt var Danmarks henvendelse en sukses for os, ikke mindst fordi det var den første offisielle tagen parti for Norge”, mintes Wedel Jarlsberg i sin bok, og var svært fornøyd med resultatet.²⁹⁷

Dagen etter møtet i den britiske legasjon reiste Nansen videre til London, angivelig for blant annet å ”mobilisere kong Edward”.²⁹⁸ Underveis meldte Nansen til Michelsen at møtet i København hadde gått forholdsvis bra, og at den tyske og den britiske utsending hadde stilt seg uforstående til det svenske ultimatum i grensespørsmålet. Nansen skrev dessuten at den svenske utenriksministeren før avreisen til Karlstad hadde hevdet overfor Rodd at svenskene ikke ville røre de gamle grensefestninger. ”Dette er jo for os overordentlig heldig, da det ser ud som de har villet føre den engelske regjering bag lyset”, kommenterte Nansen.²⁹⁹ Han karakteriserte grev Rabens memorandum til Sverige og stormaktene som ”en meget heldig fremgangsmåde” og ”håndsrækning” fra den danske regjering og tilføyde: ”da jeg anså det heldig at kunne påvirke den engelske regjering direkte, afreiste jeg derefter med nattoget og

²⁹³ n.v. av Wedel Jarlsberg, s. 220

²⁹⁴ sst. 221

²⁹⁵ sst., s. 233

²⁹⁶ sst.

²⁹⁷ sst., s. 231

²⁹⁸ n.v. av Wåhlstrand, *Utdrag ur statsrådet E. Hagerup Bulls dagbok fra 1905*, 07.09.1905

²⁹⁹ NB, brev nr. 378 til Chr. Michelsen datert 10.09.1905, s. 169

overlod resten til Fritz og Raben alene, da jeg syntes jeg måtte være af mindre betydning i Kjøbenhavn når sagen var i så god gjænge.”³⁰⁰

I et fortrolig avsnitt i sitt brev til Michelsen, skrev imidlertid Nansen at han i en privat samtale med prins Reuss etter møtet hadde fått vite at Wedel Jarlsberg oppførte seg både nervøst og pågående og ”stadig gav det udseende af at krigen stod for døren osv., så de var blit lidt trætte af det, og trodde mindre på det.”³⁰¹ Nansen oppfordret derfor Michelsen til å skrive ”et dæmpende brev” til Wedel Jarlsberg hvor han ”fremholdt nødvendigheden af mådehold i udtryk, og at det straffer sig at male alt sortere end det er, idet det fremkalder slappelse når man opdager at det jo ikke var så slemt.”³⁰² Nansen fryktet også en svensk mobilisering, og hadde ved flere anledninger påpekt faren for væpnet konflikt mellom partene overfor både utenriksministeren og statsministeren i Storbritannia. Senest den 14. juli hadde Nansen fått svar på en henvendelse til Balfour som skrev: ”I am still convinced that the possibility of an armed attack by Sweden on Norway is not one *which need be taken into practical account*.”³⁰³ Nansen hadde tolket den britiske statsminister dit hen at Storbritannia ville bruke sin innflytelse for å hindre at det brøt ut krig mellom partene:

I ethvert fald er det jo beroligende når dette svar sees i forbindelse med mit spørgsmål, som gikk ud på at hvis vi bare vidste at England vilde samarbeide med de andre vestmagter for at hindre krig, så kunde vi des tryggere vente med at mobilisere til det blev absolut uundgåeligt.³⁰⁴

Nansen skjønnte at det var nytteløst å presse britene til å komme med bindende forsikringer overfor Norge utelukkende gjennom trusler om svensk mobilisering, og fremholdt viktigheten av å opptre sindig og saklig overfor stormaktene. Den 11. september var han igjen på plass i London for å forsøke å vinne britiske styresmakters sympati for de norske standpunktene i unionsforhandlingene med Sverige. Nok en gang kom prins Carl til å spille en viktig rolle for den norske argumentasjonen.

Nansens virksomhet i London under andre fase av Karlstad-forhandlingene

To dager etter ankomsten skrev Nansen et brev til sin gode venn Lord Rosebery med en oppdatering av situasjonen i Karlstad. Forhandlingene hadde på dette tidspunkt akkurat kommet i gang igjen, og Nansen fryktet at grensespørsmålet som hadde ført til brudd i forhandlingene tidligere, ville volde store problemer for de norske delegasjonsmedlemmene:

³⁰⁰ sst, s. 170

³⁰¹ sst.

³⁰² sst., s. 171

³⁰³ NB, brev nr. 362 til Chr. Michelsen datert 21.07.1905, Balfour blir sitert av Nansen på s. 154

We had expected that the Swedes would ask only for the dismantling of the new forts near the frontier, and we were prepared to meet their wishes in this respect; but then suddenly they demanded that all fortresses should be dismantled [...] even the new parts of the old fortresses Fredriksten and Kongsvinger.³⁰⁵

Nansen hevdet at de svenske kravene var urimelige ettersom Kongsvinger lå vest for Glomma et stykke inn i landet og i så måte ikke utgjorde noen trussel mot Sverige. Tanken på å måtte ødelegge deler av det gamle festningsanlegget på Fredriksten karakteriserte Nansen som ”a monstrous thing to do” og hevdet at dette var ”a question of national sentiment”.³⁰⁶ Kravet hadde blitt utformet som et ultimatum til nordmennene som måtte besvares ved den andre sammenkomsten i Karlstad, og i mellomtiden hadde svenskene samlet over 60 000 mann ved grensen og hele den svenske flåte ved Göteborg, for det de hevdet var en ”militær øvelse”, fortalte Nansen.³⁰⁷ Han håpet i det lengste at det ikke ville komme til krig mellom de to landene, men uttrykte dyp bekymring for utviklingen:

The bitter feeling has been constantly growing in Sweden, and there is a strong party, which only wishes to find a pretext to attack us, and whether the Swedish government will be able to master this party in the critical moment, I do not feel quite so certain about, as I believe the Great Powers are.³⁰⁸

Nansen benyttet anledningen til å fremheve et annet problem nordmennene nå sto overfor: kongespørsmålet. Ettersom Norge ikke hadde lyktes i å skaffe seg en konge *før* forhandlingene med Sverige kom i gang, og det virket som at Norge gjennom forhandlingene med Sverige ville komme til en enighet som skaffet Norge anerkjennelse i Europa *uavhengig* av en konge, hadde kongedømmet som statsform blitt svekket, ifølge Nansen. Valget sto nå mellom prins Carl og republikk, ettersom man anså at *Bernadotte-kandidaturet* var bortfalt. Det Nansen og den norske regjering var ute etter, var å tone ned den republikanske agitasjonen i Norge gjennom å vise til hvilke fordeler et valg av prins Carl ville få for landet. Nansen hevdet derfor overfor Rosebery at om Storbritannia, og muligens Frankrike, ville gå med på å garantere den nøytrale sone mellom Norge og Sverige, ville dette gjøre valget av prins Carl til norsk konge betraktelig lettere. Nansen hadde fått vite at Rosebery skulle ha et møte med kong Edward VII, og ettersom kongen tok en personlig interesse i denne sak, ba han Rosebery ta opp disse refleksjonene om han fikk anledning. En ny plan om hvordan man skulle oppnå britisk støtte i konsolideringen av den nye norske selvstendigheten, var lansert.

³⁰⁴ sst.

³⁰⁵ NB, brev nr. 380 til Lord Rosebery datert 13.09.1905, s. 173-174

³⁰⁶ sst., s. 174

³⁰⁷ sst.

³⁰⁸ sst.

Nansen fremholdt sine synspunkter for den britiske utenriksminister i et brev noen dager senere. Det skulle vise seg å bli vanskelig å lokke Storbritannia til å opptre som garantimakt for den nøytrale sonen mellom Norge og Sverige, men i sitt svar til Nansen den 20. september skrev Lord Lansdowne at den britiske regjering ville søke å få garantitraktaten mellom Sverige-Norge og Storbritannia og Frankrike av 1855 fornyet som gjeldende for begge kongeriker, og at det i denne traktat ville være mulig å bringe inn en omtale av den nøytrale sone. Dette betraktet Nansen som en fullt tilfredsstillende løsning.³⁰⁹ Den britiske utenriksminister oppholdt seg på den tiden i Irland, slik at all korrespondanse foregikk gjennom *Foreign Office*. Gjennom understatssekretær Sir Thomas Sanderson fikk Nansen vite at den britiske regjering antakelig ville oppfordre Tyskland og Russland til å slutte seg til garantitraktaten av 1855. Nansen fryktet at en slik traktat, tiltrådt av for mange stormakter, ville tape sin verdi,³¹⁰ men kunne på det daværende tidspunkt ikke gjøre annet enn å avvente utenriksministerens tilbakekomst til London.

Sanderson opptrådte som mellommann mellom Nansen og Lansdowne, og ble en viktig støttespiller for nordmannen under hans flere uker lange opphold i London i september og oktober. Ifølge Tim Greve diskuterte Nansen og Sanderson muligheten for at den britiske regjering kunne opptre som mekler i tilfelle av nye brudd i forhandlingene mellom Norge og Sverige. Dette forslaget gikk ut på at en nøytral kommisjon av høyerestående militære skulle sette seg inn i situasjonen og komme med et forslag til løsning. Den britiske minister i Stockholm, Sir Rennell Rodd, ble angivelig også orientert om denne planen, men fikk beskjed om ikke å legge den frem før forhandlingene eventuelt brøt sammen.³¹¹ Årsaken til dette drastiske forslaget fra britisk side hadde, ifølge Greve, sitt opphav i den talloppgaven Nansen presenterte for *Foreign Office* om det militære styrkeforholdet mellom Norge og Sverige, hvor Sveriges 60 000 mann ble stilt opp mot Norges fattige 4000. ”Disse talloppgavene, som ikke var korrekte for Norges vedkommende, vakte oppsikt i London”, skriver Greve.³¹²

Det er tvilsomt om den britiske regjering virkelig vurderte å bryte inn i de svensk-norske forhandlingene gjennom å opptre som mekler, men flere utsagn fra britisk hold under Karlstad-forhandlingenes avsluttende fase tyder på at Storbritannia appellerte til begge parter om imøtekommenhet og moderasjon. Gjennom *Foreign Office* fikk Nansen vite den 15.

³⁰⁹ NB, brev nr. 385 til Chr. Michelsen datert 20.09.1905, Nansens brev til Lord Lansdowne og dennes svar omtales på s. 179-180

³¹⁰ sst.

³¹¹ n.v. av Greve, s. 44-45

³¹² sst., s. 43

september at den britiske regjering kjente til at flere makter hadde oppfordret den svenske regjering til en fredelig løsning,³¹³ og samme dag skrev han til Eva:

Blir det et brud på dette, har vi, så vidt jeg forstår, England og også andre stater med os, og Sverige vil neppe våge at angribe når det kommer til stykket; men jeg tror ikke på noget brud.³¹⁴

Noe brudd ble det heller ikke, og den 23. september lyktes de to regjeringsdelegasjonene i Karlstad i å komme frem til en overenskomst begge parter kunne leve med. Den preliminære overenskomsten fastslo blant annet at de gamle festningsanleggene på Kongsvinger og Fredriksten skulle forbli urørt, og den 9. oktober ble den godkjent av Stortinget. Fire dager senere godkjente Riksdagen den. Unionen mellom Sverige og Norge var endelig blitt offisielt oppløst etter drøye fire måneder med tautrekking mellom partene.

DEL II: Den svenske diplomatiske virksomheten

Kongehuset holdt til det siste på at den svensk-norske unionen skulle vedvare, og at rikene skulle ha et felles utenriksstyre. Under et besøk i Kristiania etter bruddet i forhandlingene mellom regjeringen Boström og regjeringen Hagerup i begynnelsen av februar 1905 fant imidlertid kronprins Gustav at utsiktene til en opprettholdelse av unionen var svært mørke, og i et brev til kongen den 13. februar rapporterte han at ”det finnest knappast någon enda person, som numera vill hålla på den nuvaranda unionen, ja de flesta skrika öppet på upplösning av unionen”.³¹⁵ Kronprinsens siste forsøk på å blidgjøre nordmennene var å tilby dem full likestilling i unionen ved at utenriksministeren, som kunne være svensk eller norsk, skulle stå til ansvar overfor begge rikene. Denne utstrakte hånd kom den 5. april, men ble avvist av Stortinget som ville vente med videre forhandlinger til konsulatsaken ble vedtatt. Nordmennenes avslag kom ikke som noen overraskelse på svenskene. Kronprinsens forslag hadde imidlertid vist utlandet at Sverige var villig til å strekke seg langt for å imøtekomme Norge i unionskonflikten.

Da Stortinget oppløste unionen den 7. juni, var kronprins Gustav den første til å anbefale en betingelseløs og rask anerkjennelse av Norge. Det ble imidlertid klart at både kongen, regjeringen og majoriteten i Riksdagen så annerledes på situasjonen. Som nevnt sto Sverige svært splittet i spørsmålet om hvordan de skulle forholde seg til den norske avgjørelsen, men de fleste krevde en form for æresoppreisning for Sverige for den respektløse

³¹³ NB, brev nr. 381 til Chr. Michelsen datert 15.09.1905, s. 176

³¹⁴ NB, brev nr. 382 til Eva Nansen datert 15.09.1905, s. 177

³¹⁵ Terjesen, Bjørn *Vi skiltes i fred. Oppløsning av den norsk-svenske unionen i 1905*, s. 96

og ydmykende måten nordmennene hadde endt unionen på. Under sitt besøk i Berlin og London rett etter unionsbruddet hadde imidlertid kronprinsen fremholdt overfor ledende politikere at bruk av maktmidler for å opprettholde unionen ikke ville komme på tale.³¹⁶ Kronprinsen oppholdt seg i London i midten av juni i forbindelse med sønnen Gustav Adolfs giftermål med den britiske prinsesse Margareth av Connaught, og under samtaler han førte med både kong Edward, statsminister Balfour og utenriksminister Lansdowne kom det frem at Storbritannia anbefalte Sverige å få konflikten raskt ut av verden. I et telegram sendt fra Windsor-palasset til kong Oscar II datert 15. juni skrev kronprinsen:

Efter samtal med många ledande män ber Jag enträget, att inga villkor göras för unionens upplösning utan att förslag framställles till Riksdagen om riksaktens trädande ur kraft snarast möjligt, vi risikera annars förlora Europas sympatier, som vi nu äga.³¹⁷

Samme dag kom det et nytt telegram fra kronprinsen hvor han fortalte at han i et møte med den britiske utenriksministeren dagen før hadde fått vite at den britiske regjering inntil videre ikke ville anerkjenne den norske regjering, men at de ikke kunne nekte nordmennene diplomatisk forbindelse i lengden.³¹⁸ Ifølge historikeren Folke Lindberg hadde både russiske og tyske utsendinger i Stockholm beklaget at Sverige ikke ville opprettholde unionen med makt til å begynne med.³¹⁹ Da det ble klart at svenskene ville velge den fredelige linje, oppfordret Tyskland Sverige til å erkjenne den nye norske ordningen og akseptere *Bernadotte-tilbudet* snarest.³²⁰ ”Det meste Sverige oppnådde gjennom sine diplomatiske sonderinger var tilsagn om at ingen ville anerkjenne den nye regjering i Norge – foreløpig”, skriver forfatteren Tim Greve. ”Men det ble også gjort kjent for den svenske regjering at stormaktene ikke på ubestemt tid ville vente på at Riksdagen la frem sine betingelser for å godta en unionsoppløsning.”³²¹ Sommeren 1905 ble derfor en hektisk tid for den svenske regjering og riksdag: For det første måtte det jobbes iherdig med å komme frem til et program for unionsoppløsning som majoriteten av svenske politikere kunne godta. For det andre gjaldt det å overtale stormaktene til ikke å anerkjenne Norges selvstendighet før et slikt program forelå.

³¹⁶ sst., s. 104-105

³¹⁷ Sv UDs arkiv *Hemliga delen*, telegram fra kronprins Gustaf til kong Oscar II datert 15.06.1905 kl. 7.50

³¹⁸ sst., telegram fra kronprins Gustaf datert 15.06.1905 kl. 8.40

³¹⁹ n.v. av Lindberg (1958), s. 157

³²⁰ Sv UDs arkiv, samme vol., avskrift av et skriv datert 18.06.1905 fra en samtale mellom den tyske *chargé d'affaires* og den svenske kabinettsekretæren

Svenskene tar opp kampen med nordmennene om britisk støtte

Under en samtale mellom den svenske minister i London, Carl Bildt, og utenriksminister Lord Lansdowne den 28. juni, ble de britiske synspunkter vedrørende den svensk-norske konflikten bekreftet: Storbritannia ville vente med å anerkjenne den norske regjering til riksakten var opphevet, under forutsetning av at dette ikke drøydte for lenge.³²² Sverige hadde på denne tiden nedsatt et unionsutvalg som skulle utarbeide Riksdagens stillingtagen til unionsoppløsningen, men noe program lyktes det ikke svenskene å komme frem til før i slutten av juli. I mellomtiden ble kronprinsen advart av den britiske minister i Stockholm, Sir Rennell Rodd, om at andre stormakter kunne komme til å anerkjenne Norges selvstendighet, og at Sverige ville havne i en svært vanskelig posisjon om de ikke snart fikk avklart situasjonen. Om én stormakt anerkjente Norge, ville de andre straks følge etter, hevdet Rodd.³²³ Den britiske ministeren tok også opp de norske ryktene om svensk mobilisering med kronprins Gustav, men denne holdt fast ved at maktbruk ikke var aktuelt. Utenriksminister Lansdowne benyttet også anledningen til å ta opp ryktene om svensk maktbruk i en ny samtale med Bildt den 12. juli, men understreket samtidig at han trodde Sverige ville finne frem til en fredelig løsning på konflikten.³²⁴

De gjentatte formaningene fra Storbritannia til Sverige om å komme frem til en rask og fredelig avklaring på krisen, viste at stormakten både var opptatt av og fulgte nøye med i utviklingen på den skandinaviske halvøy. Et norsk utspill overfor Storbritannia og Danmark noen dager etter Stortingets vedtak den 7. juni viste seg dessuten å skjerpe den britiske interessen for den svensk-norske konflikten. Ved ikke å svare på *Bernadotte-tilbudet* hadde svenskene fått en mulighet til å hale ut tiden, men nyheten om prins Carls kandidatur til den norske tronen skapte frykt i Sverige for at en britisk anerkjennelse av Norge var nært forestående. Det ble klart at man måtte begynne å ta det norske uoffisielle diplomati på alvor og ta opp kampen med nordmennene der man fant at skadene var størst. København skulle vise seg å bli hovedarena også for de svenske diplomatiske fremstøtene sommeren 1905.

Følgene av prins Carls kandidatur til den norske tronen

Det svenske kongehuset ble relativt tidlig gjort kjent med nordmennenes forespørsel til prins Carl om å overta den norske tronen i tilfelle av et negativt svensk svar på *Bernadotte-tilbudet*.

³²¹ n.v. av Greve, s. 25

³²² n.v. av Lindberg (1950), s. 215

³²³ Nevnte utg. av Rodds dagbok, 12.07.1905

³²⁴ n.v. av Greve, s. 26

Allerede den 29. juni henvendte den danske kronprins Frederik seg til Oscar II med spørsmål om hvordan denne stilte seg til den norske henvendelsen. "[...] da jeg kunde tænke mig, at mulig min Svoger, Kongen af England, kunde for sin Datter interessere Sig for Sagens Lösning paa denne Maaden, har jeg idet med at skrive til Dig, for at Du skulde vite, saa snart som mulig hvad der foregaar", lød den danske kronprinsens brev til onkelen Oscar II.³²⁵ I sitt svarbrev til nevøen den 2. juli skrev den svenske kongen at han vanskelig kunne forestille seg at noen av hans ætt skulle kunne motta den norske kronen, men at han måtte avvente Riksdagens ønsker før han tok endelig stilling til saken. Han anså det som svært lite sannsynlig at Riksdagen gikk inn for å motta det norske trontilbudet, og derfor var det ingen han heller ville se på den norske trone enn kronprins Frederiks sønn, og sin brors dattersønn, prins Carl.³²⁶ Den svenske kongen understreket imidlertid at hans standpunkt i saken ikke måtte offentliggjøres før unionsoppløsningen ble endelig og han offisielt hadde frasagt seg den norske tronen. Selv om kong Oscar II i sitt brev uoffisielt bifalte prins Carls kandidatur, ble det danske kongehus samtidig bedt om å avvente Sveriges godkjennelse av unionsoppløsningen før de imøtekom nordmennenes forespørsel.

Den 2. august kontaktet Lord Lansdowne Bildt i London for å drøfte mulighetene for å få til en rask avklaring av det norske tronspørsmålet. Lansdowne hevdet at når den norske folkeavstemningen var blitt holdt, og en avvisning av *Bernadotte-tilbudet* fulgte fra kong Oscar II, ville det være i alles interesse om prins Carl straks kunne fremtre som Norges provisoriske tronkandidat.³²⁷ Ifølge Lindberg mente Bildt at det var kong Edward VII's press på regjeringen som hadde foranlediget Lansdownes utspill.³²⁸ Selv om den britiske utenriksministeren understreket overfor Bildt at hans refleksjoner ikke måtte betraktes som en oppfordring fra den britiske regjering, vakte utspillet oppmerksomhet i Sverige ettersom en anerkjennelse av prins Carls kandidatur på det daværende tidspunkt ikke ville samsvare med Riksdagens fastsatte prosedyre for unionens avvikling. Bildt gjorde også den britiske utenriksministeren oppmerksom på dette, hvorpå Lansdowne umiddelbart sa seg enig. "Han hade tydligen icke tänkt sig det minsta in i huru förslaget skulle kunna i praktiska detaljer genomföras", kommenterte Bildt i en rapport han avga samme dag.³²⁹

³²⁵ Sv UD's arkiv, samme vol., avskrift av brev til kong Oscar II fra den danske kronprins Frederik datert 29.06.1905

³²⁶ sst., brev fra kong Oscar II til kronprins Frederik datert 02.07.1905

³²⁷ sst., notat gjort v. *Kungl. Utrikesdepartementet* 16.08.1905

³²⁸ n.v. av Lindberg (1950), s. 228

³²⁹ sst.

Ifølge Lindberg hadde Lansdowne fått ideen om et provisorisk kongevalg fra den svenske kronprinsen.³³⁰ Kronprins Gustavs kompromissforslag ble gjort kjent for Lansdowne gjennom en rapport fra Rodd til *Foreign Office* allerede den 29. juli.³³¹ Kronprinsen var, ifølge Rodd, bekymret for at det norske storting ville komme svenskene i forkjøpet ved å tilby den danske prins den norske tronen før man rakk å komme til enighet i de svensk-norske anliggender. Dette betraktet den svenske kronprinsen som svært uvelkomment, og ønsket derfor å avverge en slik løsning fra norsk side:

Han tänkte sig, att den danske prinsen, samtidig som han accepterade erbjudandet, skulle tillkännage sin avsikt att inte bekläda sitt höga ämbete förrän efter fullbordad unionsupplösning. Ett sådant förfarande, menade kronprinsen, skulle vara mera förenligt med konung Oskars värdighet och underlätta de framtida förbindelserna.³³²

Den britiske interessen for prins Carls kandidatur hadde tydelig skapt bekymring i Sverige for at det danske kongehus ville gi etter og gi Norge en konge før de svenske kravene for en unionsoppløsning forelå. Etter at den tyske keiseren, under sitt besøk i København i begynnelsen av august, tilkjennega sin godkjennelse av prins Carls kandidatur, bega den svenske kronprinsen seg i hui og hast til den danske hovedstaden for å oppdatere seg i saken. Her oppfordret han sin minister Eric Trolle til å ta kontakt med Wedel Jarlsberg for å komme frem til en løsning på kongeproblematikken, og ifølge Lindberg var det kronprinsens kompromissvilje som lå til grunn for utformingen av den såkalte "wedelske plan".³³³ Wedel Jarlsberg hadde tidligere blitt informert om kronprinsens forslag til provisorisk kongevalg gjennom Johnstone, men uttalte at han fant det "uværdig for prins Carl og derfor uantagelig."³³⁴ Da "den wedelske plan" ble avvist av den svenske regjering, gjorde Wedel Jarlsberg helomvending. Etter å ha henvendt seg til Lansdowne om mulighetene for allikevel å få gjennomført den svenske kronprinsens forslag, fikk nordmannen kun et intetsigende svar tilbake om at Storbritannia med største fornøyelse ville godkjenne ethvert provisorisk arrangement som kunne aksepteres av de tre interesserte regjeringene.³³⁵ "Hos de bestämmande svenska instanserna hade förslaget om provisorisk kungaval inte större framgång än den Wedelska planen", skriver Lindberg.³³⁶ Storbritannia, på sin side, ville ikke støtte noe forslag som ikke kunne aksepteres av den svenske regjeringen.

³³⁰ sst.

³³¹ sst., s. 224

³³² sst.

³³³ sst., s. 225-226

³³⁴ n.v. av Wedel Jarlsberg, s. 133

³³⁵ n.v. av Lindberg (1950), s. 229

³³⁶ sst., s. 228

Den svenske utenriksministeren ble gjort kjent med ”den wedelske planen” gjennom et brev fra Trolle den 5. august.³³⁷ Trolle informerte også sin overordnede om den britiske minister Johnstones og den danske utenriksminister Rabens engasjement i saken. I et notat fra det svenske *Utrikesdepartementet* den 16. august, står det:

Af meddelanden från envoyén Trolle framgick med all tydlighet att engelska ministern i Köpenhamn med synnerligt intresse omfattade detta förslag och öppet uttryckte sin förhoppning att förslaget måtte från svensk sida accepteras.³³⁸

Wedel Jarlsbergs trusler om at det i Norge kunne komme til å dannes en republikk om man ikke snart fikk avklart kongespørsmålet hadde medvirket til at man i København og London anbefalte en gjennomføring av ”den wedelske planen”, ifølge Trolle.³³⁹ At den svenske regjering allikevel valgte å stå bak Riksdagens standpunkt om ikke å ta stilling til det norske tronspørsmålet før unionen gjennom forhandlinger rettmessig var blitt oppløst, hadde blant annet sammenheng med at man i København begynte å gå trett av Wedel Jarlsbergs skrekksenarioer. Om nordmannens reaksjon på det svenske avslaget kunne Trolle rapportere:

[...] hans uttalanden voro af den art, att man omöjligen kunde taga dem på allvar och han framkom med nya förslag in infinitum. Jag upptog ej någon diskussion med honom härom utan lät honom förstå, att på ytterligare förhandlingar med honom kunde jag ej inlåta mig.³⁴⁰

Wedel Jarlsbergs opptreden overfor danske og britiske representanter den seneste tiden hadde med andre ord vært lite heldig. ”I diplomatiska kretsar uttalas öppet, att mannen ej kan tagas au serieux, tillochmed hans varmaste anhängare, herr Johnstone, har alldeles tagit sin hand ifrån honom”, uttalte Trolle i sin rapport til den svenske utenriksministeren.³⁴¹ Det var imidlertid ikke nordmannens mas alene som førte til at mye av drivkraften bak prins Carls kandidatur forsvant. I et møte med Johnstone den 16. august fremholdt Trolle faren for at det kunne utløses en konflikt mellom Sverige og Danmark. Dette gjorde inntrykk i København, og ifølge den svenske historikeren Lindberg var dette årsaken til at den danske regjering la seg på en langt mer forsiktig linje i kongespørsmålet. Nordmennene ble derfor tvunget til å slå retrett og godta en utsettelse av kongesaken.³⁴²

Selv om Wedel Jarlsbergs iherdige forsøk på å fremskynde prins Carls kandidatur ikke førte frem, var det imidlertid én person som fortsatt ikke ville gi seg i saken. I et siste forsøk

³³⁷ Sv UDs arkiv, samme vol., brev fra den *Kungl. Svensk-norska Beskickningen i Köpenhamn* til grev Wachtmeister, datert 05.08.1905

³³⁸ sst., nevnte notat fra svensk UD 16.08.1905

³³⁹ sst.

³⁴⁰ sst., brev fra den *Kungl. Svensk-Norska Beskickningen i Köpenhamn* til grev Wachtmeister, datert 11.08.1905

³⁴¹ sst.

³⁴² n.v. av Lindberg (1958), s. 162

på å påvirke svenskene til å godta svigersønnens kandidatur, sendte kong Edward VII, som nevnt tidligere, et brev til den svenske kronprinsen den 13. august hvor han uttrykte forhåpninger om at kronprinsen kunne bevege den svenske regjeringen til en provisorisk anerkjennelse av prins Carl, slik de hadde anerkjent den norske provisoriske regjering gjennom å vise villighet til å innlede forhandlinger med den. Den britiske konge fryktet at forhandlingene ikke ville lede til en tilfredsstillende utgang med mindre det ble tillatt at prins Carl fikk en ledende rolle i den, og lokket med at prins Carls mottagelse av den norske tronen ville lette en fornyelse og en forbedring av traktaten fra 1855 mellom dobbeltmonarkiet og Storbritannia.³⁴³

Kong Edward VII's brev ble overlevert kronprinsen av den britiske minister Rennell Rodd den 16. august, og innholdet i brevet vakte sterke reaksjoner innad i den svenske regjering. *Justitieminister* Gustav Axel Berg tolket den britiske kongen dit hen at han ”på ett mycket bestämdt sätt förordade Prins Carl af Danmark till konung i Norge.”³⁴⁴ *Civilminister* Johan Widén hadde lenge sett med bekymring på ”de norska intrigerna i Köpenhamn” og mistenkte Wedel Jarlsberg, Johnstone og Raben for å koke i samme gryte.³⁴⁵ Når det gjaldt kong Edwards brev til kronprinsen, håpet Widén at det ikke hadde kommet nordmennene for øre. ”Vid sådant förhållande gäller det för svenska regeringen att ställa sig absolut afvisande mot alla anbud af underhandling om det föreslagna regentskapet – och ej låta förbluffa sig af Edvard VII's hållning.”³⁴⁶ Det hersket imidlertid usikkerhet blant de svenske regjeringsmedlemmene om hvorvidt den britiske konge hadde sin regjering med seg i sitt syn, og her ble den svenske minister i London utsatt for kraftig kritikk. Widén beskyldte Bildt for å være en person uten egentlig interesse for politikk. Widén hadde tidligere tatt til orde for at utenriksministeren skulle appellere til den britiske regjering om å øve press på nordmennene for å komme de svenske kravene i møte. Til det hadde Wachtmeister svart at man hos den britiske regjering ikke kunne gjøre noe mer enn det som var blitt gjort: ”Bildt duger ingenting till! Och för resten är det i Köpenhamn, som saken afgjöres, och ej i London.”³⁴⁷

Etter å ha konsultert sin regjering utformet den svenske kronprinsen et svar til den britiske kongen den 18. august hvor han fremholdt at ”Den tanke, som Du framkastar är dock aldeles omöjlig att genomföra, och det har redan indirekt svarast, att det s.k. Wedelska

³⁴³ n.v. av Wedel Jarlsberg, brevet fra kong Edward VII er gjengitt på s. 178-179

³⁴⁴ n.v. av Wåhlstrand, *Justitieminister Gustav Axel Bergs dagboksanteckningar 1905*, 16.08.1905 s. 299

³⁴⁵ Nevnte utg. av Widéns dagbok, 19.08.1905, s. 206

³⁴⁶ sst.

³⁴⁷ sst., s. 207

förslaget icke kan antagas af Sverige.”³⁴⁸ Kong Edward VII mottok kronprins Gustavs svar samtidig med en melding fra Sir Rennell Rodd om at det nå gikk mot forhandlinger mellom de stridende parter. Den britiske kongen kunne dermed ikke gjøre annet enn høflig å takke den svenske kronprinsen for hans svar og uttrykke glede over at det virket som om krisen endelig gikk mot en lykkelig slutt.³⁴⁹ Det var nå opp til den svenske og norske regjering å finne frem til en tilfredsstillende overenskomst for oppløsningen av unionen. Først når dette var brakt i havn, og det svenske kongehus offisielt ga avkall på den norske tronen, kunne det danske prinseparet begi seg til Norge.

Karlstad-forhandlingene og grensefestningsproblematikken

Den svenske regjeringen avslørte tidlig den norske tankegangen bak trontilbudet til prins Carl. ”Man har nog i Norge räknat ut att på detta sätt engagera Danmark och England, så att man kunde slippa ifrån de svenska villkoren”, konstaterte den svenske *civilministeri* begynnelsen av august.³⁵⁰ Da den norske regjeringsutsendingen Benjamin Vogt ankom Stockholm for å undersøke mulighetene for å innlede underhandlinger med Sverige i midten av august, ga dette imidlertid signal til svenskene om norsk forhandlingsvilje til tross for intrigene i København. I sin dagbok den 16. august skrev Widén:

I det hela voro vi mycket glada öfver Vogts ankomst; förhållandet med Prins Carl af Danmark har varit ganska oroande; och vi hafva varit i ganska stor farhåga att han skulle blifva regent och då vore det nog adjö med Norrmännens förhandlingsvillighet. Att detta varit Norrmännens afsikt är uppenbart, England har understödt planen och Danskarne äro ej att lita på.³⁵¹

Den 25. august skrev Widén at man endelig hadde lyktes i å komme til enighet om tid og sted for innledning av forhandlingene.³⁵² Den 31. august møttes partene i Karlstad.

Som nevnt tidligere var det særlig de norske grensefestningene som skapte hodebry for de to regjeringsdelegasjonene i Karlstad. Riksdagens standpunkt på dette området fremsto som noe uklart, og det hersket uenighet innad i den svenske koalisjonsregjering om hvilke norske festningsgrupper som skulle innlemmes i den nøytrale sonen. Den svenske regjeringsdelegasjonen gikk imidlertid til slutt inn for at *all* norske grensefestningene måtte rives, samtidig som statsminister Christian Lundeberg understreket overfor den norske delegasjonen at dette kravet ikke gjaldt de historiske delene av Fredriksten og Kongsvinger.

³⁴⁸ Sv UD:s arkiv, samme vol., avskrift av svarbrev til kongen av England fra kronprins Gustav, datert Stockholm 18.08.1905

³⁴⁹ sst., kopi av brev til Rodd fra Mr. Tonsonby v. det britiske hoff, datert 22.08.1905

³⁵⁰ Nevnte utg. av Widén:s dagbok, 03.08.1905, s. 197

³⁵¹ sst., 16.08.1905, s. 203

³⁵² sst., 25.08.1905, s. 212

Ettersom nordmennene sto fast på at Kongsvinger skulle holdes utenfor den nøytrale sonen, og at den gamle festningen på Fredriksten skulle beholdes i den stand den var, kom det til brudd i forhandlingene den 7. september.

Pausen som oppstod i forhandlingene, vakte bekymring både internt og eksternt, og det ble fryktet at den svensk-norske striden ville trekke ut enda lenger. Faren for at partene ikke ville klare å komme frem til en tilfredsstillende løsning på grensefestningsproblematikken ble av den danske regjering ansett som overhengende etter møtet med de norske utsendingene i København umiddelbart etter bruddet. Kombinert med den norske rykteflommen om svensk mobilisering dannet dette bakgrunnen for Danmarks oppfordring til Sverige om å føre en måteholden politikk i grensefestningsspørsmålet for å komme frem til en fredelig løsning. ”Danmark kunde umulig se rolig på at en krig trak op udenfor dets dør, en krig hvori det meget let kunde bli trukket ind”, var Nansens kommentar til den danske utenriksministers memorandum til Sverige.³⁵³ Grev Raben hadde, som nevnt tidligere i dette kapittelet, blitt oppmuntret av både den tyske og den britiske utsending i København til å gjøre en slik henvendelse. Det hersket imidlertid usikkerhet om deres respektive regjeringer ville følge opp initiativet.

Svenske reaksjoner på dansk innblanding

Den danske henvendelsen til Sverige kom omtrent samtidig med at partene møttes på Karlstad for å gjenoppta forhandlingene. I et brev til grev Wachtmeister fra den svensk-norske legasjonen i København den 15. september ble det nevnt at en *démarche* var blitt gjort i Stockholm av den tyske, franske og russiske utsending om å komme raskt til enighet i Karlstad. Russland og Frankrike hadde straks gitt sitt samtykke til dette, mens ”Tyskland hade endast med viss reservation bifallit framställningen och – märkligast af allt – England hade bestämd vägrat”, sto det. Brevskriveren, som sannsynligvis var den svenske minister Trolle, var ikke i tvil om hvem det var som hadde forårsaket det danske utspillet:

Uppskrämd genom Baron Wedels berättelser angående svenska truppsammandragningar vid norska gränsen hade Grefve Raben genom Danmarks diplomatiska representanter i Paris, Petersburg, London och Berlin förfrågat sig, huruvida de respektive regeringarne vore sinnade göra någon *démarche* i fredens intresse [...] ³⁵⁴

³⁵³ NB, brev nr. 378 til Chr. Michelsen datert 10.09.1905, s. 170

³⁵⁴ Sv UD's arkiv, samme vol., brev fra *Svensk-Norska Beskickningen i Köpenhamn* til greve (Wachtmeister) datert 15.09.1905, avsenderens navn kommer ikke frem, men det er høyst sannsynlig at det var Trolle. Ifølge Lindberg (1958) var det i hvert fall Trolle som samme dag hadde en samtale med Johnstone.

Senere samme dag kunne Trolle opplyse den svenske utenriksministeren om at han hadde møtt den britiske minister, og at denne var interessert i å vite om den svenske legasjon i København hadde fått noen instruksjoner fra sin regjering i forbindelse med grev Rabens henvendelse til stormaktene. Johnstone hadde unnveket å uttale seg nærmere om Storbritannias holdning under møtet, men antydte overfor Trolle at om forhandlingene i Karlstad ble resultatløse, ville stormaktene tilby sine *bona officia* for å løse tvistepunktene.³⁵⁵ Trolle understreket at man ikke måtte tillegge den britiske ministerens personlige ideer for stor betydning, og avsluttet brevet med en syrlig bemerkning om at Johnstone snarere burde bruke sin innflytelse på å presse nordmennene til å godta de svenske kravene, ettersom Sverige ettertrykkelig hadde gjort det klart at de ikke aktet å fravike Riksdagens standpunkt i unionsoppgjøret.

Samtidig med at denne korrespondansen forelå mellom Trolle og Wachtmeister, hadde Bildt en samtale med understatssekretær Sir Thomas Sanderson i *Foreign Office*, hvor sistnevnte ikke la skjul på at han fant det svenske kravet om riving av de gamle norske festningene urimelig.³⁵⁶ Den svenske minister tok denne uttalelsen svært alvorlig, og straks etter møtet sendte han følgende telegram til den svenske delegasjonen i Karlstad:

Sir T. Sanderson säger mig engelska regeringen är uppriktigt anxieux att négociations Karlstad må få lyckligt slut. Engelska regeringen är öfvertygad att en attitude généraux af svenska regeringen skulle allmänt gillas af Europa och höja Sverige i allas aktning. Lord Lansdowne har afhållit sig från att sända engelska ministeren i Stockholm speciella instruktioner i detta moment critique, ty han önskar undvika hvarje sken af brist på förtroende till svenska regeringens klokhet och moderation.³⁵⁷

Bildt var redd den britiske regjeringens tålmodighet var slutt når det gjaldt å få til en avklaring på den svensk-norske konflikten, og avsluttet sitt telegram med en oppfordring til den svenske regjering om raskt å finne frem til en løsning: ”Jag tillråder göra allt möjligt för att négociations ej må stranda, ty annars är en engelsk intervention i någon form att förutse, och Englands sympati skulle ej vara för oss.”³⁵⁸

Lindberg skriver i sitt verk om svensk utenrikspolitikks historie at ”meddelandet från minister Bildt i London om Sandersons uttalanden den 15 september verkade i Stockholm og Karlstad som en allvarlig tankeställare”.³⁵⁹ I det svenske kongehuset hadde man mistanke om

³⁵⁵ sst. Nytt brev fra *Svensk-Norska Beskickningen i Köpenhamn* til grev Wachtmeister datert 15.09.1905. Dette nevnes også av Lindberg (1958), s. 172

³⁵⁶ n.v. av Lindberg (1958), s. 169

³⁵⁷ Sv UDs arkiv, samme vol., telegram fra *Svensk-Norska Beskickningen* i London v. Bildt til Karlstad datert 15.09.1905

³⁵⁸ sst.

³⁵⁹ n.v. av Lindberg (1958), s. 171

at denne bryske uttalelsen fra *Foreign Office* hadde sammenheng med Nansens opphold i London, og det ble fryktet at nordmannens virksomhet ville øke den britiske regjeringens engasjement i unionsoppgjøret. Samme dag som telegrammet ankom, tilkalte kronprins Gustav og *sjöminister* Arvid Lindman den britiske minister for å finne ut hvor langt opp i de politiske rekker Nansen hadde nådd. Rodd kunne imidlertid berolige dem begge med at nordmannen ikke hadde fått audiens hos verken kongen eller utenriksministeren, og at han kun var blitt mottatt som privatperson av Lansdownes understatssekretær i *Foreign Office*. Lansdowne selv befant seg i Irland og hadde, etter samtale med kongen, besluttet ikke å ta imot nordmannen, fortalte Rodd.³⁶⁰ Den britiske ministeren benyttet imidlertid anledningen til å understreke ønskeligheten av det ble vist hensyn overfor Norge under forhandlingene,³⁶¹ og kronprinsen forsikret Rodd nok en gang at det kun var de moderne festningsanleggene man ønsket revet.³⁶²

Etter møtet med Rodd følte kronprinsen seg rimelig sikker på at en britisk intervensjon av noe slag ikke var aktuelt på dette tidspunkt, men han var allikevel tydelig bekymret over responsen fra utlandet. Kronprinsens telegram til Lundeberg i Karlstad samme dag ga uttrykk for dette:

Anse vidare att snabbt afgörande är högeligen nödvändigt på grund af Norges förbindelser, som for hvarje dag sätta oss i ogynnsammare ställning. Engelsk intervention utesluten efter samtal med Engelska Ministeren.³⁶³

Kronprinsens formaning ble først oppfattet av Lundeberg som en urettmessig inngripen i regjeringsdelegasjonens gitte handlingsfrihet og som et mistillitsforslag rettet mot den politikk delegasjonen førte under forhandlingene. Dette ble imidlertid avvist i en ny henvendelse påfølgende dag hvor kronprinsen understreket at telegrammet den 15. september ”var dikteradt af vår uppfatning angående situationen, icke af bristande förtroande.”³⁶⁴ Ifølge *justitieminister* Berg, som ledet statsrådsberedningen i Stockholm mens Karlstad forhandlingene pågikk, bidro dette til å roe gemyttene, men det var tydelig at stemningen i den svenske regjeringsdelegasjonen på dette tidspunkt var temmelig amper.

Situasjonen i Stockholm var ikke stort bedre. Kronprins Gustav fortalte statsråd Berg at Oscar II den seneste tiden hadde vært svært irritert over Rodds ordknapphet hva gjaldt Storbritannias holdning til Norge og prins Carls kandidatur, og kongens nervøsitet og

³⁶⁰ Sv UDs arkiv, samme vol., brev fra Rodd til Lindman datert 15.09.1905 og 16.09.1905

³⁶¹ n.v. av Lindberg (1958), s. 169

³⁶² n.v. av Greve, s. 45

³⁶³ n.v. av Wåhlstrand, *Justitieminister Gustav Axel Bergs dagboksanteckningar 1905*, 15.09.1905, s. 319-320

³⁶⁴ sst., 16.09.1905, s. 322

irritasjon var nær ved å føre til en konfrontasjon mellom ham og den britiske ministeren som kunne ha fått alvorlige følger. Kongen hadde kommet stormende til møtet mellom kronprinsen og den britiske minister den 15. september, men takket være en snarrådig kabinettsekretær som fikk varslet kongens ankomst i tide, hadde kronprinsen rukket å komme sin far i møte og roe ham ned. ”Hade kungen – utan att förut blifvit lugnad – hunnit in i skriftrummet, der Kronprinsen mottog Sir Rennell, skulle, trodde Kronprinsen, ett mycket obehagligt uppträdande hafva kommit till stånd”, noterte Berg den 16. september.³⁶⁵

Den svenske kongen var meget bekymret over forhandlingstempoet i Karlstad, og ifølge Bergs dagboknedtegnelser vurderte kongehuset å gripe inn i forhandlingenes gang. Både telegramdramaet mellom kronprinsen og regjeringsdelegasjonen i Karlstad og nesten-episoden mellom kongen og Rodd vitnet om uro og usikkerhet i den svenske leiren i forbindelse med grensefestningsproblematikken og stormaktenes holdning til den svenske politiske linje under Karlstad-forhandlingene. Da den svenske delegasjonen reiste til Karlstad for å gjenoppta forhandlingene, hadde de vært innstilt på å stå fast på kravet om nedrivning av alle grensefestningene, men ikke til enhver pris. Stormaktenes diplomatiske henvendelser og ”fastheten i det norske motståndet” hadde sådd uro i regjeringen.³⁶⁶ Det var derfor med stor lettelse og glede statsrådsberedningen og kronprinsen i Stockholm mottok telegram fra Lundeberg den 17. september om at partene hadde nådd frem til en preliminær overenskomst i grensefestningsspørsmålet.

Etterspill

Undertegnelsen av Karlstadoverenskomsten den 23. september, og den påfølgende godkjenningen av avtalen i de respektive lands parlamenter i midten av oktober, markerte slutten på en over tre måneder lang konstitusjonell unntakstilstand i Norge. Regjeringen Michelsen hadde gjennom hele sommeren 1905 måttet slite for å opprettholde forbindelsen til utenlandske makter og sto hele tiden i fare for å bli isolert som en revolusjonær og illegal politisk aktør. Etter at forhandlingene med Sverige ble innledet, fremsto imidlertid den norske samlingsregjeringen utad som en politisk enhet med solid forankring i et helt folk og med vilje og evne til å komme frem til en løsning på en flere tiårs lang konflikt. Da avtalen med Sverige endelig var i havn og unionen rettmessig var blitt oppløst, var det ikke lenger noe som talte imot stormaktenes anerkjennelse både av den norske regjeringen og den norske

³⁶⁵ sst., s. 323

³⁶⁶ n.v. av Lindberg (1958), s. 171

selvstendigheten. Men det var fortsatt en vesentlig ting som manglet før den norske stat kunne anses for å være komplett: et statsoverhode. Som en følge av Riksdagens godkjenning av Karlstadoverenskomsten hadde riksakten blitt opphevet den 16. oktober, men det forelå fortsatt ikke noe svar fra det svenske kongehuset på det over fire måneder gamle *Bernadotte-tilbudet*. Den norske regjeringens arbeid med å få etablert en fullverdig norsk stat var derfor langt fra avsluttet med inngåelsen av Karlstadoverenskomsten i slutten av september. Da regjeringen Michelsen en siste gang henvendte seg til Storbritannia for å finne støtte for prins Carls kandidatur til den norske tronen, var det imidlertid ikke bare stormaktens press på svenskene den norske regjeringen ønsket å oppnå. Også innad i det norske politiske miljø hadde kongekandidaturet støtt på problemer.

Å få prins Carl på den norske trone så raskt som mulig hadde vært et av de viktigste målene for den norske utenrikspolitiske aktiviteten sommeren 1905. Innsettelsen av et norsk statsoverhode på et tidlig stadium av krisen ville ha fremskyndet stormaktenes anerkjennelse av Norge og lettet forhandlingene med Sverige betraktelig. Da unionsoppløsningen endelig var et faktum, stilte saken seg i et annet lys. Norge hadde klart å etablere sin selvstendighet uavhengig av at landet hadde hatt en konge, og stadig flere folkevalgte begynte å spørre seg om man var tjent med en opprettholdelse av kongedømmet som statsform. Den republikanske tendensen på Stortinget var voksende, og flere hevdet at man burde vente med å ta stilling til den endelige statsform til etter at folket hadde vist sin vilje ved det neste valget i 1906. Regjeringen Michelsen ønsket å få avklart situasjonen så raskt som mulig, og i ukene etter overenskomsten i Karlstad fortsatte regjeringen sitt arbeid med å fremme den danske prinsens kandidatur.

Prins Carl og fornyelse av integritetsavtalen

Kongespørsmålet ble tidlig koblet sammen med spørsmålet om en fornyelse av den utgåtte Novembertraktaten av 1855. Nansen, som oppholdt seg i London helt til midten av oktober, fikk i oppdrag av regjeringen Michelsen å undersøke mulighetene for om et valg av prins Carl ville lette arbeidet med å få i stand en fornyet integritetsavtale for Norge. Gjennom en slik vinkling håpet den norske regjeringen å slå to fluer i et smekk: Britene skulle lokkes til å fornye integritetsavtalen gjennom forsikringer om at dette ville hjelpe prins Carl og prinsesse Maud til den norske tronen, samtidig som argumentasjonen til republikanerne hjemme om at landet ikke var tjent med å velge prins Carl til konge ble undergravd.

Som nevnt tidligere i dette kapittelet hadde den britiske utenriksministeren avslått å motta Nansen offisielt av frykt for å støte Sverige, noe som naturligvis gjorde det vanskelig

for nordmannen å utføre oppdraget sitt. Dette problemet ble imidlertid løst av Sanderson, ved at han inviterte begge til en middag hos seg like etter utenriksministerens tilbakekomst fra Irland i begynnelsen av oktober. Kamouflert som en sosial begivenhet lyktes det derfor Nansen allikevel å få lagt frem den norske regjeringens forespørsel for Lansdowne personlig. Den britiske utenriksministeren bekreftet der overfor Nansen at et valg av prins Carl ville lette eventuelle forhandlinger om en fornyelse av Novembertraktaten, og i et brev til Lansdowne etter sin tilbakekomst til Kristiania ba Nansen om hans tillatelse til at Michelsen i all hemmelighet kunne fremlegge briterenes stilling til saken for Stortinget.³⁶⁷ Den 15. oktober kom det endelige telegrafiske svar fra Lansdowne med klarering til statsministeren om å meddele Stortinget følgende innhold:

Valget af Prins Carl af Danmark vil hjælpe os meget, bl.a. på den vis at det vilde styrke båndene med Storbritannien, og gjøre den britiske regjering mer villig til at søge traktaten af november 1855 fornyet i udvidet form så den garanterer Norges absolutte integritet ikke alene overfor Rusland, men overfor alle magter.³⁶⁸

Resultatet av Nansens forbindelse med Lansdowne ble fremlagt av statsminister Michelsen for Stortinget i et møte for lukkede dører den 19. oktober sammen med et brev Michelsen hadde mottatt fra den britiske utenriksministeren den 16. oktober. Her sto det blant annet at den britiske regjering håpet at den periode med usikkerhet som hersket i Norge, ikke ville bli forlenget, og "at et snarligt valg af prins Carl af Danmark utvilsomt vilde blive af øieblikkelig og væsentlig fordel for Norge."³⁶⁹ Gjennom å koble kongekandidaturet opp mot Storbritannias vilje til å garantere Norges integritet overfor andre makter, utraderte regjeringen Michelsen den republikanske agitasjonen i Stortinget fullstendig. Den 26. oktober frasa kong Oscar II seg den norske tronen samtidig som Karlstadoverenskomsten ble undertegnet. Etter ønske fra prins Carl ble det avholdt folkeavstemning om statsformen i Norge i midten av november, med det resultat at nesten åtti prosent av befolkningen uttrykte ønsket om å se den danske prins på Norges trone. Den 27. november avla prinsen ed til forfatningen under navnet kong Haakon VII, etter at et enstemmig Storting hadde valgt ham til konge. Arbeidet med å etablere en fullverdig og suveren norsk stat var fullført.

³⁶⁷ NB, brev nr. 389 til Lord Lansdowne datert 09.10.1905, s. 183, gjentatt i et "purretelegram" 14. 10.1905

³⁶⁸ NB, brev nr. 391 til Chr. Michelsen datert 18.10.1905, gjengivelse av Lansdownes telegram til Nansen s. 186

³⁶⁹ Referater fra de hemmelige møter i Stortinget i 1905, møte 19.10.1905, s. 357

KAPITTEL 5

BRITENES SYN PÅ KONFLIKTEN

Hensikten med denne oppgaven har ikke bare vært å kartlegge de svenske og norske propaganderende og diplomatiske fremstøtene overfor Storbritannia i forbindelse med unionsoppløsningen, men også å se på hvordan denne virksomheten ble mottatt og hvilke konsekvenser den fikk for utformingen av den britiske opinion i unionsspørsmålet. Her er det snakk om et todelt materiale: På den ene side har man britiske massemediers holdning til, og dekning av, den svensk-norske konflikten, representert ved to av Storbritannias ledende aviser på den tiden, *The Times* og *Morning Post*. På den annen side har man britiske myndigheters holdning til konflikten, representert ved regjeringen, diplomatiet og kongehuset. Dette kapitlet har til hensikt å kaste lys over britenes syn på den svensk-norske unionskonflikten, og se på hvilken politikk som ble ført fra britisk side overfor de stridende partene. I denne forbindelse vil en sammenligning av mediernes dekning av konflikten med holdningene i det politiske miljø stå sentralt.

Del I: Britisk presse

Den konstitusjonelle debatten i Sverige-Norge vekket generelt sett liten interesse i Storbritannia før 1905, ettersom den ble ansett for å være en intern debatt uten særlige ringvirkninger for resten av Europa. Man hadde liten kunnskap om svenske og norske politiske anliggender og dermed ingen forutsetninger for å kunne forutse konsekvensene av den flere tiår lange opprivende konflikten. Den svensk-norske unionen ble snarere ansett for å være en forholdsvis solid enhet med en stabiliserende effekt på maktbalansen i Nord-Europa. Som vi har sett ble unionen, under Gladstones regjeringsdager, til og med brukt som eksempel på hvordan man best mulig kunne gjennomføre et irsk selvstyre, og fremsto under *home rule*-debatten som den ultimate forening mellom to stater.

I løpet av vinteren og våren 1905 begynte britenes idylliske forestilling om den svensk-norske foreningen å rakne. Bruddet i forhandlingene mellom Sverige og Norge ved årsskiftet fortalte omverdenen at stridsspørsmålene var langt mer gjennomgripende enn tidligere antatt, og at partene ikke ville klare å finne frem til en tilfredsstillende løsning på konflikten med det første. Flere artikler i *The Times* ved begynnelsen av året uttrykte bekymring for utviklingen av den konstitusjonelle striden og den vedvarende uenigheten rundt organiseringen av landenes felles utenrikstjeneste. I en artikkel datert 23. januar fra avisens

korrespondent i Stockholm ble det satt spørsmålstegn ved om partene noensinne ville klare å finne frem til en løsning på konsulatsaken. Allerede da begynte det å bli klart at striden kunne føre til en skilsmisse mellom landene:

All hope is not lost of a satisfactory compromise; but public opinion in both countries is considerably excited, and there is no doubt that, should the negotiations fail completely, a situation of some gravity will be thereby created [...] and might tend to the severance of the union between the two kingdoms, a contingency the effects of which would be felt even beyond the limits of the Scandinavian peninsula.³⁷⁰

Også i *Morning Post* så man med uro på utviklingen i Sverige-Norge og den stadig mer hardnakkede norske politiske linje i konsulatsaken. Da regjeringen Hagerup ble avløst av regjeringen Michelsen i begynnelsen av mars, ble regjeringserklæringen, med løfte om å hevde Norges konstitusjonelle rett i unionen, viet mye oppmerksomhet. De britiske avisenes interesse for og dekning av den unionelle konflikten økte etter hvert som situasjonen forverret seg på den skandinaviske halvøy. Da polemikken mellom de to berømte vitenskapsmennene og oppdagelsesreisende Fridtjof Nansen og Sven Hedin ble innledet i *The Times* i månedsskiftet mars-april, hadde den svensk-norske unionsdebatten rukket å bli nærmest daglig lesestoff for det britiske publikum.

Holdningene til den svensk-norske konflikten i tiden før unionsoppløsningen

Samtidig som Nansens omtalte artikkel om unionskrisen sto på trykk i *The Times* den 25. mars, presenterte konkurrenten *Morning Post* et to spalter langt intervju med nordmannen, hvor ønsket om likestilling i unionen og muligheten til å ivareta egne interesser ble fremstilt som drivkraften bak de norske kravene.³⁷¹ Dette møtte stor forståelse i den britiske avisen, som på lederplass samme dag hevdet at den politiske utviklingen i Norge var et resultat av nordmennenes egenartede og selvstendige historie og livsførsel. "A race of mountaineers and seamen they have developed a passionate love of freedom", sto det i lederen, som også påpekte at Norge var et gammelt kongedømme med en stolt fortid.³⁷² Selv om de norske kravene ble sett på som rimelige ut fra et historisk perspektiv, stilte lederforfatteren seg tvilende til måten de ble drevet frem på, og fryktet konsekvensene av en lang og bitter strid:

[...] it will not be disputed that Great Britain and other European Powers are at least concerned that the two states of the Scandinavian Union should not dissipate in internal strife the resources which they may one day need to repel the aggression of a powerful neighbour, whose ambition to acquire an open-water port on the Atlantic has scarcely been disguised.³⁷³

³⁷⁰ *The Times* 23.01.1905, "Sweden and Norway. Apprehensions of a deadlock", fra korr. i Stockh., s. 4

³⁷¹ *Morning Post* 25.03.1905, "Norway and Sweden. The constitutional Crisis. Interview with Dr. Nansen", s. 5

³⁷² sst., "Sweden and Norway", leder s. 6

³⁷³ sst.

Det var først og fremst trusselen fra øst som opptok britene under den svensk-norske unionskonflikten, og man fryktet at en langvarig strid mellom partene ville føre til et svekket Skandinavia ute av stand til å stå imot russisk press. Under intervjuet i *Morning Post* ble Nansen konfrontert med et rykte om at enkelte norske politikere angivelig skulle være villige til å gi Russland en norsk havn i bytte mot russisk støtte i den norske selvstendighetskampen mot Sverige.³⁷⁴ Dette ble selvfølgelig blankt avvist av Nansen, men spørsmålet vitnet om briteres bekymring for utfallet av den svensk-norske striden.

Hedins artikkelskriving i *The Times* våren 1905 bidro til å fremheve dette faremomentet ved den norske selvstendighetspolitikken. Det var imidlertid ingenting i russernes politikk på denne tiden som tydet på at de faktisk ville forsøke å dra nytte av den svensk-norske unionskonflikten. Russerne var snarere travelt opptatt med å håndtere egne interne stridigheter etter det sviende nederlaget mot Japan i den russisk-japanske krigen. Stormaktene hadde generelt sett mer enn nok å henge fingrene i våren og sommeren 1905, og sto overfor langt større utfordringer enn konflikten på den skandinaviske halvøy. Russlands indre uroligheter, krisen i Marokko, det irske spørsmål og den gryende konflikten i Østerrike-Ungarn var noen av de større sakene som opptok stormaktene på denne tiden. I forhold til disse problemfeltene fremsto striden i Sverige-Norge som en ubetydelig søskenkrangel, og som en unødvendig irritasjonsfaktor i en allerede hardt presset europeisk samfunnsorden. I britiske aviser mente man at både Skandinavia og resten av Europa var best tjent med en opprettholdelse av unionen. Partene ble derfor oppfordret gjentatte ganger til å finne frem til en løsning på konflikten før den ble fullstendig uhåndterlig.

I denne forbindelse ble den svenske kronprinsens kompromissforslag til Stortinget i begynnelsen av april møtt med begeistring i britisk presse. "Considering all the circumstances it is to be hoped that a spirit of moderation may assert itself among the statesmen on both sides, and that they may follow the wise counsel of the Crown Prince", sto det i *Morning Post* den 8. april.³⁷⁵ Statsminister Boströms avgang et par dager senere ga signal om at svenskene var villige til å legge seg på en langt mer moderat linje i spørsmålet om organiseringen av utenrikstjenesten enn tidligere. Den norske regjeringens avslag avlivet imidlertid alt gjenlevende håp om at partene ville klare å finne frem til en løsning gjennom forhandlinger. Etter en dyster situasjonsrapport fra avisens korrespondenten i Stockholm den 1. mai skrev

³⁷⁴ sst., intervjuet med Nansen på s. 5

³⁷⁵ *Morning Post* 08.04.1905 "Norway and Sweden", leder s. 6 ("Crown Prince's Proposals", art. fra korr. i Stockh., 07.04.1905, s. 7)

The Times på lederplass: "A feeling of disgust with the union is growing in both countries."³⁷⁶ Lederen gjenga innholdet i en artikkel fra *Morgenbladet*, hvor konsulatsaken ikke alene ble fremstilt som en æressak, men som selve grunnstenen i den norske nasjonale selvfølelsen. Konsulatsaken ble betraktet som et rent norsk anliggende, og Sveriges krav om at saken måtte behandles i fellesskap ble av nordmennene oppfattet som en fornektelse av Norges selvstendighet, skrev *The Times*. Den eneste måten nordmennene kunne gjenopprette sitt nasjonale selvilde på overfor unionspartneren og resten av verden, var å ta saken i egne hender. "Thus necessary political foresight is pitted against unreasoning national pride", kommenterte lederen.³⁷⁷

Den 11. mai skrev korrespondenten for *Morning Post* i Kristiania at Stortingets spesialkomite enstemmig hadde gått inn for en opprettelse av et eget norsk konsulatvesen, uten svensk innblanding. "This proposal means the cutting of the Gordian knot without further negotiations with Sweden", skrev korrespondenten som tvilte på at loven ville bli godkjent i Sverige.³⁷⁸ Den 29. mai var det klart at den svenske kongen nektet å sanksjonere konsulatloven, og at den norske regjeringen følgelig hadde nedlagt sine embeter i protest. *Morning Post* skrev at "our sympathy with King Oscar cannot blind us to the fact that in declining to assent to the new Consular law the King is placing himself in direct opposition to the practically unanimous will of the Norwegian people".³⁷⁹ *The Times* kommenterte ikke selve sanksjonsnektelsen, men trykket en artikkel fra korrespondenten i København som fortalte at dansk presse stilte seg på nordmennenes side.³⁸⁰ På oppfordring fra Nansen hadde også *The Times* sendt en egen korrespondent til Kristiania for å dekke begivenhetene der.³⁸¹ Det var tydelig at britisk presse skjønnte at noe stort var i gjære. Uken som fulgte var preget av usikkerhet og spenning knyttet til hva partene ville foreta seg videre.

Den 7. juni meldte *The Times'* midlertidige korrespondent i Kristiania, Hugh Blakistone, at Stortinget høyst sannsynlig ville oppfordre regjeringen til å fortsette sitt arbeid og sette ut i livet den vedtatte konsulatloven til tross for kongens sanksjonsnektelse. Dette ville utvilsomt føre til en sprengning av unionen, ifølge den britiske journalisten.³⁸² Samme dag skrev avisens Stockholm-korrespondent at man i svenske aviser stilte seg uforstående til

³⁷⁶ *The Times* 01.05.1905 "Sweden and Norway", leder s. 9

³⁷⁷ sst.

³⁷⁸ *Morning Post* 11.05.1905, "Norway and Sweden", fra korr. i Kr.ania, s. 8

³⁷⁹ *Morning Post* 29.05.1905, "The Crisis in Sweden and Norway", leder s. 6

³⁸⁰ *The Times* 29.05.1905, "Danish Opinion", fra korr. i København, s. 5

³⁸¹ Som nevnt tidligere, sendte *The Times'* red. journalisten Hugh Blakistone til Kr.ania etter en henvendelse fra Nansen, se NB brev nr. 349 til C.F.M. Bell den 08.05.1905, s. 143-144 og opplysninger til brevet, s. 211

³⁸² *The Times* 07.06.1905, "The Scandinavian Crisis. Norway's next step", fra spesialkorr. i Kr.ania, s. 7

den norske hardnakkede politikken i et spørsmål de beskrev som "a matter of very secondary importance".³⁸³ Den britiske avisen tilføyde imidlertid at nordmennene langt fra delte sin unionspartners syn på konsulatsaken som en annenrangs sak, og at de sannsynligvis var villige til å gå svært langt for å understreke alvoret bak sin årelange politiske kamp. Akkurat hvor langt nordmennene var villige til å gå, fikk man vite allerede dagen etter, da Stortingets vedtak om å oppløse unionen ble kjent i britisk presse.

Avisenes reaksjoner på unionsoppløsningen

Unionsbruddet mellom Sverige og Norge fikk stor oppmerksomhet i de to største britiske avisene i ukene som fulgte, og rapporter fra avisenes korrespondenter i Kristiania og Stockholm fylte spalte etter spalte. *The Times'* korrespondent i Stockholm skrev den 8. juni at den svenske presse mente Stortinget hadde gjort revolusjon, og hevdet at en unionsoppløsning ikke kunne gjennomføres uten svensk samtykke.³⁸⁴ Både *The Times* og *Morning Post* fremstilte imidlertid bruddet som ugjenkallelig fra første stund. *The Times'* spesialkorrespondent i Kristiania fremholdt at Stortingets beslutning var et uttrykk for hele det norske folkets vilje, noe han illustrerte med at henvendelsen til kong Oscar II den 7. juni hadde blitt vedtatt med hele 112 av 117 stemmer. En norsk retrett i unionsspørsmålet ble derfor betraktet som lite sannsynlig: "in the Norwegian character there will be no wavering; the people have given the Government their confidence, and the confidence will be maintained", hevdet korrespondenten.³⁸⁵

Både *The Times* og *Morning Post* var raskt ute med å understreke at de ikke ønsket å ta noens parti i konflikten. "The sympathies of this country are neither with Sweden nor Norway, but with both Sweden and Norway", proklamerte lederen i *Morning Post* den 8. juni.³⁸⁶ *The Times* understreket at Storbritannia alltid hadde følt en nær tilknytning til begge landene, og beklaget at krangelen hadde gjort en unionsoppløsning uunngåelig. Nå så avisen med bekymring på de skandinaviske landenes fremtid:

We have no desire to pass judgement upon the merits of the case, which appears to be driving them hopelessly asunder. We can but express our profound regrets that, at a moment when there are so many features in the European situation calculated to cause grave anxiety, the disruption of the union between Sweden and Norway, which has been for nearly a century an important element of stability, should add to the apprehension of an uncertain and perhaps threatening future.³⁸⁷

³⁸³ sst., underart. fra korr. i Stockh. med gjengivelse fra *Aftonbladet*

³⁸⁴ *The Times* 08.06.1905, "Sweden and Norway. Dissolution of the Union", fra korr. i Stockh., s. 5

³⁸⁵ sst., art. fra korr. i Kr.ania,

³⁸⁶ *Morning Post* 08.06.1905, "Norway and Sweden", leder, s. 6

³⁸⁷ *The Times* 08.06.1905, "The Deposition of the King of Norway", leder, s. 9

Lyspunktet var imidlertid at Sverige ikke syntes å ville opprettholde unionen med makt, da en påtvunget union ble ansett å være uten verdi. Nå håpet den britiske avisen at partene ville legge stridighetene bak seg og fokusere på fremtiden og landenes felles forsvar utad. I denne forbindelse ble *Bernadotte-tilbudet* trukket frem som en forsonende og vennskapelig gest fra norsk side, sammen med uttalelser fra norsk hold om at Norge ønsket å opprettholde et fremtidig forsvarssamarbeid med Sverige.³⁸⁸ Foran det ekstraordinære møtet i den svenske riksdagen den 20. juni håpet derfor *The Times* at svenskene ville samle seg rundt en rask og smertefri avklaring av situasjonen:

It must be hoped by sincere friends of both countries that by that date irritation will have so far subsided as to make it possible to meet what is really a striking overture of friendship on the part of Norway [...] Coolness of judgement, good temper, and foresightedness are eminently necessary to Sweden at the present moment.³⁸⁹

Spørsmålet om anerkjennelse av Norges selvstendighet

Allerede to dager etter unionsbruddet kom spørsmålet om hvordan Storbritannia offisielt skulle stille seg til Norges løsrivelse fra Sverige, opp i *Morning Post*. "The natural tendency of all Governments is to resent any disturbance of the *status quo*, and the introduction of a fresh element of uncertainty into the international situation", skrev den britiske avisen på lederplass den 9. juni.³⁹⁰ Avisen forsto imidlertid at en opprettholdelse av unionen på dette tidspunkt var umulig, og appellerte derfor til Sverige om å anerkjenne oppløsningen slik at man fikk avklart situasjonen. "It is plain that until a formal intimation of the withdrawal of Norway from the Union is conveyed to the Powers, no question of recognition can arise", konkluderte avisen i en ny leder den 14. juni.³⁹¹ Også *The Times* ga uttrykk for at man måtte avvente Sveriges holdning til den norske løsrivelsen fra unionen før Storbritannia kunne ta stilling til Norges selvstendighet. Avisen betraktet unionsoppløsningen som ugjenkallelig, men understreket at den måtte aksepteres av begge parter før den kunne anses som gjeldende.³⁹² Det knyttet seg derfor spenning til Riksdagens stillingtagen til saken.

Kong Oscar IIs korrespondanse med Stortinget i forkant av Riksdagens ekstraordinære møte skapte optimisme i britisk presse med tanke på å få til en rask avklaring. *The Times* både trodde og håpet på at den svenske kongen ville ta imot *Bernadotte-tilbudet* og dermed sette en

³⁸⁸ *The Times* 10.06.1905, "Sweden and Norway", leder, s. 11. Jmf. Bjørnstjerne Bjørnsons innlegg i *The Times* den 14.04.1905 i forbindelse med polemikken mellom Nansen og Hedin, hvor en forsvarspakt bestående av alle tre skandinaviske land ble lansert i britisk presse (se kap. 2)

³⁸⁹ sst.

³⁹⁰ *Morning Post* 09.06.1905, "Norway and Sweden", leder s. 6

³⁹¹ *Morning Post* 14.06.1905, "Norway and Sweden", leder s. 6

³⁹² Nevnte leder *The Times* 10.06.1905

strek over stridighetene landene i mellom. "By accepting frankly and unreservedly the olive-branch which the Norwegians have thus held out, King Oscar still has it within his power to revive in another [...] league of the two kingdoms based upon a mutual recognition", skrev avisen den 19. juni.³⁹³ Selv om korrespondenten i Stockholm fortalte at det norske trontilbudet hadde fått en relativ lunken mottakelse i den svenske presse, var det ingen i Sverige som ønsket å ta noe standpunkt før Riksdagen hadde behandlet spørsmålet.³⁹⁴ Tilbudet ble derfor ansett som høyst åpent og aktuelt i slutten av juni.

Regjeringens forslag til håndtering av krisen skapte også grunnlag for optimisme i de britiske avisene da det ble fremlagt for Riksdagen ved den ekstraordinære samlingen. Selv om regjeringen holdt fast ved at 7. juni-vedtaket var ugyldig, søkte den om Riksdagens støtte til å inngå forhandlinger med Norge slik at man kunne nå frem til en tilfredsstillende løsning for begge parter. "It is, of course, too early to endeavour to forecast how it will be dealt with in the Riksdag and what may be its chances of ultimate adoption", kommenterte *The Times'* korrespondent i Stockholm, men fortsatte: "It will certainly appeal to many as a pacific and practical solution of a complicated and difficult situation."³⁹⁵ Kong Oscar IIs tale i den svenske riksdagsforsamlingen, hvor han fremholdt at en påtvunget union kun ville føre til ulykke for begge folk, støttet britene i troen på at en løsning på konflikten var nært forestående. En uttalelse fra Stortinget om at man håpet at unionsoppløsningen ville føre til et bedre forhold mellom nabolandene i fremtiden, ble også godt mottatt i *The Times*, og avisen konstaterte med glede at det nå var mange faktorer som talte for en tilfredsstillende løsning.³⁹⁶

Stemningen snur

Troen på at konflikten snart ville få et heldig utfall begynte å blekne allerede noen dager etter at den svenske kongen og hans regjering hadde lagt frem sine synspunkter på unionsoppløsningen. *The Times* kunne den 24. juni melde om ramaskrik i svensk presse over den moderate holdningen som kom til uttrykk under trontalen. Selv om avisen understreket at man foreløpig ikke burde ta på alvor det som kunne vise seg kun å være en pressekampanje, var det grunn til å tro at det hersket misnøye blant de konservative svenske politikerne over regjeringens program. *The Times* advarte imidlertid den svenske riksdag mot å legge kjepper i hjulene for regjeringen:

³⁹³ *The Times* 19.06.1905, "King Oscar's Opportunity", leder s. 9

³⁹⁴ *The Times* 20.06.1905, "The Scandinavian Crisis", art. fra korr. i Stockh., s. 5

³⁹⁵ *The Times* 21.06.1905, "The Scandinavian Crisis", art. fra korr. i Stockh., s. 5

³⁹⁶ sst., "Sweden and Norway", leder, s. 9

The Swedish Conservatives will undoubtedly place themselves in a very unamiable light before Europe if, after their King has won universal approbation by his moderation and good sense, they compel his Government to resign in order to make room for their own ideas of what Swedish national honour demands.³⁹⁷

Mot slutten av måneden var det ingen tvil om at det hersket stor politisk uenighet i Sverige med tanke på hvilke tiltak som skulle settes i verk fra svensk side for å få en ende på konflikten. Mens de liberale godkjente regjeringens handlingsplan, syntes de konservative at kongen var for ettergivende og ønsket at Sverige skulle stille et ultimatum til Norge, om nødvendig støttet med militært press. Debatten i Riksdagen vekket bekymring i de britiske avisene.

Faren for krig

Både kongehuset og regjeringen i Sverige tok tidlig avstand fra bruk av væpnet makt for å opprettholde unionen. Det ville undergravet hele unionens *raison d'être*, forklarte *The Times'* korrespondent i Stockholm, ettersom hele grunnlaget for unionen var å opprettholde fred og stabilitet på den skandinaviske halvøy.³⁹⁸ Uttalelser fra ekstreme politiske grupperinger og enkelte aviser i Sverige om at Norge burde straffes militært for sin ydmykende behandling av Sverige, skapte derfor oppstandelse i britiske aviser. *Morning Post* meldte den 26. juni at et medlem av den svenske riksdagens andre kammer hadde uttalt at Sverige burde ta opp krigslån i forbindelse med håndteringen av Norges løsrivelse fra unionen. "This does not necessarily signify war, but the Swedish Parliament considers it reasonable to prepare for difficulties arising from the negotiations with Norway", skrev avisen.³⁹⁹ *The Times* rapporterte om lignende føre var-uttalelser i den svenske avisen *Aftonbladet* den 1. juli, og skrev at det i svensk presse ble hevdet at nordmennene mobiliserte tropper ved grensen. "These rumours of warlike intentions in the two countries are the most dangerous feature in the case", kommenterte avisens Stockholmskorrespondent.⁴⁰⁰ Selv om myndighetene i begge land avviste enhver form for krigsagitasjon fra sin side, bemerket korrespondenten at det var uvisst hva som ville skje om en panikksituasjon oppsto.

Nyheten om den tyske keiserens besøk i Stockholm i midten av juli vekket heller ikke begeistring i britisk presse, og det ble fryktet at Wilhelm II ville tilby den svenske kongen tysk assistanse i løsningen av den svensk-norske konflikten. *The Times'*

³⁹⁷ *The Times* 24.06.1905, "The Scandinavian Rupture", fra korr. i Kr.ania, s. 7

³⁹⁸ *The Times* 21.06.1905, "The attitude of Sweden", fra korr. i Stockh., s. 5

³⁹⁹ *Morning Post* 26.06.1905, "Norway and Sweden", fra korr. i Stockh., s. 8

⁴⁰⁰ *The Times* 01.07.1905, "Swedish feeling", fra korr. i Stockh., s. 7

korrespondent i Stockholm understreket imidlertid at dette var grunnløse spekulasjoner, og at den tyske keiserens besøk like gjerne kunne være et uttrykk for hans sympati med Oscar II.⁴⁰¹ Møtet mellom keiseren og den russiske tsaren i Björkö i slutten av juli ble også gjenstand for spekulasjoner i britisk presse om tyske og russiske planer for Skandinavia. *Morning Post* mente at faren for at russerne ville forsøke å dra nytte av den svensk-norske striden var overhengende, og uttalte i en leder den 14. august at "it is to be hoped that, warned of the danger that threatens them from the ambition of their Eastern neighbour, Sweden and Norway will spare no effort to adjust their present differences so as to present a united front against any aggression from that quarter."⁴⁰²

Ryktene om svensk og norsk mobilisering på den ene side og tysk og russisk innblanding på den annen side gjorde de britiske avisene enda mer oppsatt på at man måtte få en slutt på unionskonflikten. Et nytt håp ble tent da Riksdagen endelig presenterte det svenske programmet for en oppløsning av unionen i slutten av juli, og innholdet viste seg å være akseptabelt for nordmennene. Stortingets beslutning om å imøtekomme Riksdagens krav om å avholde en folkeavstemning i unionsspørsmålet viste at Norge fra første stund la seg på en samarbeidsvillig linje. "In their acceptance of the Swedish suggestion [...] the Norwegians have shown themselves eminently reasonable", skrev *The Times* den 31. juli.⁴⁰³ Uttalelser fra norsk hold om at en folkeavstemning ville bli holdt i løpet av kort tid, skapte ny optimisme i britisk presse med tanke på at en fredelig løsning på konflikten ikke var så langt unna.

Den norske folkeavstemningen

"Taking into consideration the number of votes and the magnitude of the interests at stake, the Norwegian *referendum* probably holds the record for unanimity", skrev *The Times* den dagen resultatet av den norske folkeavstemningen ble bekjentgjort i britiske presse.⁴⁰⁴ Den nesten enstemmige støtte det norske folk ga Stortinget i beslutningen om å si opp unionsfelleskapet med Sverige, fikk stor oppmerksomhet i Storbritannia. "At one time there was some disposition in Sweden to talk about designing politicians who had engineered the semblance of unanimity in the Storting and had terrorized their opponents into sullen acquiescence", fortalte *The Times*, men tilføyde: "The Ballot-box has proved the hollowness of this theory".⁴⁰⁵ Avisens korrespondent i København rapporterte samme dag at det overveldende

⁴⁰¹ *The Times* 17.07.1905, "The German Emperor's visit to Sweden", fra korr. i Stockh., s. 5

⁴⁰² *Morning Post* 14.08.1905, "Russia, Finland and Scandinavia", leder s. 4

⁴⁰³ *The Times* 31.07.1905, "Sweden and Norway", leder s. 7

⁴⁰⁴ *The Times* 15.08.1905, "The Norwegian Referendum", leder s. 7

⁴⁰⁵ sst.

resultatet av den norske folkeavstemningen hadde blitt mottatt med stor glede i den danske hovedstaden, og at man forventet at den ville bidra til å løse den vanskelige situasjonen.⁴⁰⁶ Både korrespondenten i Stockholm og lederen i *The Times* understreket imidlertid at man ikke hadde noen tid å miste, og appellerte til Norge om raskt å henvende seg til Sverige med forespørsel om å innlede forhandlinger. "Both Swedes and Norwegians must remember that the sooner they can arrive at a settlement the sooner will the danger of foreign interference be overpast", fremholdt den britiske avisen.⁴⁰⁷

Resultatet av den norske folkeavstemningen førte til en viss gjenoppliving av den bitre følelsen i Sverige, meldte *The Times'* korrespondent i Kristiania den 18. august. Svenske avisers forsøk på å bagatellisere utfallet la en demper på stemningen i den norske hovedstaden i forbindelse med hvordan en henvendelse fra Norge om forhandlinger ville bli mottatt i Sverige. "Some leading Swedish papers suggest that the request will not be accepted if it does not imply a confession by Norway that she has done wrong", skrev journalisten.⁴⁰⁸ En artikkel av den svenske professoren Karl Warburg i *The Times* samme dag forsterket inntrykket av at følelsene i Sverige fortsatt var såre.⁴⁰⁹ Arbeidet med å utarbeide en norsk forespørsel om forhandlinger til Sverige gikk imidlertid fremover, og *The Times* roste de norske folkevalgte for deres håndtering av saken:

The Storting has acted as we hoped and expected it would act, and its conduct will strengthen the confidence with which we look forward to a satisfactory settlement of the whole controversy without much further delay.⁴¹⁰

Konflikten går mot slutten: prins Carl og forhandlingene i Karlstad

Den danske prins Carl og hans britiske hustrus kandidatur til den norske trone fikk relativt lite oppmerksomhet i britisk presse i løpet av sommeren, noe som kan tyde på at saken ble holdt på et svært fortrolig plan av alle de fire involverte myndighetene. I forbindelse med Stortingets henvendelse til Riksdagen i slutten av august hevdet dessuten *The Times'* korrespondent i Stockholm at stemningen i Sverige hadde skiftet med tanke på *Bernadotte-tilbudet*, og at det nå virket som at den svenske konge ville takke ja til det norske trontilbudet på vegne av en av sine sønner.⁴¹¹ En lignende uttalelse kom også fra avisens korrespondent i Kristiania, som forklarte stemningsskiftet i Sverige med at nyheten om den danske prins'

⁴⁰⁶ sst., "Opinion in Denmark", fra korr. i København s. 3

⁴⁰⁷ sst., lederen s. 7

⁴⁰⁸ *The Times* 18.08.1905, "The Norwegian Referendum", fra korr. i Kr.ania, s. 3

⁴⁰⁹ sst., Warburgs artikkel "Sweden and Norway", s. 6 (omtalt i kap. 3)

⁴¹⁰ *The Times* 23.08.1905, "Norway and Sweden", leder s. 7

⁴¹¹ *The Times* 25.08.1905, "The Scandinavian Rupture", fra korr. i Stockh. s. 4.

kandidatur til den norske trone hadde gjort svenskene redde for å miste grepet om situasjonen. Korrespondenten understreket imidlertid at svenskenes avvisende og uthalende atferd i det norske tronespørsmålet hadde skapt en kjølig atmosfære overfor det svenske kongehus i Norge.⁴¹² *The Times* anbefalte allikevel svenskene å gripe sjansen mens de fortsatt hadde den, og hevdet på lederplass den 29. august at en Bernadotte på den norske tronen ville være den beste løsningen.⁴¹³ Sammen med nyheten om at partene skulle møtes i Karlstad allerede i september til forhandlinger, øynet avisen håp om at konflikten var inne i sin avsluttende fase.

Grensefestninger til besvær

Det svenske kravet om nedrivning av de norske festningene langs grensen til Sverige ble kjent i *The Times* i slutten av juli da Riksdagens vilkår for en unionsoppløsning ble presentert. Den påfølgende debatten i de svenske og norske avisene, samt professor Warburgs fremstilling av de svenske kravene i *The Times* noen uker senere, bidro til at den britiske avisen tidlig kunne forutse at grensefestningsspørsmålet ville komme til å skape mye hodebry for partene i de fremtidige forhandlingene om avviklingen av unionen. De norske myndighetenes avventende holdning til Sveriges krav hadde gjort at svenske aviser stilte spørsmål ved nordmennenes forsoningsvilje: "If the Norwegians, it is said, really mean to live in peace with us, why should they insist on holding this pistol at our heads?"⁴¹⁴ Den britiske avisen, på sin side, støttet til å begynne med svenskenes synspunkter på dette området. "The forts were built during one of the worse phases of the Union", skrev *The Times* på lederplass den 23. august. "Sweden, against her own wishes and convictions, is about to dissolve the Union in order to meet the wishes of Norway. Why then keep up these irritating monuments of an evil past, which it is the common interest of both states and of both nations to forget as quickly as they can?"⁴¹⁵

The Times gjentok sin oppfordring til Norge om å etterkomme Sveriges krav om riving av grensefestningene under de vanskelige forhandlingene i Karlstad, og uttalte i en leder den 9. september at de syntes det ble brukt unødig mye tid på grensefestningsproblematikken fra norsk side.⁴¹⁶ Etter hvert som den britiske avisen fikk bedre kjennskap til stridens natur, blant annet gjennom rapporter fra sin utsendte korrespondent i Karlstad, fikk imidlertid pipen en

⁴¹² *The Times* 19.08.1905, "The Scandinavian Rupture", fra korr. i Kr.ania s. 3

⁴¹³ *The Times* 29.08.1905, "The Scandinavian Rupture", leder s. 7

⁴¹⁴ *The Times* 23.08.1905, "Norway and Sweden", leder s. 7 (refererte til uttalelse gjort i svensk presse)

⁴¹⁵ sst.

⁴¹⁶ *The Times* 09.09.1905, "The Swedish-Norwegian Negotiations", leder s. 9

annen lyd. Den 12. september, rett før forhandlingene ble innledet igjen etter en ukes opphold, skrev *The Times*:

There is every reason to believe that Norway was perfectly willing to meet the essential demands of Sweden with regard to a neutral zone on either side of the frontier. Nor would she probably have any objection to dismantling the new forts she has erected behind her frontier, as well as the modern works which have supplemented the ancient fortifications of Fredriksten and Kongsvinger; but her willingness to comply seems to stop short of the entire demolition of historic strongholds.⁴¹⁷

The Times hadde full forståelse for nordmennenes reservasjoner mot å rive de historiske festningsanleggene, og fremhevet at disse knapt kunne sies å utgjøre noen trussel mot Sverige. Ryktet om svensk mobilisering ved grensen og en kompromissløs holdning fra svensk presse foran gjenopptagelsen av forhandlingene møtte ergrelse i britisk presse. "The world will look rather to the broad aspect of the controversy, and will ask why it should have been necessary to push it to extremes, when only harmless and intelligible sentiment was in issue", skrev *The Times*.⁴¹⁸

Også konkurrenten *Morning Post* stilte seg uforstående til det svenske kravet om å rive alle norske festningsanlegg langs grensen. Avisen påpekte at de gamle festningsanleggene var bygget lenge før den svensk-norske unionen ble etablert, og at de i så måte ikke kunne hevdes å ha noen brodd rettet utelukkende mot Sverige. "The future welfare of both countries can only be assured if each is ready to allow the other full freedom of national development, and that includes liberty to maintain adequate safeguards against external interference", hevdet lederen i *Morning Post* dagen før partene igjen skulle møtes i Karlstad.⁴¹⁹

De britiske avisene var lei av uthalingen av den svensk-norske konflikten, og advarte partene mot å la små bagateller forstyrre forhandlingsprosessen. Britene hadde lenge festet sin lit til at de to partene ville klare å rydde opp i sine indre anliggender, men hvis konflikten sto i fare for å blusse opp igjen, var ikke *The Times* i tvil om hvilke tiltak som burde iverksettes for å sette partene på rett spor igjen:

Of all Powers, Great Britain's connexion with the two Scandinavian nations is probably the closest, for it is based on a long record of intimate and unbroken friendship. The cordiality of our mutual relations has naturally made the British Government chary of seeming to meddle where Scandinavian interests were at stake. But, if matters have reached the critical stage which seems to be indicated [...] we trust that our Government will, at any rate, make its influence unmistakably felt on the side of moderation.⁴²⁰

⁴¹⁷ *The Times* 12.09.1905, "Scandinavian Affaires", leder s. 7

⁴¹⁸ sst.

⁴¹⁹ *Morning Post* 12.09.1905, "Norway and Sweden", leder s. 6

⁴²⁰ *The Times* 12.09.1905, nevnt ovf.

Med denne klare oppfordringen til den britiske regjering avventet pressen i Storbritannia utfallet av de gjenopptatte forhandlingene i Karlstad i spenning.

Del II: Britiske styresmakter

Den britiske regjering, representert ved utenriksminister Lord Lansdowne, inntok fra første stund en nøytral holdning til de svensk-norske stridighetene. Konflikten på den skandinaviske halvøy ble betraktet som en intern politisk debatt, og den britiske regjering ønsket ikke å overprøve svenske myndigheters unionspolitikk ved å ta stilling til de norske kravene. Under møtet med Nansen i slutten av mars, hvor denne fremholdt at den norske regjering ville drive frem konsulatsaken til tross for svenske protester, påpekte den britiske utenriksministeren at en slik politikk kunne føre til unionsbrudd og internasjonale komplikasjoner. Lansdowne la ikke skjul på at han fant den svensk-norske unionen svært fordelaktig for Europa, men noe lenger enn dette ønsket han ikke å gå. Selv ikke etter Nansens insinuasjoner om tysk innblanding i konflikten lot utenriksministeren seg lokke til å komme med noen uttalelse. I et brev til den britiske minister Sir Rennell Rodd etter møtet med Nansen skrev Lansdowne: "I was careful to avoid expressing any opinion upon the merits of the controversy."⁴²¹

Lansdowne rapporterte til Rodd at Nansens argumentasjon under møtet stort sett var den samme som den han hadde presentert i *The Times* noen dager tidligere.⁴²² Det er grunn til å tro at all oppmerksomheten nordmannens artikkel førte med seg, gjorde utenriksministeren bekymret for at det kunne oppstå en sterkt norskvennlig stemning i de britiske avisene som ville presse frem et britisk engasjement i den svensk-norske konflikten. Lansdowne ønsket i hvert fall Rodds forslag om å bruke Sven Hedin som motdebattant i *The Times* velkommen, og som nevnt tidligere ble det håpet fra både svensk og britisk hold at den svenske vitenskapsmannen ville klare å demme opp for Nansens argumentasjon.

Ifølge den britiske forfatteren og kongebiografen Sir Sidney Lee betraktet Storbritannia den svensk-norske konflikten som et internt anliggende selv etter unionsoppløsningen den 7. juni. "No substantive foreign interest was involved in Norway's effort to secure her independence, and Norway's expressed willingness to accept as ruler a prince of the royal house of Sweden emphasized the local character of the whole episode", skriver Lee.⁴²³ Ifølge den britiske forfatteren var det først da det svenske kongehuset nektet å

⁴²¹ Sv UD's arkiv, *Hemliga delen*, brev fra *Foreign Office* v. Lansdowne til Rennell Rodd, datert 29.03.1905

⁴²² sst.

⁴²³ Lee, Sidney *King Edward VII. A biography*, s. 315

akseptere det norske trontilbudet at komplikasjonene oppsto. Nordmennene måtte lete andre steder etter en kongekandidat, og valget falt på den danske prins Carl og hans britiske hustru Maud. Den påfølgende henvendelsen til britisk kongehus og regjering i forbindelse med det nye tronkandidaturet gjorde det vanskelig for Storbritannia å opprettholde en nøytral politikk. Lee skriver:

The official attitude of England, as stated by Lord Lansdowne, was one of strict neutrality in what was merely a domestic concern for Norway. King Edward was in official agreement with Lord Lansdowne's sound attitude, but family considerations gave the situation a strong personal interest of which correct diplomacy could take no cognizance.⁴²⁴

Det ble etter hvert tydelig at kong Edward VII og hans regjering var på kollisjonskurs når det gjaldt Storbritannias stillingtagen til det norske kongespørsmålet, og den svenske historikeren Folke Lindberg skriver at ”klyftan mellan kunglig politik och regeringspolitik blev tidvis ganska stor”.⁴²⁵ Selv om den britiske regjering tok avstand fra kong Edward VIIIs etter hvert ivrige engasjement i den norske kongesaken, hadde prins Carls kandidatur brakt Storbritannia på banen i den svensk-norske konflikten.

Den norske kongesaken

Det dansk-britiske prinseparets kandidatur til den norske trone ble, som nevnt i forrige kapittel, presentert for den britiske konge og regjering allerede i slutten av juni gjennom Wedel Jarlsberg. Nordmannen hevder i sin bok *1905 Kongevalget* at han fant en viktig meningsfelle og medsamsvoren i den britiske ministeren Sir Rennell Rodd, og at denne stilte seg uforbeholdent til hans disposisjon i arbeidet med å fremme den danske prinsens kandidatur utover sommeren. Rodds rolle som videreformidler av ideen og hans opptreden som mellommann mellom Wedel Jarlsberg og kong Edward skal ikke undervurderes, men den britiske diplomatens fremstilling av hans rolle i den norske kongesaken er en litt annen enn den som ble tildelt ham i Wedel Jarlsbergs bok.

Ifølge Rennell Rodds egne nedtegnelser fra hans tid som minister i Sverige-Norge ble han under et opphold i London i slutten av juni oppsøkt av ”a gentleman who came on behalf of the Norwegian Government with a view to obtaining certain information for further guidance in the event of the non-acceptance of the throne by a Prince of the House of Bernadotte.”⁴²⁶ Rodd ble overrasket over besøket fra Wedel Jarlsberg, for han hadde hatt lite

⁴²⁴ sst., s. 316

⁴²⁵ n.v. av Lindberg (1958), s. 188

⁴²⁶ n.v. av Rodd (1925), s. 63-64

kontakt med nordmenn under den siste turbulente unionsperioden, men ettersom han fortsatt fungerte som Storbritannias minister i begge landene, ønsket han å imøtekomme den norske utsendingen så godt som mulig. For å gjøre den norske regjering en tjeneste påtok derfor Rodd seg å lufte ideen om prins Carls kandidatur for kong Edward VII. "I felt as if I had the throne of Norway in my pocket", skrev britten i sin dagbok om oppdraget.⁴²⁷ Etter å ha fått kongens bifall tok Rodd også kontakt med utenriksministeren. "Lord Lansdowne, to whom I explained the situation, was good enough to receive my visitor, who left the following morning with what he appeared to consider a sufficient answer to his questions", skrev Rodd i sine memoarer.⁴²⁸ Wedel Jarlsberg ble imidlertid fortalt at prins Carls kandidatur kun var å betrakte som en siste utvei i tilfelle det ble et definitivt brudd mellom Norge og det svenske kongehuset, og både den britiske kongen og utenriksministeren betraktet Bernadotte-kandidaturet som den beste løsningen.

Etter hvert som det ble klart at stemningen i Sverige var lunken overfor det norske trontilbudet og svaret fra det svenske kongehuset stadig lot vente på seg, begynte snøballen å rulle. Wedel Jarlsberg fikk drahjelp av den britiske minister Sir Alan Johnstone i København, og gjennom dennes gode forbindelse til det britiske hoff ble en livlig lobbyvirksomhet igangsatt for å fremme det sekundære kandidaturet. Kong Edward VII lot seg snart rive med av trusler om republikkdannelse i Norge og antydninger om tyske og russiske forsøk på å prakke egne tronkandidater på Norge. Det danske kongehusets nølende holdning til prins Carls kandidatur bidro til å gjøre den britiske kongen svært utålmodig. "Edward var naturligvis medveten om att han genom sine självrådiga initiativ både risikerade att stöta svenskarna för huvudet och att ådraga sig sina ministrars misshag", skriver den svenske historikeren Folke Lindberg. "Men tydligtvis stod här – enligt hans sätt att se – så mycket på spel, att han ansåg sig kunna åsidosätta dylika hänsyn."⁴²⁹

Det hele toppet seg i månedsskiftet juli-august. Etter Johnstones gjentatte formaninger om republikansk agitasjon i Norge sendte Edward VII telegram til den britiske legasjonen i København med meldingen: "Nödga prins Carl att resa till Norge så snart som möjligt, för annars kan republik utropas eller annan tronkandidat utses. Finns inte någon anledning att vänta på Sverige."⁴³⁰ I et personlig brev til svigersønnen den 30. juli uttalte kongen videre: "I strongly urge that you should go to Norway as soon as possible to prevent some one else from

⁴²⁷ Nevnte utg. av Rodds dagbok, 21.06.1905, s. 22

⁴²⁸ n.v. av Rodd (1925), s. 64

⁴²⁹ n.v. av Lindberg (1950), s. 212

⁴³⁰ n.v. av Hagberg, sv. oversettelse av tel. fra Edward VII til den britiske legasjonen i København, udatert, s. 147

taking your place.”⁴³¹ Det er vanskelig å si hva som ville skjedd om prins Carl hadde gitt etter for presset fra norsk og britisk hold og latt seg krone til konge av Norge *før* en anerkjennelse av unionsoppløsningen og en frasigelse av den norske tronen forelå fra svensk side. Dette skjedde imidlertid ikke, ettersom den danske prinsen selv nektet å dra til Norge uten bifall fra det danske og svenske kongehuset. Ifølge Lee skuffet dette Edward VII stort, og han besluttet å ta saken i egne hender for å få en fortløpende.

Som tidligere omtalt sendte kongen et lengre brev til kronprins Gustav hvor han fremla sitt syn på den norske kongesaken den 13. august. Ifølge kong Edward hadde den britiske regjeringen gjort rett i ikke å involvere seg i spørsmålet, men i kraft av sin familiære tilknytning og gode vennskapelige forhold til det svenske og det danske kongehuset følte kongen seg berettiget til å komme med sine synspunkter på saken. Edward VII hevdet å ha kjennskap til at Oscar II ikke anså det som aktuelt å sende en av sine sønner til Norge, og at han i så måte ikke hadde noe imot prins Carls kandidatur. Den britiske kongen lurte i den anledning på om det ikke var mulig å komme frem til en midlertidig løsning som innebar at prins Carl allerede på dette stadium kunne tiltre som konge av Norge. Den svenske biografen Knut Hagbergs oversettelse av kong Edward VIIIs anmodning til den svenske kronprinsen lyder:

Jag behöver knappast säga att jag varmt skulle gilla hans val, inte bara på grund av hans nära förbindelse med min familj, utan främst därför att om han mottar tronen, skulle det göra det lätt för min regering att erbjuda de bägge kungarikerna samma garantier som Storbritannien 1855 gav dubbelmonarkierna.⁴³²

Kongen skrev videre at valget av prins Carl kunne ha en uformell karakter frem til den endelige avviklingen av unionen, men at ordningen ikke ville være mer uformell enn det den var i Norge på det nåværende tidspunkt, og den ville utvilsomt bidra til å få en rask slutt på den urolige overgangsperioden.⁴³³ Med lovord om lukrative garantier fra Storbritannia og uttalelser om at et uformelt kongevalg i Norge både ville være til det beste for begge parter og i stormaktenes interesse, håpet den britiske kongen å presse det svenske kongehuset til å ta et standpunkt i det norske kongespørsmålet.

⁴³¹ n.v. av Lee, brev fra kong Edward VII til prins Carl datert 30.07.1905, s. 318

⁴³² n.v. av Hagberg, gjengivelse av Edward VIIIs brev til kronprins Gustav datert 13.08.1905, s. 149-150

⁴³³ sst.

Den britiske regjeringens rolle

Om kong Edwards engasjement i den norske kongesaken sommeren 1905 uttalte den britiske utenriksminister overfor Sir Thomas Sanderson: "He got altogether off the rails."⁴³⁴ Edward VII opererte helt på kanten av hva som sømmet seg for en konstitusjonell konge, og det var ikke tvil om at dette skapte misnøye i den britiske regjeringen. Kronprins Gustavs svarbrev til Edward VII tok imidlertid brodden av kongens ivrige engasjement. Den høflige, men bestemte avvisningen av forslaget om en midlertidig løsning ga tydelige signaler om at Sverige ikke ville la seg presse til noen avgjørelse i det norske kongespørsmålet. Kong Edward bøyde seg til slutt for det svenske kongehusets beslutning, og i et telegram til kronprinsen den 25. august skrev han at han forsto den vanskelige situasjonen og håpet det hele ville få en tilfredsstillende slutt for alle involverte parter.⁴³⁵ Etter denne uttalelsen trakk den britiske kongen seg mer eller mindre tilbake fra de svensk-norske anliggende.

Lord Lansdowne ville nødig blande seg inn i det norske kongespørsmålet, men den aktive deltagelsen fra kongehuset og den britiske legasjonen i København presset frem en uttalelse fra den britiske utenriksministeren. Den 17. juli telegraferte Lansdowne derfor til Johnstone at den britiske regjeringen stilte seg positivt til prins Carls kandidatur. Den svenske historikeren Lindberg, som gjengir utenriksministerens telegram i sin bok *Kunglig utrikespolitik*, tilføyer: "Detta initiativ innebar emmellertid inte något försök att föregripa de svenska statsmakernas beslut. Dess underförstådda förutsetning var, att Bernadotteanbudet avvisades."⁴³⁶ Lansdownes uttalelse kom også på bakgrunn av at den britiske regjeringen – gjennom sin minister i Stockholm – hadde fått vite at det svenske kongehuset ikke hadde noe imot den danske prinsens kandidatur, fortsetter Lindberg. Lansdowne så ingen vanskeligheter ved å gi sitt bifall til *selve* kandidaturet, men noen anerkjennelse av den danske prinsen som konge av Norge kom ikke på tale før Sverige av slo *Bernadotte-tilbudet* offisielt.

Som nevnt i forrige kapittel hadde Lansdowne en samtale med den svenske ministeren Carl Bildt i London i begynnelsen av august angående muligheten for å arrangere et provisorisk kongevalg av prins Carl i Norge. Også denne uttalelsen kom på bakgrunn av Rodds meddelelser til den britiske regjering om det svenske kongehusets holdning til det norske tronspørsmålet. Ifølge Lindberg kom Lansdownes utspill på oppfordring fra den svenske kronprinsen etter hans ønske om å komme frem til en snarlig løsning på den svensk-

⁴³⁴ Monger, George *The End of Isolation. British Foreign Policy 1900-1907*, sitat hentet fra Lansdownes brev til Sanderson datert 12.09.1905, Foreign Office Library.

⁴³⁵ Sv UD's arkiv, samme vol., kort tel. fra kong Edward til kronprins Gustav datert 25.08.1905, også gjengitt i n.v. av Lee, s. 323

⁴³⁶ n.v. av Lindberg (1950), s. 218

norske konflikten. ”Den engelske regering var livligt interessert av att stödja de krafter, som verkade för avspänning och försoning i den nordiska konflikten”, skriver Lindberg.⁴³⁷ Den britiske forfatteren Lee skriver at Storbritannia med glede ville støttet ethvert provisorisk arrangement med prins Carl om dette hadde ført til en demping av konflikten, men at en slik støtte var avhengig av at alle tre involverte regjeringer ga sitt bifall.⁴³⁸ Da det viste seg at Riksdagen ikke støttet en slik kompromisslinje og kronprinsen måtte gjøre retrett, trakk den britiske regjering sitt engasjement i det norske kongespørsmålet. At regjeringen ikke fulgte opp kong Edward VIIIs engasjement i kongesaken var ”et streck i räkningen för den norska regeringen som betraktade en brittisk förhandsutfästelse som en förutsettnig för aktionen”, skriver Lindberg.⁴³⁹ Prins Carls kandidatur ble derfor inntil videre lagt på is.

Forhandlingene i Karlstad

Den britiske regjering ga klart uttrykk for at den ikke ville gripe aktivt inn i de svensk-norske anliggende, men på samme tid la den ikke skjul på at den forventet en rask og fredelig avklaring på den urolige situasjonen som hadde preget den skandinaviske halvøy i lengre tid. Britene hadde riktignok til å begynne med gått inn for en opprettholdelse av unionen, men da et brudd viste seg å være uunngåelig, ønsket den britiske regjering å få etablert ro og orden så fort som mulig. Rodds aktivitet i Stockholm i tiden etter unionsoppløsningen gir et godt bilde av briteres holdning til konflikten og til de stridende partene. I hans memoarer fra denne perioden står det blant annet:

I had, of course, neither right nor status to offer counsel or intervene in any respect in an internal question. But in so far as a friend to both countries entitled to express a purely personal opinion when occasion offered, I did not conceal my own view, which was that, when once the rupture of the Union had been accepted as inevitable, it would be the worse of all policies to place obstructions in the path of Norway.⁴⁴⁰

Rodd fryktet allerede etter unionsbruddet i begynnelsen av juni at svenskene ville være svært omstendelige i utformingen av sine vilkår for en unionsoppløsning, og det kom den britiske ministeren for øre at enkelte svenske politikere ville holde nordmennene på pinebenken helt frem til høsten, til etter at riksdagsvalget var blitt avholdt.⁴⁴¹ *Bernadotte-tilbudet* hadde gitt Sverige et trumfkort på hånden og en gylden anledning til å hale ut tiden. Dette overtaket ble imidlertid svakere mot midten av august. Etter at Norge hadde kommet den svenske riksdagen

⁴³⁷ sst, s. 226-227

⁴³⁸ n.v. av Lee, s. 323

⁴³⁹ n.v. av Lindberg (1958), s. 162

⁴⁴⁰ n.v. av Rodd (1925), s. 62

⁴⁴¹ sst.

i møte ved å avholde folkeavstemning i unionsspørsmålet, og resultatet viste seg å være nesten enstemmig i favør av en unionsoppløsning, ble det forventet at Sverige skulle følge opp med å godta forhandlinger om et endelig oppgjør. Da partene møttes til forhandlinger i Karlstad i begynnelsen av september, regnet man i Storbritannia med at konflikten snart ville være ute av verden.

Den britiske regjeringens holdning til forhandlingene

Karlstad-forhandlingene ble betraktet som konfidensielle forhandlinger mellom Sverige og Norge, men det betydde ikke at den britiske regjeringens utsendinger i Skandinavia ikke fulgte godt med i utviklingen. Forhandlingsbruddet i midten av september ble betraktet som et gedigent tilbakeslag, og britene begynte å miste tålmodigheten med partene i konflikten. Meldinger fra norsk hold om at den svenske regjeringsdelegasjonen i Karlstad bedrev obstruksjonspolitikkk gjennom å kreve foreldede og historiske festningsanlegg i Norge revet, vekket misnøye i den britiske regjeringen, noe understatssekretæren i *Foreign Office* ga tydelig uttrykk for i et møte med den svenske minister Bildt den 15. september.⁴⁴² Det kom imidlertid ikke på tale å komme med noen direkte henvendelse til den svenske regjeringen i denne saken, da en slik innblanding ville bli betraktet som et tillitsbrudd i forhold til Sverige. Den danske utenriksministerens oppfordring til stormaktene om å sende den svenske regjeringen en *démarche* med påtrykk om å vise moderasjon i grensefestningsproblematikken ble derfor ikke fulgt opp av Storbritannia. Dette hadde også bakgrunn i en uttalelse fra Rodd om at nordmennenes fremstilling av forhandlingene ikke samsvarte med det den svenske forhandlingsdelegasjonen hadde rapportert i Stockholm.⁴⁴³ I en britisk redegjørelse om briteres stillingtagen til de svensk-norske forhandlingene heter det:

[...] in Lord Lansdownes opinion, no useful purpose would be served by making representations based on information derived from Norwegian sources whilst the negotiations were in their present state, and in view of the fact that they were considered to be secret, that they would probably only cause irritation, and would result in more harm than good.⁴⁴⁴

Dette standpunktet ble fremlagt for den norske regjeringen gjennom Nansen, da han i midten av september oppsøkte *Foreign Office*. Utenriksministeren oppholdt seg på dette tidspunkt i Irland, og som tidligere nevnt ønsket han ikke å bli oppsøkt av nordmannen personlig, da noe slikt ville skape unødige oppstyr både i Sverige og i den britiske

⁴⁴² Se kap. 4

⁴⁴³ Gooch, G.P. og Temperley, Harold (red.) *British Documents on the Origin of the War 1898-1914*, telegram fra Rodd til *Foreign Office* datert 10.09.1905, s. 86

⁴⁴⁴ sst., memorandum vedr. Sverige og Norge fra *Foreign Office* datert 04.10.1905

pressen. Nansen fikk imidlertid foretrede hos understatssekretær Sanderson den 14. september. Her ble han fortalt at Rodd hadde fått i oppdrag å benytte enhver anledning han hadde i selskap med den svenske kronprinsen og de svenske statsrådene til å uttrykke britenes ønske om at det ble funnet en fredelig og vennskapelig løsning på konflikten. En henvendelse fra Storbritannia ville imidlertid kun skape irritasjon, hevdet Sanderson.⁴⁴⁵ Nansen kunne ikke annet enn takke for alt påtrykk den britiske regjering øvde i Stockholm.

Reaksjonene på Nansens opphold i London lot ikke vente på seg. Ryktet om nordmannens besøk ved *Foreign Office* skapte mistro og forargelse da det ble kjent i den svenske leiren. Særlig kong Oscar lot seg opphisse av denne nyheten, og Rodd ble nødt til å sende flere skriftlige forsikringer om at Nansen *ikke* hadde blitt mottatt på høyeste hold, for at gemyttene skulle roe seg.⁴⁴⁶ Det var tydelig at det var en nervøs og amper stemning i Sverige overfor britiske styresmakters engasjement i unionsforhandlingene, og Lansdowne uttalte at han hadde tatt en riktig avgjørelse da han besluttet ikke å motta den berømte nordmannen personlig.⁴⁴⁷

Den 14. september rapporterte Rodd at den franske og den russiske minister i Stockholm hadde fulgt opp den danske utenriksministerens ønske og kommet med en vennlig henstilling til den svenske regjeringen om å vise moderasjon i forhandlingene med Norge.⁴⁴⁸ Etter en henvendelse fra Wedel Jarlsberg kom Edward VII samme dag med en klar anmodning til Lansdowne om at regjeringen burde gi nordmennene mer støtte. "There is no doubt, according to Baron Wedel's account, that Norway is very anxious for England's as well as Denmark's support, and I should be sorry if he thought my Government were lukewarm in the matter", lød kongens brev til utenriksministeren.⁴⁴⁹ Kongen uttalte også at han anså det som Storbritannias plikt å få i stand en kollektiv meklingsaksjon dersom det brøt ut krig mellom partene.⁴⁵⁰ Den britiske utenriksministeren befant seg under krysspress. På den ene side måtte han ta hensyn til den svenske konge og regjering og ikke undergrave deres integritet. På den annen side ble han oppfordret både fra norsk og dansk hold, og fra kong Edward og pressen i hjemlandet, til å gripe mer aktivt inn i konflikten.

Lansdowne sto til det siste fast ved ikke å gi noen instruksjoner om innblanding til sin minister i Stockholm. Mye tyder imidlertid på at han begynte å overveie mulighetene for en

⁴⁴⁵ sst.

⁴⁴⁶ Sv UDs arkiv, samme vol., brev fra Rodd til statsråd Lindman datert 15., 16., 17. og 18.09.1905

⁴⁴⁷ n.v. av Greve, s. 46

⁴⁴⁸ n.v. av Gooch & Temperley, telegram fra Rodd til *Foreign Office* datert 14.09.1905

⁴⁴⁹ n.v. av Lee, brev fra kong Edward til Lansdowne den 14.09.1905, s. 324

⁴⁵⁰ n.v. av Lindberg (1958), s. 172

britisk inngripen om forhandlingene gikk fullstendig i stå. Utenriksministeren uttalte ved en senere anledning: "The whole of Europe were intensely desirous of peace and quiet at this moment, and the Government which took the first step towards any fresh disturbance of the peace would undoubtedly be most severely criticized."⁴⁵¹ Da partene møttes i Karlstad den 13. september for å gjenoppta forhandlingene, var den britiske regjering forberedt på å opptre som mekler i konflikten, ifølge den norske forfatteren Tim Greve.⁴⁵² Også Lindberg er inne på dette og hevder at den svenske kronprinsen la mer i Rodds ord enn denne hadde ment da han etter samtale med den britiske ministeren skrev til delegasjonen i Karlstad at en britisk intervensjon var utelukket. Ifølge den svenske historikeren drøftet Rodd meklingsalternativet med sine tyske, franske og russiske kolleger i Stockholm.⁴⁵³ Det var imidlertid aldri snakk om å foregripe begivenhetenes gang og gripe inn i forhandlingene så lenge det var håp om at partene ville klare å komme til enighet på egen hånd. De svenske og norske regjeringsdelegasjonene fikk arbeide i fred frem mot overenskomsten den 23. september. Men det er ikke tvil om at presset fra utlandet om å komme til enighet var en sterkt medvirkende faktor til at den siste fasen i forhandlingene ble gjennomført med besinnelse og imøtekommenhet fra begge parter.

Refleksjoner over britenes holdninger til unionskonflikten

Overenskomsten i Karlstad ble møtt med lettelse og glede i Storbritannia. Etter nesten fire måneder med uvisshet og bekymring kunne *The Times* konstatere at konflikten endelig var over. Det gjensto at landenes respektive parlamenter formelt godtok avtalen, men pressen i begge land hadde uttalt seg positivt om resultatet av forhandlingene, og utsiktene til en godkjennelse var, ifølge den britiske avisen, svært lyse. *The Times* benyttet anledningen, når alt endelig var over, til å rose partene for deres sindige oppførsel i løpet av den turbulente perioden:

Throughout the time of transition, now apparently drawing rapidly to a close, they have shown an earnest desire that the separation, which they recognized to be in the circumstances inevitable, should be carried out by peaceful means. The very remarkable steadiness and self-control with which they have pursued this object during these trying months have greatly raised the high opinion which the world already entertained of the moral character and of the political judgement of Swedes and Norwegians alike.⁴⁵⁴

⁴⁵¹ n.v. av Gooch & Temperley, memorandumet 04.10.1905

⁴⁵² n.v. av Greve, s. 44

⁴⁵³ n.v. av Lindberg (1958), s. 172

⁴⁵⁴ *The Times* 25.09.1905, "Sweden and Norway", leder s. 7

Også den britiske minister i Sverige-Norge under den urolige perioden, Sir Rennell Rodd, var full av lovord om de svenske og norske aktørene da unionsdramaet endelig var over. "A mistaken judgement of the situation and wrong advice at critical moments to my Government might have had unwelcome consequences", skrev den britiske ministeren senere i sine memoarer. "But I was fortunate in having established friendly relations from the first with the highest authorities, and was thus able to obtain the best information from the most trustworthy sources."⁴⁵⁵ Rodd var ikke i tvil om at hans regjering hadde handlet helt riktig i den svensk-norske konflikten, og at Storbritannias holdning til de stridende partene hadde ført til en vellykket utgang på unionsoppgjøret. "The goodwill of Great Britain was valuable to both countries at such a crisis, and there were occasions when discreet counsels were evidently welcomed", heter det i Rodds nedtegnelser fra hans tid som diplomat.⁴⁵⁶

Den britiske regjeringen opprettholdt kontakten med begge parter i den svensk-norske unionskonflikten sommeren og høsten 1905, noe som gjorde at de holdt seg godt informert om utviklingen. Måten de håndterte situasjonen på, ved å avstå fra å gripe direkte inn i konflikten og dermed undergrave den politikk som ble ført partene imellom, gjorde at de beholdt begge landenes tillitt. Dette førte igjen til at de kunne øve et visst press på partene om å vise måtehold og selvbeherskelse, uten at dette ble oppfattet som noen stillingtagen for den ene eller den annen part. Storbritannias diskrete henvendelser til Sverige under pausen i Karlstad-forhandlingene fikk på mange måter derfor en større innvirkning på forhandlingenes gang enn de direkte diplomatiske henvendelsene fra Russland og Frankrike. De sistnevnte stormaktene viste ingen nevneverdig interesse for den svensk-norske konflikten verken før eller etter denne henvendelsen, og hadde heller ikke vært noe mål for den svenske og norske holdningsdannende virksomheten i utlandet. Storbritannia, på sin side, var den stormakten partene alt i alt hadde best kontakt med under hele den turbulente perioden, og var det landet som holdt seg best oppdatert om situasjonen på den skandinaviske halvøy. Når landets offisielle representanter uttalte seg om svensk-norske anliggender, var det på bakgrunn av veloverveide opplysninger innsamlet fra begge hold. Dette gjorde at Storbritannia ble et viktig ankerfeste for begge parter i unionskonflikten.

Svenske vs. norske fremstillinger av briteres holdninger til unionsoppløsningen

Ifølge den norske historikeren Roald Berg var nordmennene i 1905 overbevist om at det lot seg gjøre å få britisk støtte, og de mente å vite at de faktisk også ble støttet av britene. Som

⁴⁵⁵ n.v. av Rodd (1925), s. 69

⁴⁵⁶ sst.

eksempel på dette trekker Berg blant annet frem en takketale fra Nansen til britene i 1906 hvor nordmannen skal ha uttalt: ”Hvis ikke England hadde været, vilde Norge ikke ha været selvstændigt. Det skyldes ikke mindst Englands støtte, at Norge havde været i stand til at forsvare sin ret.”⁴⁵⁷ Flere norske uttalelser under selve unionsdramaet i 1905 understøtter teorien om at nordmennene trodde de hadde britene med seg. Statsråd Bothner skrev i sin dagbok allerede den 22. juni: ”Godt at vi synes at have Støtte i England, trods dets Forbindelse med det svenske Kongehus”,⁴⁵⁸ og statsminister Michelsen snakket i slutten av august om å mobilisere kong Edward fremfor å akseptere alle svenske vilkår for unionsoppløsningen.⁴⁵⁹ Den norske sendemannen Wedel Jarlsberg var også overbevist om at Storbritannia utøvde sin innflytelse til Norges fordel i den svensk-norske konflikten, og i et brev til Michelsen og Løvland under sitt opphold i København i august skrev han:

Paa grund af prins Carls kandidatur har vi erholdt Englands og Danmarks, og personlig kong Edwards varmeste understøttelse i Europa og ligeoverfor Sverige. Danmarks og Englands determinerende optræden ligeoverfor svenske planer om udsættelse, mobilisering og krigerske forehavender har holdt disse i schack. De svenske konditioner vilde have seet anderledes ud uden denne optræden.⁴⁶⁰

Wedel Jarlsberg hevdet at Rodd i midten av juli fikk ordre om å fremholde overfor Stockholm nødvendigheten av å ordne opp i konflikten straks og å fraråde en mobilisering. ”Han vilde tillægge at hvis Sverige ikke selv anerkjendte os, vilde det høste ny skam, idet magtene ikke vilde vente meget længer med anerkjendelse og at han hadde godt haab om at kunde overbevise den svenske regjering”, står det i Wedel Jarlsbergs bok om hendelsene i 1905.⁴⁶¹ Uttalelser fra Wedel Jarlsberg om briterens intensjoner i Stockholm førte til at den norske regjeringen oppfattet det som at Rodd hadde med en diplomatisk *note* fra den britiske til den svenske regjering. ”I denne note hvis hovedsakelige indhold straks meddeltes os, blev det likefrem fremholdt, at en forhalingspolitikk fra Sveriges side vilde ha tilfølge, att Norge anerkjendtes av England”, skrev finansministeren i Michelsen-regjeringen, Edvard Hagerup Bull, i sin bok om 1905.⁴⁶² Dette var imidlertid en misforståelse ifølge den svenske historikeren Folke Lindberg, som understreker at noen slik diplomatisk formaning fra britisk side ikke er å finne verken i det britiske eller i det svenske utenriksdepartementets arkiv.⁴⁶³

⁴⁵⁷ Berg, Roald ”*Det land vi venter hjælp af.*” *Norge og stormaktene 1905-1908*, kapittel 2

⁴⁵⁸ Nevnte utg. av Bothners dagbok, 22.06.1905, s. 151

⁴⁵⁹ n.v. av Wåhlstrand, *Ur statsrådet E. Hagerup Buls dagbok* 1905, 31.08.1905 s. 421

⁴⁶⁰ n.v. av Wedel Jarlsberg, s. 134

⁴⁶¹ sst., s. 99

⁴⁶² n.v. av Lindberg (1950) s. 215-216 (sitat hentet fra E. Hagerup Bull *Fra 1905*, 1926)

⁴⁶³ sst., s. 216

Lindberg tar opp spørsmålet om påvirkning utenfra under de svensk-norske forhandlingene om unionsoppløsningen i sitt bidrag til det omfattende oversiktsverket *Svenska utrikespolitikens historia*, og der stiller han følgende spørsmål: ”Var den vilja till samförstånd som visades från svensk sida influerad av farhågor för utländsk inblanding?”⁴⁶⁴ Lindberg skriver at nordmennene i stor grad oppfattet det slik, og henviser igjen til Wedel Jarlsbergs nedtegnelser om hendelsesforløpet i 1905, hvor det blir hevdet at den franske og den russiske *démarche* av 13. september fikk stor effekt i Stockholm. Lindberg påpeker imidlertid at svenskene allerede hadde tatt et standpunkt til hvordan de videre forhandlingene skulle gjennomføres, og at dette standpunktet forble uforandret etter disse diplomatiske fremstøtene.⁴⁶⁵

Forestillingen om at Storbritannia spilte en fremtredende rolle i den svensk-norske unionskonflikten, og at britene førte en politikk som innebar en støtte til norsk selvstendighet, har blitt avvist av Folke Lindberg. Ifølge den svenske historikeren bygger denne forestillingen blant annet på holdningsskiftet hos den svenske kronprinsen våren og forsommeren 1905, da han etter sine besøk i London og i Berlin gikk fra å være talsmann for en streng svensk unionspolitikk og en opprettholdelse av unionen, til å anbefale en unionsoppløsning uten vilkår.⁴⁶⁶ Den britiske regjeringens fremme av den såkalte ”wedelske plan” overfor svenskene blir også fremhevet som en mulig årsak til at en slik forestilling har gjort seg gjeldende. Ifølge den svenske historikeren var imidlertid denne planen utformet av kronprins Gustav, slik at den britiske regjeringen i dette tilfellet ikledde seg rollen som formidler mellom den svenske kronprinsregenten og hans regjering.⁴⁶⁷ Lindberg påpeker at det er lite sannsynlig at den britiske regjeringen ville involvert seg i den svenske unionspolitikken uten å klargjøre det med det svenske kongehuset på forhånd. Med unntak av den britiske kongens iver for prins Carls kandidatur til den norske tronen og et generelt ønske i Storbritannia om at man måtte få til en snarlig avklaring på unionskonflikten, var den britiske regjeringens holdning til de stridende partene stort sett den samme som hos de øvrige stormaktene, konkluderer Lindberg og skriver: ”Uppmaningar till moderation riktades från brittiskt håll till båda de tvistande parterna.”⁴⁶⁸

⁴⁶⁴ n.v. av Lindberg (1958), s. 171

⁴⁶⁵ sst.

⁴⁶⁶ n.v. av Lindberg (1950), s. 222

⁴⁶⁷ sst., s. 227

⁴⁶⁸ sst., s. 230

Noen bemerkninger om den norske diplomatiske virksomheten

Folke Lindbergs grundige gjennomgåelse av kildematerialet fra 1905 har avdekket at nordmennene til tider misforsto den britiske regjeringens diplomatiske utspill overfor Sverige, noe som førte til at briteres rolle i den svensk-norske unionsstriden ble overvurdert fra norsk side. Særlig Wedel Jarlsbergs tolkninger og fremstillinger av briteres holdninger er i denne forbindelse blitt utsatt for kritikk. Den kontroversielle norske diplomaten har også måttet tåle en del kritikk fra britisk hold for sine utspill sommeren og høsten 1905. Den britiske minister, Sir Rennell Rodd, kalte nordmannens mas om å få innsatt prins Carl på den norske tronen så raskt som mulig for en bløff, og hevdet selv at det aldri var noen bråhast.⁴⁶⁹ Sir Sidney Lee, som på 1920-tallet skrev en biografi om kong Edward VII, beskyldte Wedel Jarlsberg for å overdimensjonere den svenske obstruksjonspolitikken kraftig og fare med usannheter om svensk mobilisering for å presse britene til å anerkjenne Norge og støtte et valg av prins Carl til norsk konge uten svensk bifall. "Wedel [...] was at his wit's end by September, and was very anxious that King Edward should again use his influence", skriver Lee og gir en gjengivelse av nordmannens oppfordringer, som forfatteren understreker at kongen gjorde lurt i at han ikke besvarte:

If only Britain, Wedel urged in a memorandum which the King received on 9th. September, would guarantee Denmark against disturbance by sea in case Prince Charles was elected, the hesitation of the Danish Crown Prince would vanish. "Norway", he wrote, "looks for help after three months of patience. Norway wants to be England's friend; will she not help her a little?"⁴⁷⁰

Wedel Jarlsberg skrev senere at Lee hadde misforstått memorandumets karakter, og hevdet at det var ment som en orientering om situasjonen til prinsesse Maud og at det *ikke* var rettet mot kong Edward personlig. Kongen fikk imidlertid nyss om innholdet i memorandumet av sin datter, noe som resulterte i en oppfordring til Lansdowne den 14. september om å gi nordmennene litt støtte. Ifølge Wedel Jarlsberg var det akkurat dette han hadde ønsket å oppnå da han sendte den britiske prinsessen orienteringen i begynnelsen av september.⁴⁷¹ Wedel Jarlsberg tok til motmæle mot kritikken han ble utsatt for i boken om kongevalget i 1905, og ifølge ham selv spilte han en avgjørende rolle i arbeidet med å skaffe Norge sympati i utlandet. Det er ingen tvil om at hans diplomatiske virksomhet sommeren og høsten 1905 ble høyt verdsatt av Michelsen-regjeringen, men det er heller ingen tvil om at hans til tider overivrige engasjement i fremme av den danske kronprinsens kandidatur også skapte mye

⁴⁶⁹ Nevnte utg. av Rodds dagbok, 20.07.1905, s. 25

⁴⁷⁰ n.v. av Lee, s. 323-324

⁴⁷¹ n.v. av Wedel Jarlsberg, s. 215-216

irritasjon. Ikke minst kommer dette til uttrykk gjennom den norske regjeringens og Nansens reaksjoner på landsmannens virksomhet i København under Karlstad-forhandlingene, og deres behov for å dempe hans formørkende fremstilling av situasjonen.

Fremstillingene av Nansens virksomhet i 1905 har til forskjell fra fremstillingene av Wedel Jarlsbergs diplomatiske aktivitet nærmest vært udelt positive både i samtiden og i den senere historieskrivingen. I motsetning til landsmannen var ikke Nansen diplomat av yrke, men hans gode navn og renommé ga ham allikevel innpass i de høyeste sosiale og politiske kretser i Storbritannia. Mens Wedel Jarlsberg fremsto som stadig mer nervøs og masete i sine utspill rettet mot det britiske utenriksdepartementet og kongehuset utover høsten, ble Nansen til det siste oppfattet som en tålmodig og forståelsesfull mann "who's language had been very dignified and moderate".⁴⁷² Nansen ga uttrykk for at han fullt og helt forsto den britiske regjeringens posisjon i den svensk-norske konflikten og at Norge var takknemlig for ethvert moderat påtrykk britene utøvde for å få en slutt på konflikten. I lengden var det en slik holdning som tjente Norge best, ettersom den britiske regjeringen tydelig ga uttrykk for at den ikke aktet å la seg presse til å ta et standpunkt i den skandinaviske konflikten. At Nansen gjorde en god figur under sitt diplomatiske arbeid overfor britene i 1905 kan best illustreres med at han i 1906 ble utnevnt som norsk minister i London.

⁴⁷² n.v. av Gooch & Temperley, memorandum fra *Foreign Office* 04.10.1905, s. 88

AVSLUTNING

”Unionsoppløsningen sommaren 1905, som djupt grep de engagerade parterna Sverige og Norge, lämnade på det hela taget Europa ganska oberört”, skriver den svenske forfatteren Knut Hagberg i sin biografi om kong Edward VII. ”Konflikten mellan Sverige och Norge betraktade de ledande politikerna närmast som ett slags bråk på skolgården mellan två annars ganska välartade pojkar.” Hagberg tilføyer imidlertid: ”I den mån sympatier väcktes, gick de nog snarast till Norge; framför alt därför att den norska propagandan under ledning av Nansen skötts på ett långt mer energiskt och skickligt sätt än den svenska.”⁴⁷³

Det er ingen tvil om at Nansen og hans nettverk fikk mye å si for formingen av den britiske opinion i unionsspørsmålet. Før nordmennene igangsatte sin propagandavirksomhet i Storbritannia hadde britene vist liten interesse for den svensk-norske konflikten, og det lille som hadde blitt presentert i britiske medier vedrørende den konstitusjonelle debatten på den skandinaviske halvøy hadde i stor grad vært preget av svenskenes syn på den. Dette hadde sammenheng med at Sverige kontrollerte utenriksvesenet og den diplomatiske dialogen med utlandet, og i den grad britiske aviser hadde korrespondenter utplassert i Sverige-Norge, holdt de til i den svenske hovedstaden og ble farget av de politiske synspunktene som hersket der. Nordmennene forsto raskt at skulle de komme noen vei med den politiske aksjonslinjen i unionsspørsmålet, måtte de skaffe støtte og forståelse for sin sak i utlandet, og for å oppnå dette var formidlingen av kunnskap om Norge og Norges rettigheter som suveren stat en avgjørende faktor. Nansens uvurderlige rolle i denne sammenheng var at han, i kraft av å være en meget populær og høyt ansett vitenskapsmann og oppdagelsesreisende, lyktes i å skape en interesse for den norske sak i Storbritannia som bidro til å snu den tidligere svenskfargede oppfatningen av unionskonflikten.

Det var i stor grad nordmennene som la an føringen i den holdningsdannende virksomheten rettet mot utlandet, og det er blitt hevdet at det særlig var Nansens vellykkede virksomhet i Storbritannia som tvang svenskene til å ta opp kampen med nordmennene akkurat der.⁴⁷⁴ Hadde den åpne kampen om utlandets opinion i unionsspørsmålet blitt lagt til Tyskland i stedet for til Storbritannia som var tilfellet, ville sannsynligvis oppslutningen om den norske virksomheten blitt ganske annerledes. I Tyskland var stemningen langt mer svenskvennlig og det reaksjonære tyske keiserdømmet under Wilhelm II hadde sett med uvilje på den politiske linjen som ble ført fra norsk side i unionen. I Storbritannia hadde imidlertid

⁴⁷³ n.v. av Hagberg, s. 145

⁴⁷⁴ n.v. av Greve, s. 19

nordmennene flere gode utgangspunkter for å lykkes med sitt holdningsdannende arbeide: For det første hadde Norge en frontfigur og et nettverk i Storbritannia som det var vanskelig for Sverige å matche, og for det andre hadde de et stort forsprang på svenskene som ikke kom i gang med å organisere sin propagandavirksomhet før langt ut på sommeren. Norge hadde dessuten alt å vinne på å presentere den svensk-norske konflikten og de norske kravene i utlandet, mens Sverige, på sin side, hadde mye å tape. Før nordmennene iverksatte sin holdningsdannende virksomhet hadde den svensk-norske unionskonflikten blitt betraktet som en intern debatt uten særlig interesse for resten av Europa, og ingen ønsket å sette spørsmålstegn ved den svenske regjeringens unionspolitikk. Nordmennenes fremstilling av den konstitusjonelle striden nyanserte imidlertid bildet av den svensk-norske striden og satte Sverige i et dårlig lys i utlandet. Norge inntok fra første stund en angrepsposisjon, mens Sverige ble nødt til å forsvare seg og gå til motangrep mot nordmennenes uttalelser om unionskonflikten i utlandet. Gode eksempler på dette er polemikken mellom Nansen og Hedin i *The Times* våren 1905 og Karl Nordlunds angrep på Nansens pamflett med utgivelsen av *Den svensk-norska krisen* sommeren 1905.

Sverige hadde imidlertid et overtak på Norge når det gjaldt den diplomatiske virksomheten rettet mot britiske styresmakter i forbindelse med unionskonflikten. Mens svenskene kunne støtte seg på den tosidige diplomatiske kanalen som forelå mellom dem og britene, hadde de norske utsendingene problemer med å få innpass i det øvre politiske sjiktet i Storbritannia på grunn av sin uoffisielle status. Ved hjelp av ressurssterke menn som Nansen og Wedel Jarlsberg, og et strategisk uttenkt trontilbud som involverte det britiske kongehus, klarte imidlertid Norge å ta opp kampen med Sverige også der. Men det er ingen tvil om at kampen om å vinne den britiske regjeringens sympati ble en langt større utfordring for de norske utsendingene enn det den holdningsdannende virksomheten rettet mot britiske medier hadde representert. Selv om nordmennene i stor grad hadde lyktes med å snu stemningen i britisk presse til egen fordel, var det et langt steg derfra til å skaffe støtte fra den britiske regjeringen, som til det siste holdt fast ved å forholde seg nøytral til den svensk-norske striden.

De britiske avisenes uttalelser om at regjeringen burde gripe mer aktivt inn i konflikten om partene ikke ble enige i Karlstad, bidro imidlertid til å at regjeringens nøytrale politikk ble utsatt for hardt press. Aviser som *The Times* og *Morning Post* utgjorde en betydelig maktfaktor i Storbritannia, og de nådde ut til millioner av lesere hver dag. Gjennom å få slike avisgiganter på sin side hadde nordmennene allerede nådd langt i arbeidet med skaffe britisk støtte til den norske sak. Den 27. november 1905 det et brev på trykk i *The Times*, innsendt av

det norske rederfirmaet Wilhelm Wilhelmsen i Tønsberg, som ga uttrykk for nordmennenes dype takknemlighet for den britiske pressens rolle i den svensk-norske konflikten:

During the political struggle which our country has had with Sweden lately, it has been a great comfort and gratification to us all to feel the understanding, sympathy, and support with which our case has been met in Great Britain, and in particular in your highly esteemed paper. We feel convinced that the spirit of your articles and the attitude of your countrymen has been of great assistance to us, and it will largely contribute to strengthen the previously existing good feelings of all the population here to your country.⁴⁷⁵

Hvordan forholder denne analysen seg til tidligere forskning?

Det er åpenbart at nordmennene faktisk *trodde* de hadde britisk opinion på sin side under konflikten med Sverige i 1905 slik den norske historikeren Roald Berg hevder, og studier av de to ledende avisene i Storbritannia på den tiden, *The Times* og *Morning Post*, viser at det helttydelig *var* en svært norskvennlig stemning i britisk presse i forbindelse med unionsoppløsningen. Avisene var riktignok forsiktige med å ta den ene eller den andre partens side i unionsstriden, men formaninger om å vise moderasjon og å komme frem til en rask løsning på konflikten gikk først og fremst til Sverige i løpet av den urolige sommeren og høsten i 1905. Dette skyldtes ikke minst Nansens personlige innsats og hans nettverk i britisk presse. Nansens virksomhet var fullstendig avgjørende for den norske holdningsdannende virksomheten, og han kan tildeles mesteparten av æren for at Norge møtte så mye forståelse og sympati i Storbritannia som det de gjorde. I så måte kan jeg slutte meg til samtlige biografiske fremstillinger av nordmannens innsats som jeg har tatt for meg i denne oppgaven.

Det er imidlertid viktig å poengtere at det viktigste med Nansens holdningsdannende arbeid overfor britisk presse og det britiske publikum under den svensk-norske konflikten var at han skapte en interesse og en forståelse for den norske sak som ikke tidligere hadde eksistert. Forfattere som Liv Nansen Høyer har fremstilt det som om Nansen fullstendig knuste den svenske argumentasjonen i unionsspørsmålet, men dette er ikke riktig. Hedins formaninger om faren fra øst ble tatt meget alvorlig av de britiske avisene, og nordmennene ble stadig advart om hvilke konsekvenser deres politiske handlinger kunne få. Det var derfor ikke snakk om noen udelt britisk støtte til de norske standpunktene til unionen, men snarere enn økt forståelse for dem.

Det var også flere faktorer som virket inn på formingen av en norskvennlig britisk opinion. Resultatet av den overveldende norske folkeavstemningen i unionsspørsmålet ga tydelig uttrykk for at unionens dager var talte, og det var ikke lenger noen grunn til å betvile

⁴⁷⁵ *The Times* 27.11.1905, "Norway and 'The Times'", s. 9

Stortingets beslutning 7. juni. De britiske avisene talte for en rask avklaring av den uholdbare situasjonen på den skandinaviske halvøy, og det hersket etter hvert en generell misnøye i avisene med den svenske forhalingspolitikken. Uttalelser fra ultrakonservative svenske politikere og enkelte svenske aviser om at Sverige burde sette strengere krav til en unionsoppløsning ble slått hardt ned på, og den svenske riksdag ble advart mot å legge kjepper i hjulene for kongen og regjeringens plan for en endelig avvikling av unionen.⁴⁷⁶ Nye oppfordringer til Sverige om å jenke på kravene sine kom også under selve unionsforhandlingene i Karlstad i forbindelse med grensefestningsspørsmålet.

Den britiske regjeringens holdning til unionskonflikten fremsto imidlertid som mer tvetydig og har derfor vært vanskeligere å tolke. Som vi har sett, spriker de svenske og de norske fremstillingene av britenes holdning til den svensk-norske unionsoppløsningen kraftig, og svenske historieforskere har beskyldt nordmennene for å tillegge britene en ufortjent og uberettiget stor rolle for utfallet av den svensk-norske unionskonflikten. En svensk diplomat uttalte på 1920-tallet: "Nordmennene innbiller seg at engelskmennene er veldig opptatt av Norge. Hvis det finnes engelskmenn som i det hele tatt er interessert i Norge, er det i så fall på grunn av laksefisket."⁴⁷⁷ Formålet for denne oppgaven har blant annet vært å finne ut om det virkelig kun var innbildning fra norsk side at Storbritannia bidro til å lette den norske kampen for selvstendighet.

Et utgangspunkt for oppgaven har vært å teste en hypotese om at britene i 1905 spilte en avgjørende rolle i den svensk-norske unionskonflikten, og at de, selv uten å regne kong Edward VII's engasjement, grep mer aktivt inn i konflikten og førte en politikk som innebar en støtte til norsk selvstendighet. Som nevnt i innledningen er denne hypotesen hentet fra Lindberg, som selv prøvet den i sin undersøkelse av Storbritannias nordiske politikk sommeren 1905, og konkluderte med at den britiske regjeringens holdning til unionskonflikten på den skandinaviske halvøy stort sett var den samme som de øvrige stormaktkabinettene. Det er åpenbart at britenes holdninger både er blitt misoppfattet og overdrevet fra norsk side, men jeg kan allikevel ikke si meg enig med Lindbergs konklusjon. Etter å ha sett på britenes handlinger i forbindelse med de svenske og norske holdningsdannende fremstøtene i 1905 finner jeg snarere belegg for å hevde det motsatte: At britene faktisk grep mer aktivt inn i den svensk-norske konflikten enn de europeiske stormaktene for øvrig, og at dette hadde en avgjørende effekt på den politikken som ble ført de stridende partene imellom.

⁴⁷⁶ Jmf. *The Times'* holdning i slutten av juni, se kap. fem

⁴⁷⁷ Kersaudy, Francois *Vi stoler på England*, innledningen, sitat hentet fra Gunnar Häggelöf i *Diplomat* (1972)

Konklusjon

Det er ikke til å komme unna at de britiske ministrene i Skandinavia på den tiden, Sir Alan Johnstone og Sir James Rennell Rodd, spilte meget fremtredende roller i det svensk-norske dramaet sommeren og høsten 1905, og at omfanget av deres virksomhet var langt større enn noen annen stormakts diplomatiske innblanding i unionskonflikten. Selv om den britiske regjeringen avsto fra å sende Sverige en diplomatisk oppfordring i september, til forskjell fra Russland og Frankrike, betydde ikke dette at britene var mindre interessert i å øve påtrykk på Sverige om å vise moderasjon i forhandlingene med Norge. Både det britiske utenriksdepartementets korrespondanse med den svenske ministeren i London, Rodds samtaler med den svenske kronprinsen i midten av september, og kong Edwards henvendelse til Lansdowne på samme tid om å gi nordmennene støtte, gir uttrykk for dette. Det var aldri nødvendig for den britiske regjeringen å komme med noen formell diplomatisk *note* til svenske styresmakter, etter som utenriksminister Lansdowne hele tiden sto i god forbindelse til begge de stridende partene gjennom sine sendemenn i København og Stockholm og holdt seg godt informert om konflikten utvikling. Mens den russiske og den franske minister i Stockholm lot seg rive med av den danske utenriksministerens advarsler om at det kunne bryte ut krig på den skandinaviske halvøy som resultat av det svenske ultimatumet i grensefestningsspørsmålet, mente den britiske regjeringen hele tiden at en krig mellom Sverige og Norge var lite sannsynlig. Den britiske regjeringen la imidlertid ikke skjul på at de ønsket en rask avklaring av den urolige situasjonen på den skandinaviske halvøy, og i og med at det var Sverige som i stor grad var ansvarlige for at konflikten trakk ut, var det først og fremst den svenske regjeringen som ble gjenstand for britiske irettesettelser.

Det er vanskelig å si noe sikkert om hvorvidt den svenske regjeringen ville ha handlet annerledes i unionsspørsmålet om britene ikke hadde kommet med stadige oppfordringer om moderasjon og fremgang i forhandlingene, og ifølge Lindberg hadde den svenske regjeringen allerede tatt et standpunkt til forhandlingspolitikken i Karlstad *før* de diplomatiske henvendelsene kom fra forskjellig hold i midten av september. Det er imidlertid grunn til å tro at ryktet om britisk intervensjon i unionsforhandlingene gjorde et sterkt inntrykk på den svenske regjeringsdelegasjonen, og at dette til slutt innvirket på den politikken som ble ført i siste halvdel av forhandlingene i Karlstad. Ifølge Lindberg gikk den britiske regjeringens oppfordringer om å vise moderasjon i unionskonflikten til *begge* de stridende partene, men det er ingen tvil om at den britiske regjeringen tildelte Sverige størstedelen av ansvaret for at den flere måneder lange konflikten enda ikke var løst. Det var tross alt Sverige som drøydde med en til slutt uunngåelig anerkjennelse av Norge som suveren stat, og tålmodigheten til den

britiske regjeringen var i ferd med å ta slutt, samtidig som presset fra britiske medier og fra kongehuset om å gripe inn i konflikten var økende. Hadde de svensk-norske forhandlingene gått i stå i slutten av september, tyder alt på at Storbritannia, muligens i samarbeid med de øvrige europeiske stormaktene, ville sett det som sin plikt å bringe partene på rett kjøl igjen ved å intervenere i forhandlingene. Ettersom en opprettholdelse av unionen ble ansett som utelukket, og et dansk-britisk prinsepar sto klar til å overta den norske tronen umiddelbart, er det nærliggende å tro at den svenske regjeringen fryktet at en slik inngripen ville føre til en anerkjennelse av den norske stat uten at Sverige fikk gjennomslag for sine vilkår – noe som ville påført Sverige ytterligere ydmykelser i forbindelse med den svensk-norske unionsoppløsningen.

Oppsummerende kan jeg si at jeg mener britene tok en langt mer aktiv part i den svensk-norske konflikten i 1905 enn de øvrige europeiske stormaktene, og at dette hadde en klar sammenheng med at de ble utpekt som satsingsområde for den svenske og den norske holdningsdannende aktiviteten og derfor var den stormakten som hadde best kjennskap til stridens natur. At det var Storbritannia som ble det yndede objekt for det diplomatiske spillet i forbindelse med unionsoppløsningen, var en klar fordel for Norge, siden det var Storbritannia nordmennene hadde best kontakt med av de europeiske stormaktene. Om den britiske regjeringen førte en politikk som *direkte* innebar en støtte til norsk *selvstendighet*, er det vanskelig å si noe om. Det er imidlertid ingen tvil om at Storbritannia, til tross for at de i utgangspunktet hadde håpet på en opprettholdelse av unionen, til slutt skjønnte at en unionsoppløsning var uunngåelig, og at det var til det beste for Skandinavia og for hele den europeiske maktbalansen for øvrig at man kom frem til en løsning på konflikten så raskt som mulig, gjennom en anerkjennelse av Norge som suveren stat. I så måte kan man si at britiske oppfordringer til Sverige om å få en fortgang i avviklingen av unionen innebar en *indirekte* støtte til norsk selvstendighet.

Indirekte eller direkte, en norsk løsrivelse fra unionen med Sverige ville knapt vært mulig uten britisk støtte. Det hersket riktignok en generell demokratisk og folkerettslig tankegang i Europa i tiden rundt unionsoppløsningen, men stormaktene var først og fremst opptatt av å opprettholde maktbalansen fremfor å hjelpe små stater til selvstendighet. Om ikke nordmennene hadde lyktes med å snu den britiske opinion i unionsspørsmålet til sin fordel, gjennom å synliggjøre seg selv som en selvstendig stat og legitimere sine politiske standpunkter, er det lite sannsynlig at en unionsoppløsning mellom Sverige og Norge ville funnet sted i 1905.

KILDER OG LITTERATUR

Utrykte kilder:

Håndskriftsamlingen ved Nasjonalbiblioteket i Oslo (HS):

- Brøggers arkiv: Ms. fol. 1899 b *Vedrørende "Opplysningskomiteen" 1905*
Ms. fol. 2675 2) *"Opplysningskomiteen av mars 1905"*
3) *Statsråd Arctanders notat om Brøggers beretning* 4) *To brev fra Brøgger til Arctander 1905*
- Brækstads arkiv: Ms.8 2455 *Pro Memoria om opprettelse av norske kommissariater og opplysningsbyråer i Berlin, London og Paris. 1901*

Utrikesdepartementets arkiv v. Riksarkivet i Stockholm, 1902 års dossiersystem (Sv UD):

Vol.nr. 232 1b *Hemliga delen*

Vol.nr. 233 1d *Tidningskorrespondenter*

British Newspaper Library, London, mikrofilmavdelingen:

The Times, enkelte artikler fra slutten av 1800-tallet, hele 1905

Morning Post, perioden mars-oktober 1905

Pamfletter:

Brækstad, Hans Lien *Is King Oscar II a Constitutional King?*, William Reeves, London 1895

Edén, Nils *Sweden for peace. The programme of Sweden in the Union crisis*, Alquist &

Wiksell's boktryckeri, Stockholm 1905 (eng. utg. v. David Nutt, London)

Nansen, Fridtjof *Norge og foreningen med Sverige*, Jacob Dybwads Forlag, Kristiania 1905

Nordlund, Karl *Den svensk-norska krisen. Aktstycken jämte historikk*, Almquist & Wiksell's boktryckeri, Stockholm 1905

Trykte kilder:

Bothner, Harald *Dagbøker fra 1905*, utgitt av Harald Hals, Trondhjems Historiske Forening, Tapir Forlag 1987

De stenografiske referater fra de hemmelige møter i Stortinget i 1905, utgitt av Stortinget, Aschehoug & co., Oslo 1951

Gooch, G.P. og Harols Temperley (red.) *British Documents on the Origin of the War 1898-1914*, vol. VIII, kap. LXIII: "The Integrity of Norway and Sweden", H.M. Stationary

- Office, London 1932
- Nansen, Fridtjof *Nansens Brev*, utgitt av Steinar Kjærheim for Nansenfondet, b. II, Universitetsforlaget, Trondhjem 1961
- Nansen, Fridtjof *Nansens Røst*, artikler og taler red. av A.H. Winsnes, b.I, Jacob Dybwads Forlag, Oslo 1942
- Rodd, Sir James Rennell, *Lord Rennells Private Diary för år 1905*, utgitt av Torsten Burgman, Södra Sandby, Lund 1981
- Widén, Johan *Dagboksanteckningar 1901-1913*, utgitt av Arne Wåhlstrand, Kungl. Samfundet, Stockholm 1984
- Wåhlstrand, Arne (red.) *Karlstadkonferensen 1905. Protokoll och aktstycken*, Almquist & Wiksells boktryckeri, Uppsala & Stockholm 1953

*

Litteraturliste:

- Berg, Roald "Det land vi venter hjelp af." *Norge og stormaktene 1905-1908*, hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen, høsten 1983
- Berg, Roald *Norge på egen hånd 1905-1920*, b.II i *Norsk utenrikspolitikk historie*, Universitetsforlaget, Oslo 1995
- Bjørge, Narve, Øystein Rian og Alf Kaartvedt *Fra Middelalderen til 1905*, b.I i *Norsk utenrikspolitikk historie*, Universitetsforlaget, Oslo 1995
- Burgman, Torsten *Svensk opinion och diplomati under rysk-japanske kriget 1904-1905*, Studia historica Upsaliensia, Uppsala 1965
- Edberg, Rolf *Fridtjof Nansen Europeeren. En studie i vilje og godvilje*, Aschehoug & co., Oslo 1961
- Greve, Tim *Fridtjof Nansen 1905-1930*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1974
- Hagberg, Knut *Den tjocke Kungen*, Wahlström & Widstrand, Stockholm 1961
- Hestmark, Geir *Vitenskap og nasjon. Waldemar Christopher Brøgger 1851-1905*, Aschehoug & co., Oslo 1999
- Huntford, Roland *Nansen. The Explorer as Hero*, Duckworth, London 1998
- Huntford, Roland *Fridtjof Nansen. Mennesket bak myten* Aschehoug & co., Oslo 1996 (no. utg. av boken ovf.)
- Høyer, Liv *Nansen Eva og Fridtjof Nansen*, Cappelens Forlag, Oslo 1954
- Kersaudy, Francois *Vi stoler på England. 1939-1949*, innledningen, Cappelens Forlag, Oslo 1991

- Kilander, Svenbjörn *Censur och propaganda*, Studia historica Upsaliensia, Uppsala 1981
- Lee, Sidney *King Edward VII. A biography*, vol.I, Macmillan & co., London 1927
- Lindberg, Folke *Den svenska utrikespolitikens historia 1872-1914*, i Nils Ahnlund (red.)
Svenska utrikespolitikens historia, Nordstedt, Stockholm 1958
- Lindberg, Folke *Kunglig Utrikespolitik*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm 1950
- Monger, George *The End of Isolation. British Foreign Policy 1900-1907*, Thomas Nelson & sons Ltd., London 1963
- Riste, Olav *Norway's Foreign Relations – A History*, Universitetsforlaget, Oslo 2001
- Rodd, Sir James Rennell *Social and Diplomatic Memoires 1902-1919*, Edward Arnold & co., London 1925
- Rogan, Bjarne (red.) *Norge Anno 1900. Kulturhistorisk glimt fra et århundreskifte*, Pax Forlag, Oslo 1999
- Sonntag, Wolfgang *Fridtjof Nansen*, norsk utgave ved Liv Nansen Høyer, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1947
- Stenseth, Bodil *En norsk elite. Nasjonsbyggerne på Lysaker 1890-1940*, Aschehoug, Oslo 2000
- Sørensen, Øystein (red.) *Fridtjof Nansen: mannen og myten*, Universitetsforlaget, Oslo 1993
- Taithe, Bertrand & Tim Thornton (ed.) *Propaganda. Political Rhetoric and identity 1300-2000* i serien *Themes in History*, Sutton Publishing, Gloucestershire, 1999
- Terjesen, Bjørn *Vi skiltes i fred. Oppløsningen av den norsk-svenske unionen i 1905*, Universitetsforlaget, Oslo 2001
- Vedung, Evert *Unionsdebatten 1905. En jämförelse mellan argumenteringen i Sverige och Norge*, Almquist & Wiksell, Stockholm 1971
- Wedel Jarlsberg, F. *1905 Kongevalget*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 1946
- Østerud, Øyvind *Hva er nasjonalisme?*, Universitetsforlaget, Oslo 1994

Oppslagsverk:

- Aschehoug og Gyldendals Ettbindsleksikon, 3.utg., Kunnskapsforlaget, Oslo 1990
- Norsk Biografisk Leksikon, Aschehoug & co., Oslo 1926

